

FEBRUARY 2014 VOLUME 09 ISSUE 02

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

AGRICULTURAL, HISTORICAL, NATURAL
SCIENCES & ENGINEERING

Agriculture, Agronomy & Forestry Sciences
Environmental Engineering Science
Philosophy and Philology Sciences
Historical & Humanitarian Sciences
Telecommunications and Electronics
Electrical Engineering, Radio Engineering
Environmental Technology
Pedagogical Science
Economic Science
Social Science
Politology
Physics
Botany
Zoology
Biology
Earth Science

www.gulustan-bssjar.org

An investment in knowledge always pays the best interest.
Benjamin Franklin

FEBRUARY 2014 VOLUME 09 ISSUE 02

ISSN: 1987 - 6521
E-ISSN: 2346 - 7541

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

AGRICULTURAL, HISTORICAL, NATURAL
SCIENCES & ENGINEERING

Journal indexing

TBILISI, GEORGIA 2014

www.gulustan-bssjar.org

EDITORIAL BOARD

Alexander N. Shendalev

State Educational Institution of Higher Education. Omsk State Transport University, Associate Professor

Alexandra V. Gorbenko

National Transport University. Ukraine. PhD

Anna Boris Gulyayeva

Institute of Plant Physiology and Genetics. Kiyev. Ukraine. PhD

Anna Troeglazova

East Kazakhstan State University named Sarsen Amanjолоv. Kazakhstan. PhD

Azadeh Asgari

Asian Economic and Social Society (AESS). Teaching English as a Second Language. Ph.D

Bogdan Storokha

Poltava State Pedagogical University. Poltava. Ukraine. PhD

Catrin Kolesnikova

Samara Architectural and Constructional University. Russia. PhD

Dali Sologashvili

State University named Akaki Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Irina V. Larina

Federal State Educational Institution of Higher Professional Education. Associate Professor

Klemenova Elena

South Federal University of Russia. Rostov. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor

Liana Hovelidze-Solomonova

Rector of high school of "Georgia". Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Mixail Mixail Bogdan

Institute of Plant Physiology and Genetics. Kiyev. Ukraine. PhD PPG

Nana Shoniya

State University of Kutaisi named Akakhi Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full professor

Nikolay N. Efremov

Institute of Humanitarian Research and the Russian Academy of Sciences. Doctor of Philology. Research Associate. Russia

Olga Feliks Gold

Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. Odessa. PhD

Sadagat V. Ibrahimova

Azerbaijan State Oil Academy. Academician Doctor of Economical Sciences. PHD

Sergey N. Fedorchenko

Moscow State Regional University of Political Science and Rights. PHD

Vagif Arzumanli

Doctor of Philological Sciences. Professor. Institute of Literature. Director of Literary International Relations section of the Azerbaijan National Academy of Sciences.

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor

Yekaterina Y. Yagelskaya

Donetsk Economic and Rights University. Ukraine. PHD

UDC: 551.46 (051.4)

B-64

©Publisher:

Community of Azerbaijanis living in Georgia. Gulustan-bssjar.

©Editorial office:

Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Website: www.gulustan-bssjar.org

E-mail: engineer_namik@mail.ru , gulustan_bssjar@mail.ru

©Typography:

AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Editor-in-chief: Lienara Adzhyieva. Crimean University for the Humanities. Ukraine. PhD. Associate Professor.

Head of organization: Namig Isayev. Doctoral degree candidate.

Finance manager: Maia Kapnadze. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Reproduction of any publishing of Black Sea Scientific Journal of Academic Research permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

TABLE OF CONTENTS

Дмитро Арабаджиев ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	4
Наталья Демчук СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ	9
В'ячеслав Бойко СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ	13
Ірина Яворська ОСНОВНІ ЕТАПИ ДРУГОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ ЄВРЕЇВ БУКОВИНИ 1967–1973 рр.	17
Кристина Атаманська ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА СПЕЦСЕМІНАРУ З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	23
Леся Бесараб ЗМІНИ МІСЦЯ І РОЛІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ МІСЬКОЇ МОЛОДІ (1990–2000-і рр.)	27
Людмила Гнатишин МІСЦЕ ФЕРМЕРСТВА У СУЧАСНІЙ МОДЕЛІ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ	33
Лариса Мармуль, Євгенія Комарова СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЇХ В УКРАЇНІ	39
Ольга Скрипник ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ КУРОРТНОЇ СИСТЕМИ У КРИМУ	42
Олена Антонова, Валентин Жебка СТАБІЛІЗАЦІЯ І РОЗВИТОК КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ ЯК НАЙВАЖЛИВІША УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	47
Ірина Ковшова ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ	56
Ксенія Сєребряк РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА	61
Татьяна Капелюшна ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОЇ РОБОТИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ	66
Надія Марченко, Олена Нечипорук ДІАГНОСТИКА ВІБРОАКУСТИЧНИХ СИГНАЛІВ ЕЛЕКТРИЧНИХ МАШИН	72

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Арабаджієв Дмитро Юрійович

Запорізький національний технічний університет, кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Запорізького національного технічного університету (Україна)
e-mail: dimariy218@ya.ru

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються основні підходи до дослідження громадських організацій в сучасній науці: філософський, історичний, економічний, правовий.

Ключові слова: громадські організації, філософський, громадянське суспільство, історичний, економічний, правовий.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются основные подходы к исследованию общественных организаций в современной науке: философский, исторический, экономический, правовой.

Ключевые слова: общественные организации, философский, гражданское общество, исторический, экономический, правовой.

ABSTRACT

In the article the main approaches to the NGOs' research in modern science are under analysis. These are philosophical, historical, economic, law approaches.

Keywords: public organizations, philosophical, civil society, historical, economic, law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався для України як період кардинальної трансформації, суперечливих подій, процесів і змін, які торкнулися всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства. Колишні інститути соціальної підтримки виявилися непрацездатними в силу ідеологічних підходів, відсутністю ресурсної бази, зміни соціальних умов. Результатом цих процесів стало різке зростання кількості громадських організацій, підвищення їх ролі в усіх сферах життя.

Вивчення громадських організацій привертає увагу політологів, соціологів, економістів, філософів та інших вчених у зв'язку із інституціоналізацією цього виду організацій в сучасному суспільстві.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі громадські організації розглядаються переважно в прикладних аспектах. Зокрема, можна виділити наступні напрямки досліджень закордонних та вітчизняних авторів:

- особливості становлення і розвитку громадських організацій в історії України;
- специфіка діяльності громадських організацій радянського періоду (О. В. Орлова, Е. А. Суслова, Д. В. Шутько, Ц. А. Ямпольська);
- роль і місце громадських організацій у діяльності різних типів громадських рухів (Б. Є. Вінер, А. В. Дука, Е. А. Здравомислова, В. В. Костюшев, А. А. Темкіна);
- значення некомерційних організацій в становленні і розвитку громадянського суспільства (Р. Дарендорф, З. Г. Голєнкова, Т. І. Заславська, Ю. М. Резнік, Л. М. Романенко, С. Л. Серебрякова);
- проблеми створення та управління громадськими організаціями (О. А. Алексєєва, Т. А. Кліменкова, В. В. Щербина, В. Н. Якимець);
- роль некомерційних організацій в виробництві і розподілі соціально-значущих благ (П. Ю. Гамольський, А. В. Мещеряков, С. В. Панасенко);
- нормативно-правове забезпечення діяльності громадських організацій (Е. А. Абросімова, М. Л. Макальська, Н. А. Пірожкова, С. С. Юр'єв);
- благодійна діяльність громадських організацій (І. В. Антонович, Є. В. Белокурова, А. Ю. Бендикірова);
- механізми взаємодії держави, бізнесу та третього сектору для вирішення актуальних проблем населення на основі соціального партнерства (Е. А. Панова, В. П. Юшко).

Досі залишаються малодослідженими теоретичні проблеми, пов'язані із вивченням структури, функцій та основних характеристик громадських організацій, відсутній комплексний погляд на підходи до вивчення громадських організацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основи сучасних досліджень громадських організацій заклали основоположники психологічної парадигми Г. Тард і Г. Лебон. На базі розробленої ними теорії колективної поведінки в середині минулого століття сформувався впливовий напрям у вивченні громадських організацій і соціальних рухів. Цей підхід, що іменується в літературі класичним, вбирає в себе теорії колективної дії (Р. Блумер, Н. Смілзер тощо) і теорії

масового суспільства (Х. Арендт, У. Корнхаузер, С. Ліпсет тощо). В рамках даного підходу громадські організації розглядаються як досить поширений тип колективної поведінки.

З появою на Заході в 60-70-ті рр. XX ст. небачених раніше великомасштабних форм колективних дій («нові громадські рухи») виникають такі теоретичні напрями, що пояснюють природу і сутність громадської самодіяльності, як парадигма мобілізації ресурсів (У. Гемсон, К. Дженкінс, Б. Кландерманс, Дж. Маккарті, М. Олсон, Ч. Тіллі, С. Терроу, М. Цальд, К. Еккерт тощо) і парадигма нових соціальних рухів (М. Кастелс, Х. Крізлі, А. Мелуччі, К. Оффе, А. Піззорно, Д. Рухт, А. Турен, П. Штомпка тощо). Ці підходи в інтерпретації добровільних об'єднань орієнтувалися на споконвічну організованість соціальних акторів і раціональність колективних конфліктів.

В наш час в дослідженні громадських організацій існує кілька основних теоретичних підходів, що обумовлено предметною сферою тієї чи іншої галузі наукового знання, зокрема:

- філософський підхід, звернений до аналізу проблем становлення та розвитку громадянського суспільства в соціокультурному просторі;
- історичний підхід, що описує існування і розвиток форм взаємодопомоги та соціальної активності, а також становлення та розвиток громадських організацій на різних історичних етапах розвитку українського суспільства;
- економічний підхід, який аналізує роль некомерційного сектора в виробництві та розповсюдженні соціально значущих благ, поряд із двома іншими секторами економіки – державою і ринком;
- правовий підхід, що дозволяє проаналізувати нормативно-правові засади діяльності громадських організацій.

Зупинимося детальніше на специфіці кожного із перерахованих підходів до дослідження громадських організацій.

Філософський підхід. В рамках даного підходу громадські організації аналізуються переважно крізь призму концепції громадянського суспільства.

Втім, розгляд даного підходу доцільно розпочати із концепції трисекторної моделі суспільства. При обґрунтуванні концепції трисекторної моделі суспільства можна розглянути основні положення соціологічної теорії Ю. Хабермаса [10]. По-перше, суспільство прийшло до утворення двох частин, що є результатом процесу історичного розвитку, де найважливішим фактором виступає зростання значущості ринку і держави. Одна частина сучасного суспільства – це те, що Ю. Хабермас називає поняттям, почерпненим із феноменологічної традиції, – життєвим світом, а друга – те, що дослідник називає поняттям, узятим із теорії систем (насамперед, у Т. Парсонса [6]), – системним світом. Ці дві суспільні сфери інтегруються і відтворюються за допомогою двох повністю різних механізмів.

«Системний світ» утворює сукупність безособових анонімних відносин людей у сфері економічної та державної діяльності. Він підпорядкований інструментальній раціональності, тобто раціональності, орієнтованій на досягнення цілей і регулюється за допомогою того, що Ю. Хабермас називає «засобами типу грошей і влади».

«Життєвий світ» – це сфера безпосередньої комунікації людей, вона містить різні структурні компоненти (інститути, нормативні структури та соціальну практику), які роблять можливим символічне відтворення суспільства. У процесі структурної диференціації в ньому виділяються приватна сфера (приватність) і громадська сфера (громадськість). Інституційне ядро приватної сфери утворює сім'я, звільнена від господарської функції, яка спеціалізується на завданнях соціалізації.

Звідси випливає друге важливе поділюване нами положення соціологічної теорії сучасності Ю. Хабермаса – громадянське суспільство, що являє собою форму самоорганізації життєвого світу, констатує різноманітні інститути та об'єднання, в процесі взаємодії із системним світом і, перш за все, – із державою та економікою. Теоретична конструкція сучасного суспільства, побудована Ю. Хабермасом, дозволяє виділити поряд з економікою і державою третю сферу, яка включає в себе «громадськість громадянського суспільства», яка характеризується рухливістю, активністю і відкритістю. Ю. Хабермас розглядає самоорганізацію як тип її структурування. Ця сфера відповідає третьому сектору, згідно трисекторної моделі суспільства.

Ідейний розвиток концепції трисекторної моделі суспільства можна також розглядати як послідовну зміну різних моделей синтезу соціально-філософського знання, тісно пов'язаних з еволюцією уявлень про громадянське суспільство.

Саме поняття «громадянське суспільство» (civil society) було вперше введено в науковий обіг Дж. Локком в його роботі «Досвід віротерпимості» в 1667 р. А вже у 1690 р. у «Другому трактаті про правління» Дж. Локк розробив логічну конструкцію civil society. При цьому для позначення нової категорії він використовував синонімічно відразу два вислови: «громадянське суспільство» і «політичне суспільство» [4, с. 317].

Для дослідження громадського моніторингу вагоме значення має не стільки концепція Дж. Локка, скільки теорія Монтеск'є та його послідовників.

Теорія Ш.-Л. Монтеск'є відрізняється більшою історичністю. В її рамках під громадянським суспільством розуміється набір незалежних асоціацій громадян, які опосередковують відносини між індивідом і державою і в разі потреби захищають свободу індивіда від зазіхань влади. До концепції Ш.-Л. Монтеск'є сходить і концепція громадянського суспільства А. де Токвіля. Він характеризував громадянське суспільство як позадержавну форму соціуму. Велику увагу А. де Токвіль відводив добровільним асоціаціям громадян, які нерідко протистоять

державі і захищають від неї громадянські свободи. У вузькому розумінні, громадянське суспільство оцінювалося ним як набір незалежних від держави громадянських асоціацій. В екстраординарній здатності індивідів до об'єднання, причому не тільки в приватному житті, він бачив ключ до розуміння громадянського суспільства [9, с. 25–44].

Ф. Шміттер також у визначенні громадянського суспільства робить посилання на об'єднання громадян: під громадянським суспільством він розуміє сукупність або систему самоорганізованих медіаторних (посередницьких) груп [11].

Процес демократизації громадянського суспільства віддзеркалює процес наділення громадянського суспільства владними повноваженнями для легітимної або санкціонованої участі в управлінні соціальним розвитком. Громадські організації виступають тут агентами, інструментом або носіями управлінських впливів. Громадські організації мають природне право і природну силу впливу, оскільки вони є колективними носіями індивідуального або приватного інтересу, що посилюється за рахунок колективного взаємоусвідомлення і взаємодії її носіїв.

Визнаючи автономність громадянського суспільства, правова держава має реагувати на запити і потреби асоційованого громадянства, видавати відповідні законодавчі акти та стежити за їх виконанням. Іншими словами, вона повинна створювати ситуацію правової захищеності громадян, формувати сприятливе правове поле для діяльності громадських інституцій. «Захищеність конституційних прав є фундаментальною умовою автономності громадянського суспільства і заборолом проти беззаконного правління» [5, с. 152].

Громадянське суспільство – це певна сфера соціуму, що існує поряд із державою, але незалежно і окремо від неї, у якій реалізуються повсякденні інтереси громадян чи їх об'єднань. Таке розуміння громадянського суспільства на Заході поділяють Е. Арато, Ю. Хабермас, Р. Дарендорф, Е. Коен, Л. Растрепо тощо.

Громадянське суспільство є цілісною суспільною системою, яка характеризується наявністю ринкових відносин демократичної держави і, головне, соціальних класів і прошарків, що мають власні, незалежні від держави джерела існування. В Україні таку позицію стосовно громадянського суспільства поділяють В. Астахова, В. Барков, В. Бебик, Т. Ковальчук, І. Кресіна, І. Литвиненко, М. Надольний, М. Обушний, М. Панов, Т. Розова, С. Рябов, М. Сазонов, О. Чижова, П. Шляхтун тощо. В основі громадянського суспільства вони вбачають сферу життя індивідів як приватних осіб, систему вільно встановлюваних ними соціальних зв'язків і асоціацій, різноманітність притаманних їм інтересів, можливостей і способів їх вираження та здійснення.

Для всебічного вивчення громадянського суспільства необхідно поєднувати розуміння громадянського суспільства як окремої сфери соціуму, і як певного її стану. Саме таким комплексним вивченням громадянського суспільства як інструменту суспільного розвитку займаються західні дослідники Е. Губер та А. Селігмен (інструментальний підхід). Серед українських дослідників – В. Цвих, О. Кіндратець, Т. Ковальчук, В. Сіренко, В. Барков, В. Тимошенко відстоюють інструментальне розуміння громадянського суспільства.

У процесі інституціоналізації громадянського суспільства в його структурі сформувався цілий сектор громадських організацій, які покликані артикулювати інтереси різних суспільних груп.

Історичний підхід. Процес інституціоналізації громадських організацій в Україні тісно пов'язаний із історією його розвитку. Питання становлення і розвитку громадських організацій аналізували В. П. Воронцов, М. М. Ковалевський, В. О. Ключевський, Л. Г. Борженков, П. Л. Ламрон, М. К. Михайлівський, С. М. Соловйов, М. В. Фірсов, Є. І. Холостова.

Різним етапам розвитку українського суспільства відповідають свої типи громадських організацій. Громадські організації кожного історичного етапу характеризуються наявністю певних завдань, функцій, напрямів і форм роботи. Становлення і розвиток сучасних громадських організацій відбувався як на історичних традиціях громадської діяльності громадян, так і на досвіді західних громадських організацій.

В рамках історичного підходу можна виявити роль та місце громадських організацій у суспільних відносинах, системі управління, встановлюючи відповідність виконуваних ними функцій потреб і цілям суспільної системи в певний період часу.

Економічний підхід. В рамках цього підходу розглядається роль і значимість некомерційного сектора в економіці поряд із двома іншими секторами – державою і бізнесом. У сучасній економічній літературі існує ряд теорій, що пояснюють виникнення та існування громадських організацій.

Так, теорія суспільних благ заснована на припущенні, що всі економічні блага можна класифікувати на приватні, громадські (у тому числі чисті громадські та змішані суспільні). До числа суспільних благ автори Т. Р. Мальтус, Д. Рікардо, Дж. Мілль, А. К. Шторх відносять: чисте повітря, національну оборону, громадську безпеку, забезпечення законодавства, фундаментальні наукові дослідження. На їхню думку, саме необхідність в громадських благах стала однією із причин створення громадських організацій [1].

Методологи теорії недосконалої ринку – американські вчені Г. Хансман, М. Крашінські та інші – вважають, що громадські організації існують в ринковій економіці тому, що ринок не може реалізувати наявний попит на багато товарів і послуги внаслідок відсутності у споживачів інформації про їх кількісні та якісні характеристики. Це стосується, в першу чергу, кінцевих результатів діяльності таких галузей, як освіта, охорона здоров'я, культура.

Відповідно до поглядів одного з авторів теорії споживчого контролю А. Бем-Пері, існування громадських організацій визначено необхідністю прямого контролю за діяльністю організацій з боку споживачів. Це дозволяє останнім захистити свої інтереси від свавілля власників.

Теорія соціальних дій (або теорія соціальних рухів) пов'язує зростання числа некомерційних організацій з економічним зростанням в капіталістичних країнах та переходом до постіндустріального суспільства. Пріоритетами індустріального суспільства були спочатку матеріальне виробництво, потім сфера контролю за капіталом, який утворився в процесі виробництва та реалізації матеріальної продукції. В силу розвитку технологій скорочується час, що витрачається в матеріальній сфері та з'являється час для виробництва послуг в нематеріальній сфері, задоволення культурних та духовних потреб.

Автор теорії соціального походження Г. Еспінг-Андерсен спирається на те, що становлення некомерційних організацій визначено історичним розвитком окремих країн, комплексом соціально-економічних умов і сформованими в суспільстві традиціями відношення виробників економічних благ у соціальній сфері [8].

Однією із самих поширених теорій є теорія субсидій. Її представники Е. Фама та М. Дженсен стверджують, що основним мотивом розвитку некомерційного сектора є використання явних і прихованих субсидій, включаючи податкові пільги. Автори теорії вважають, що субсидії та пільги дають некомерційним організаціям переваги в конкурентній боротьбі із некомерційними організаціями, діючими в тому ж секторі ринку.

Сервісна концепція основну мету діяльності громадських організацій бачить в наданні послуг населенню. Державні та комерційні організації будують свою діяльність на основі макроінформації і не можуть враховувати особливості різних груп населення, місцеву специфіку. Некомерційні організації діють більш ефективно, вони основані на добровільній ініціативі громадян, які краще розуміють власні проблеми. Таким чином, некомерційні організації роблять те ж саме, що бізнес та держструктури, тільки більш гнучко та наближено до потреб населення.

Правовий підхід. В рамках даного підходу розглядається нормативно-правова база, що в тій чи іншій ступінь стосується громадських організацій (їх утворення, функцій, структури, фінансування, взаємодії із іншими суб'єктами та ін.).

Першим документом, що визначив поняття інститутів громадянського суспільства на законодавчому рівні, стала постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», згідно якої «під інститутами громадянського суспільства слід розуміти громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства» [7].

Сьогодні в Україні систему джерел правових норм, що стосуються громадських організацій, складають, крім основних міжнародних актів (таких, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, тощо), Конституція України [3], Закон України «Про громадські об'єднання» [2], а також інші закони та підзаконні нормативно-правові акти.

ВИСНОВКИ

Отже, в сучасному знанні сформувалося кілька наукових підходів до осмислення сутності громадських організацій: філософський, історичний, економічний та правовий. Для кожного із цих підходів характерні особливості різних сторін, аспектів розвитку громадських організацій, окремих їх проявів в рамках цих підходів. Проте дослідження громадських організацій в окремих областях соціального знання виявляється дещо однобічним, оскільки спрямовує основні зусилля на вивчення тільки одного аспекту, що в кінцевому підсумку обумовлює відсутність у сучасній науці комплексного уявлення про сутність громадських організацій. Це значною мірою знижує можливість використання накопичених знань про громадські організації в практиці.

Така ситуація зумовлює необхідність пошуку комплексних підходів до розгляду громадських організацій, з одного боку, та чіткого розуміння доцільності використання того або іншого підходу в залежності від контексту дослідження громадських організацій – з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агапова И. И. История экономических учений : курс лекций / И. И. Агапова. – М. : Юрист, 2000. – 285 с.
2. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр
4. Локк Д. Сочинения : в 3-х т. Т. 3. / Д. Локк. – М. : Мысль, 1988. – 668 с.
5. Основи демократії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / [за заг. ред. А. Ф. Колодій]. Третє видання, оновлене і доповнене. – Львів : Астролія, 2009. – 832 с.
6. Парсонс Т. О структуре социального действия : [Сборник : Перевод] / Талкотт Парсонс ; [под общ. ред. В. Ф. Чесноковой, С. А. Белановского]; [Предисл. В.Ф. Чесноковой]. – М. : Акад. проект, 2000. – 879 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>.

8. Сидорина Т. Ю. История и теория социальной политики [Текст] : учебное пособие для студентов вузов / Т. Ю. Сидорина. – М. : РГГУ, 2010. – 549 с.
9. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль : пер. с франц. / предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.
10. Хабермас Ю. Политические работы: [пер. с нем.] / Юрген Хабермас. – М. : Праксис, 2005. – 361 с.
11. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 16–27.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

Демчук Наталья Ивановна

Днепропетровский государственный аграрный университет, кандидат экономических наук, доцент, доцент
кафедры финансов (Украина)
e-mail: natademchuk@mail.ru

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены основные социально-экономические условия реализации инвестиционного потенциала в трансформационной экономике Украины. Обусловлена необходимость усиления роли государства в инвестиционной сфере, которая предполагает поиск оптимального сочетания методов государственного и рыночного воздействия с учетом особенностей современного этапа экономического развития. Предложены базовые организационно-экономические предпосылки развития инвестиционной деятельности в стране.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, трансформационная экономика страны, инвестиционная активность, государственное регулирование, инвестиционные потоки, инвестиционный проект.

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуті основні соціально-економічні умови реалізації інвестиційного потенціалу в трансформаційній економіці України. Обумовлена необхідність посилення ролі держави в інвестиційній сфері, яка передбачає пошук оптимального поєднання методів державного і ринкового впливу з урахуванням особливостей сучасного етапу економічного розвитку. Запропоновано базові організаційно-економічні передумови розвитку інвестиційної діяльності в країні.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, трансформаційна економіка країни, інвестиційна активність, державне регулювання, інвестиційні потоки, інвестиційний проект.

ABSTRACT

The article describes the main socio-economic conditions of the investment potential in the transitional economy of Ukraine. Due to the need to strengthen the state's role in the investment area, which involves finding the optimal combination of methods of state and market impact, taking into account the features of the present stage of economic development. A basic organizational and economic preconditions for the development of investment activity in the country.

Keywords: investment potential, investment activity, government regulation, investment flows, investment project.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Несмотря на наметившийся после глубочайшего кризиса 90-х гг. XX в. экономический рост, ситуация в экономике Украины остается сложной, поскольку не создаются надежные предпосылки экономического роста, сохраняются и усугубляются острые экономические и социальные проблемы. Особенностью экономики в настоящее время стало проявление ярко выраженного сырьевого характера, со слабо развитой обрабатывающей промышленностью.

Инвестиционные процессы являются одним из ключевых факторов, определяющих динамику капитала в экономике, темпы и характер экономического роста. Статистические данные о темпах совокупных реальных инвестиций за последние годы свидетельствуют о повышении активности экономических агентов в этой области.

Вместе с тем, на динамику инвестиций в Украину накладывается множество процессов, связанных с особенностями трансформационного периода: отсутствие действенных институтов рыночной экономики, специфика отношений собственности, отсутствие четкого понимания характера инвестиционной деятельности, а также ряд других факторов, препятствующих разработке и реализации адекватной государственной политики, улучшению общего инвестиционного климата в стране и формированию долгосрочных инвестиционных стратегий самих хозяйствующих субъектов [5].

Происходящие в стране преобразования обуславливают необходимость смены основополагающих принципов организации и функционирования инвестиционной политики в стране.

В силу общих и специфических причин, зачастую менеджмент предприятий ориентирован на решение вопросов, связанных с удовлетворением текущих потребностей предприятия, обусловленных изменениями объема и структуры производственной деятельности, что в условиях нестабильной внешней среды приводит к неэффективному использованию инвестиционного потенциала предприятия.

Значимость более углубленного исследования проблемы определяется тем, что управление инвестиционным процессом является важнейшим элементом структурного преобразования производственного

и социального потенциала Украины. И здесь актуальной задачей экономической теории становится изучение и обоснование новых форм и методов обеспечения эффективности инвестиционной деятельности, соответствующих объективным законам рыночной экономики.

Отдельные вопросы регулирования инвестиционной деятельности рассматривались классиками экономической теории, такими как М. Блини, Дж. К. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, Э. Класа, Дж. Коммонс, А. Лаффер, Д. С. Линдсея, Р. Льюкес, К. Маркс, Дж. Д. Сакс, Р. Солоу, У. Шар [3; 6; 12; 13].

Интерес к проблематике эффективности капиталовложений в хозяйственной практике стал проявляться в первой половине XX в. В 60-х гг. прошлого века появились работы отечественных ученых – В. В. Новожилова, В. П. Красовского, Т. С. Хачатурова и других исследователей. Значительный вклад в изучение вопросов повышения эффективности деятельности внесли такие отечественные исследователи, как С. И. Абрамов, Н. Абыкаев, А. Я. Быстряков, Л. С. Валенурова, В. Ж. Дубровский, Т. В. Кузьменко, П. Килин, В. Н. Лившиц, И. В. Липсиц, В. П. Логинов, Д. С. Львов, А. М. Марголин, Н. А. Новицкий, В. Г. Павлюченко, С. А. Хейнман, А. Н. Хорин и другие исследователи [1; 2; 4; 7; 9].

Высоко оценивая вклад ученых, полученные ими научные, методологические и методические результаты, необходимо отметить дискуссионность данной проблемы. Кроме того, многие теоретические и методические вопросы, связанные с методологией анализа, методами оценки инвестиционного потенциала, моделированием и прогнозированием инвестиционной деятельности изучены еще не достаточно.

В кругу ученых-исследователей встречаются различные трактовки понятия «инвестиционный потенциал». Помимо теоретических неоднозначностей, предлагаются и различные практические рекомендации по обеспечению эффективности инвестиционной деятельности предприятия. В большинстве случаев предлагаемые модели лишь копируют зарубежные методики без учета особенностей современного состояния инвестиционного процесса в Украине.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

В процессе формирования и использования инвестиционного потенциала предприятие вступает в социально-экономические отношения с различными субъектами инвестиционной деятельности. Такие отношения могут складываться между предприятием и государством, между предприятиями друг с другом, внутри предприятия между работниками и собственниками.

Системный подход к анализу отношений, возникающих в процессе осуществления инвестиционной деятельности, позволил выделить ряд факторов, обуславливающих данный процесс в современной Украине.

Экономические отношения между государством и предприятием возникают в процессе формирования предпосылок для инвестиционной деятельности, путем проведения инвестиционной, денежно-кредитной, налоговой и иной политики.

Возможности реализации инвестиционного потенциала для большинства предприятий ограничены неразвитостью рынков капитала, отсутствием адекватной правовой базы, «непрозрачностью» компаний, постоянным перераспределением прав собственности, а также плохим уровнем финансового менеджмента в большинстве отечественных компаний.

В украинской экономике проявляется ярко выраженный сырьевой характер со слабо развитой обрабатывающей промышленностью. Одновременно в импорте увеличивается доля высокотехнологичных товаров. Рост цен на высокотехнологичные товары обычно опережает рост цен на сырье. Таким образом, происходит еще большее обогащение развитых стран, с еще большим отставанием стран «второго» мира. «Стирание» границ между национальными хозяйствами, постепенно приводит к неограниченному доступу транснационального капитала к эксплуатации ресурсов отстающих стран, что дает возможность международному (транснациональному) капиталу, генерировать колоссальные прибыли.

Вместе с тем, сверхвысокие цены на нефть и металлы обеспечивают значительный приток финансовых ресурсов в страну и возможность досрочного погашения внешнего долга. Это сопровождается ростом производства некоторых видов товаров и услуг, увеличением валовых объемов инвестиций.

Однако происходящие сегодня в экономике Украины преобразования нельзя охарактеризовать как инвестиционный тип развития. Даже в последние годы, в условиях экономического роста, уровень инвестиций не превышает 20% от ВВП. Общеизвестно, что в условиях переходного периода надежный экономический рост может быть обеспечен при 20–40% инвестиций от ВВП. Необходимость концентрации капитальных вложений в экономике была обоснована советскими учеными еще в 70-х гг. прошлого века считалось, что основой является интенсификация общественного производства и важнейшую роль играет повышение эффективности капитальных вложений, предполагающее в качестве обязательного условия их концентрацию [10].

Основная доля инвестиций направляется в капиталоемкие отрасли добывающей промышленности. Практически не происходит перераспределение средств от ограниченного круга отраслей в пользу обрабатывающих отраслей промышленности и сектора услуг, в которых не хватает инвестиций для обновления основных фондов и внедрения новых технологий. При сложившейся возрастной и технологической структуре основного капитала низкие объемы инвестиций в отрасли обрабатывающей промышленности, существенно ограничивают темпы экономического роста. Недофинансирование и вследствие этого недостаточное поступление новых основных фондов сдерживает замену устаревших и изношенных фондов и негативно влияет на воспроизводственные характеристики оборудования. Основные фонды отечественной

промышленности, загруженные почти на 70–80%, стремительно устаревают: степень износа по отдельным отраслям промышленности превышает 60%.

Активизация государственной инвестиционной деятельности должна, на наш взгляд, выражаться не только в прямом участии государства в финансировании инвестиционных проектов. Накопление ресурсов инвестирования должно быть результатом увеличения платежеспособного спроса, который, в свою очередь, активизирует хозяйственную деятельность российских предприятий-товаропроизводителей [13].

Как показывает мировой опыт, каждый процент роста экономики имеет свою инвестиционную цену. Темпы экономического роста зависят от объема совокупных инвестиций. Практически во всех моделях экономического роста увеличение национального продукта может быть достигнуто за счет использования интенсивных и/или экстенсивных факторов.

Однако повышение нормы накопления ведёт к ускорению экономического роста в краткосрочном периоде до тех пор, пока экономика не достигнет точки нового устойчивого равновесия. Таким образом, в долгосрочном периоде основным фактором экономического роста может являться развитие техники и технологии.

Проблемы в инвестиционной сфере экономики страны в существенной степени связаны с ослаблением системы государственного управления в условиях трансформирующейся экономики, занижением значимости экономической роли государства в развитии страны. Отсутствие эффективного рыночного управления внешними и внутренними денежными потоками для обеспечения подъема реального сектора неизбежно определяет необходимость увеличения степени государственного участия в регулировании инвестиционной деятельности [14].

Роль государства в формировании и реализации инвестиционного потенциала страны должна заключаться в обеспечении благоприятных возможностей и условий для осуществления инвестиционной деятельности через инвестиционную политику. Инвестиционная политика, в свою очередь, является залогом успешной экономической деятельности государства в целом. К сожалению, реализуемая в настоящее время инвестиционная политика не учитывает реалии, сложившиеся в отечественной экономике. Так, например, широко используемые инструменты монетарного регулирования позволяют создать лишь некоторые макроэкономические предпосылки для активизации инвестирования, но не позволяют преодолеть системные проблемы.

Усиление роли государства в инвестиционной сфере предполагает поиск оптимального сочетания методов государственного и рыночного воздействия с учетом особенностей современного этапа экономического развития.

В украинской экономике сложившаяся модель инвестирования является деформированной и неэффективной. Она характеризуется дисфункциональностью кредитно-финансовой системы, которые не играют заметной роли в аккумулировании сбережений и их трансформации в инвестиции.

ВЫВОДЫ

Следовательно, первоочередной задачей является создание базовых организационно-экономических предпосылок развития инвестиционной деятельности:

- разработка и реализация правового механизма защиты частных инвестиций и обеспечение государственными гарантиями иностранных инвестиций;
- восстановление системы валютного регулирования и валютного контроля с целью предотвращения вывоза капитала и создание национальной инвестиционной базы в виде системы государственных и частных корпораций и фондов для финансирования крупномасштабных инвестиционных проектов;
- внедрение и использование передовых технологий и "ноу-хау" в первую очередь в базовых (приоритетных) отраслях промышленности и обеспечение необходимых мер для защиты интересов отечественных промышленных предприятий, ориентированных на международные рынки;
- разработка и реализация механизма трансформации сбережений населения в инвестиции, а также разработка адекватной кредитно-денежной политики, предусматривающей эмиссию достаточного количества денежной массы (обеспечение достаточной монетизации экономики);
- разработка целенаправленной амортизационной политики, направленной на восстановление основного капитала; пересмотр принципов налогообложения, с целью его упрощения и стимулирования научно-инновационной деятельности;
- повышение совокупного спроса за счет увеличения средней заработной платы, а также сокращения разницы в доходах богатейшей и беднейшей части населения;
- восстановление государственного регулирования экономики на основе использования индикативного планирования и программирования.

Кроме того, необходима прямая государственная поддержка: сельского хозяйства как отрасли, эффективное функционирование которой снижает социальную напряженность в обществе за счет производства в достаточном количестве продуктов питания и снижения уровня цен на них; строительства и других отраслей, обеспечивающих высокую занятость населения; государственных инвестиционных проектов; научно-инновационного сектора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абрамов С. И. Управление инвестициями в основной капитал / С. И. Абрамов. – М. : Изд-во «Экзамен», 2002.
2. Абыкаев Н. Инвестиционный потенциал и экономический рост / Н. Абыкаев // Экономист. – 2009. – № 6. – С. 58–66.
3. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента. В 2-х т. / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004.
4. Валинурова Л. С. Управление инвестиционным процессом в экономических системах / Л. С. Валинурова. – М. : Палеотип, 2002.
5. Грицина В. Особенности инвестиционного процесса / В. Грицина, И. Курнышева // Экономист. – 2011. – №3. – С. 8–19.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Прогресс, 1978.
7. Килин П. Воспроизводство регионального общественного продукта (схемы, модели, балансы) : учеб. пособие : В 3 кн. / П. Килин. – Бийск : НИЦиБиПТИ, 1997.
8. Классики экономической мысли (Петти В., Смит Р., Риккардо Д., Кейнс Д., Фридмен М.) : сочинения. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000.
9. Кузьменко Т. В. Оценка и направления повышения инвестиционной привлекательности территорий / Т. В. Кузьменко // Региональная экономика : теория и практика. – 2011. – № 11 (38). – С. 44–47.
10. Мелкумов Я. С. Организация и финансирование инвестиций : учебное пособие / Я. С. Мелкумов. – М. : ИНФРА-М, 2002.
11. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен. – М. : «Экономика», 1996.
12. Панорама экономической мысли конца XX столетия / [под ред. Д. Гринзуэя, М. Блини, И. Стюарта] : В 2-х т. – СПб. : Экономическая школа, 2002.
13. Сакс Дж. Д. Макроэкономика. Глобальный подход / Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен / [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1996.
14. Световцева Т. А. Финансово-экономические воспроизводственные пропорции и моделирование инвестиционных потоков в экономике / Т. А. Световцева, М. Н. Световцев // Региональная экономика : теория и практика. – 2011. – №10 (37). – С. 27–32.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Бойко В'ячеслав Іванович

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, кандидат філософських наук, доцент, перший проректор (Україна)

e-mail: academy938@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

У статті розглядаються основні характеристики стратегічного управління стійким розвитком соціально-культурної сфери економіки. Визначено особливості стратегічного управління та обґрунтовано особливості стійкого розвитку соціально-культурної сфери економіки.

Ключові слова: соціально-культурна сфера економіки, стратегічне управління, стійкий розвиток.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются основные характеристики стратегического управления устойчивым развитием социально-культурной сферы экономики. Определены особенности стратегического управления и обоснованы особенности устойчивого развития социально-культурной сферы экономики.

Ключевые слова: социально-культурная сфера экономики, стратегическое управление, устойчивой развитие.

ABSTRACT

This paper describes the main characteristics of strategic management for sustainable development of social and cultural spheres of the economy. The features of strategic management and sustainable development grounded features of the social and cultural spheres of the economy.

Keywords: social and cultural spheres of economics, strategic management, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі економічне зростання України в межах існуючої моделі організації суспільного виробництва визначає посилення деструктивного впливу економіки на соціальну та екологічну сферу, що проявляються у стрімкому зниженні людського потенціалу нації та дестабілізації національної екосистеми. Таким чином, набуває актуальності питання організації стратегічного управління економічним розвитком країни в напрямку забезпечення його соціально-культурної стійкості, як основи формування матеріальної бази підвищення рівня якості життя населення.

Розробка дієвої стратегії динамічного та стійкого соціально-економічного зростання посідає важливе місце серед головних чинників ефективного управління економікою держави. Аналіз основних програмних документів, нормативно-правових актів та програм розвитку щодо забезпечення стійкого економічного зростання України показує, що проблема економічного прориву та підвищення добробуту нації є в них основною. Однак більшість нормативно-правових актів та програмних документів є несистемними. Зважаючи на той факт, що в українській практиці вже мала місце розробка стратегічних програм економічного і соціального розвитку, жодна з них не була реалізована. Однак досвід високорозвинутих європейських країн, США, Росії переконливо свідчить про доцільність та необхідність реалізації засад стратегічного планування на рівні держави, оскільки воно виступає одним із дієвих засобів впливу на розвиток усєї соціально-економічної системи країни. Тому з метою досягнення ефективності впровадження дієвої стратегії соціально-економічного розвитку необхідно розробити систему механізмів формування та реалізації цієї стратегічної програми; створити нові й удосконалити існуючі методичні підходи до розробки стратегічних планів на всіх рівнях; передбачити систему моніторингу стратегії соціально-економічного розвитку; визначити ступінь досягнення стратегічної мети держави.

Виходячи з цього, виникає потреба у розробці системи механізмів формування та реалізації дієвої стратегії соціально-економічного розвитку, яка при її використанні підвищить ефективність стратегічного управління економікою країни, що в подальшому призведе до досягнення стратегічної мети кожної країни – економічного зростання.

Теоретичні та прикладні аспекти розробки і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку задля підвищення рівня економічного зростання країни досліджено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених економістів, зокрема О. І. Амоші, В. Д. Базиловича, О. В. Барановського, В. А. Василенка, О. Д. Василика, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, З. В. Герасимчук, Г. К. Губерної, І. О. Луніної, В. М. Опаріна, Н. С. Орлової, Ю. В. Пасічника, В. І. Пили, О. С. Поважного, С. Ф. Поважного, Н. В. Ракші, В. К. Симоненка, Л. С. Ситник, Д. М. Стеценка, І. Я. Чугунова, М. Г. Чумаченка.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Значущість соціально-культурної сфери економіки в сучасному розвитку демократичних держав світу, у тому числі і України, важко переоцінити. Сфера соціальної політики – частина політики держави, яка своїми діями пом'якшує негативні наслідки індивідуальної і соціальної нерівності, соціально-економічних потрясінь у суспільстві. Державне регулювання соціально-економічних відносин, соціальної сфери, будучи однією із передумов економічного і соціального розвитку суспільства й особливою формою управління, виступає як найважливіша складова соціально-економічної політики держави. Складні, конфліктогенні проблеми сучасного світу неможливо вирішити за допомогою винятково технологічних інновацій і економічних засобів. Саме тому виконання соціальних функцій, покладених на державу, здійснюється через систему законодавчих і виконавчих органів влади на рівні президента, парламенту, уряду, органів місцевого самоврядування.

Вивчення соціальних явищ і процесів, які мають місце у суспільстві, проводиться у всьому світі. Тільки за допомогою досліджень і створення системи державного управління можливо забезпечити задоволення соціальних потреб суспільства та розвиток соціальної сфери. Саме чітка стратегія управління соціальною сферою і соціальними процесами забезпечує вирішення економічних і соціальних завдань розвитку суспільства. Недооцінка ролі соціального державного управління особливо небезпечна в умовах перехідної економіки, тому що саме воно є могутнім засобом пожевлення виробництва, запобігання кризам, усунення соціальних конфліктів, які виникають внаслідок різких економічних перетворень [10].

Враховуючи масштаб та рівень передбачуваних до вирішення завдань, поліфункціональний напрямок управління потребує довгострокового та поетапного планування, що у наслідку обумовлює його стратегічний характер. Системність, цілеспрямованість та визначеність, як важливіші характеристики процесу управління на будь-якому рівні прийняття рішень, потребують структуризації його змісту, ідентифікації окремих етапів та планування послідовності їх реалізації.

Вплив політичних та профспілкових організацій на процеси стратегічного управління стійким соціально-культурним розвитком країни зумовлюється потребою забезпечення широкої участі громадянського суспільства в цих процесах. Залучення широкої громадськості до процесів управління через структуровану систему інститутів громадянського суспільства дозволяє здійснювати пошук найбільш оптимальних рішень в ході обговорення ключових питань модернізації і реформування національної економіки та, головне, забезпечити підтримку непопулярних рішень і подолання опору з боку населення до радикальних реформ уряду [3].

Визначення наукового середовища та громадських ініціатив (організовані об'єднання громадян, які утворюються для досягнення конкретних цілей та на конкретний термін з метою захисту прав і інтересів громадян, професійних груп та інших об'єднаних за певними ознаками громадян) у якості представників суб'єктного складу управлінського механізму ґрунтується на потребі забезпечення їх участі в процесах експертної, наукової, громадської підтримки та забезпечення прийняття рішень різних рівнів в сфері стратегічного управління стійким розвитком соціально-культурної сфери економіки. Об'єктом стратегічного управління стійким соціально-культурним розвитком країни є систематизована сукупність процесів та явищ, які складають динаміку національної економічної системи та структуровані за трьома функціональними зонами управління в екологічній, економічній, соціальній сферах. При цьому реалізація процесу стратегічного управління, відповідно до сучасного стану досліджуваної системи в Україні, розділена на три етапи, зміст та послідовність яких було обґрунтовано в ході аналізу стійкого соціально-культурного розвитку як об'єкту державного управління національною економічною системою. Таким чином, аналізований процес стратегічного управління реалізується на трьох етапах [5]:

1. Перебудови та модернізації економіки регіонів (забезпечення стійкості соціально-культурного розвитку країни в межах існуючої моделі організації суспільного виробництва. Управління економічним розвитком із урахуванням потреб соціального розвитку та екологічної стійкості).

2. Стимулювання випереджального економічного розвитку регіонів (спрямування максимуму від можливого обсягу ресурсів на цілі людського розвитку та забезпечення його високих значень, зокрема в частині інтелектуального, інноваційного, творчого розвитку нації).

3. Інформатизації, екологізації, соціалізації економіки регіонів (ідентифікація пріоритетних сфер інноваційно-технічного розвитку та стимулювання економічного зростання на засадах акумулювання в їх межах фінансових ресурсів та людського потенціалу).

Реалізація стратегічного управління стійким соціально-культурним розвитком економіки на вищезазначених етапах потребує послідовного здійснення комплексу заходів, зміст яких схематично представлений на рис. 1.

У соціально-культурній сфері економіки реалізація стратегічного управління на етапі перебудови та модернізації ґрунтується на реалізації таких заходів: структурної перебудови економіки, стимулювання інвестиційних процесів у соціально-культурну сферу, оновлення виробничої бази економіки тощо. Найбільш важливого значення набувають заходи, які спрямовані на підвищення рівня якості трудового життя населення відповідно до наявних можливостей національної економіки на засадах соціальної справедливості. Державно-владний вплив на ці процеси проявляється у встановленні відповідних державних стандартів та нормативів (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум тощо) [7].

Соціально-культурне управління на етапі стимулювання випереджального розвитку країни конкретизується наступними заходами: забезпечення рівного та вільного доступу громадян до високоякісних соціальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, культури та дозвілля; стимулювання розвитку людського

потенціалу регіонів та галузей національної економіки; розвиток приватного інвестування в соціальну сферу. Участь держави в процесах соціалізації економічного розвитку, як фундаментальної передумови його пришвидшення, полягає у визначенні оперативних, тактичних і стратегічних пріоритетів соціальної політики.

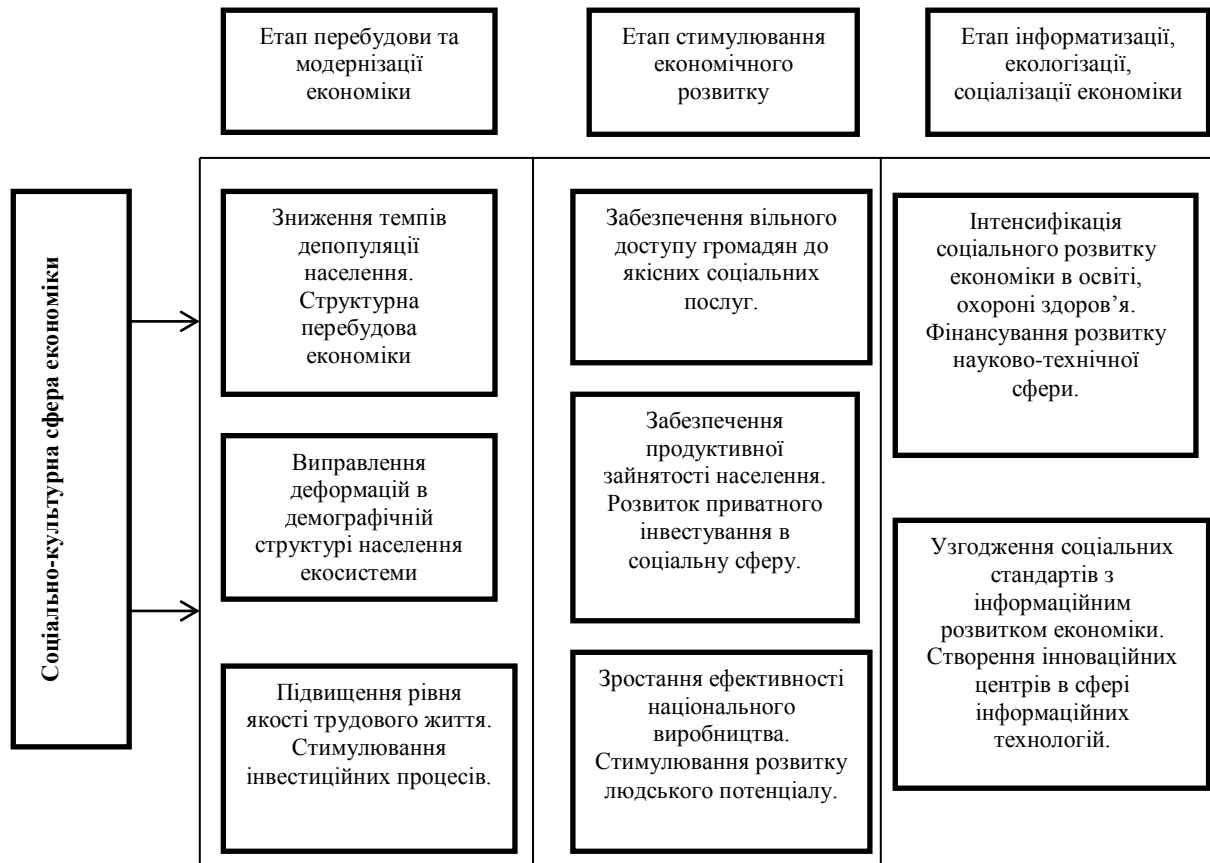

Рис. 1. Зміст основних етапів стратегічного управління стійким розвитком соціально-культурної сфери економіки

Такого роду структуризація надасть можливість послідовно вирішувати окремі питання в межах проєктів регіонального і галузевого розвитку, зокрема в частині зростання освітнього потенціалу населення, боротьби з професійною захворюваністю та модернізації регіональних систем охорони здоров'я. Важливого значення також набувають інші соціальні послуги, які надаються державним сектором.

Слід також відмітити потребу залучення підприємницького сектору до процесів інвестування у соціальний розвиток економіки. Зокрема в частині розширення мережі підприємств та організацій, які надають соціальні послуги. При цьому, мається на увазі не пільгове обслуговування населення, а підвищення доступності і якості цих послуг. А також розширення їх номенклатури, що узагальнено має за мету підвищення рівня комфорту окремих міст, селищ та регіонів для проживання населення в них, а також забезпечення додаткового економічного зростання і створення нових робочих місць за рахунок розширення сфери послуг.

ВИСНОВКИ

Соціально-культурне управління в межах етапу інформатизації, екологізації, соціалізації економіки реалізується на основі послідовності наступних кроків: інтенсифікації соціального розвитку економіки на засадах фінансування інноваційних проєктів в освіті, охороні здоров'я та управління якістю трудового життя населення; узгодження соціальних стандартів та державної політики із імперативами інформаційного розвитку економіки. Розвиток соціально-культурної сфери економіки залежить не стільки від інновацій та інформаційних технологій у виробництві, скільки від інформатизації процесів у важливіших соціальних галузях, таких як освіта і охорона здоров'я. Інформаційні технології на цих етапах суттєво впливають на стійкий розвиток соціально-культурної сфери економіки країни, так як вони суттєво обумовлюють умови праці трудящих та її продуктивність, що є визначальним чинником досягнення матеріального і морального задоволення громадян результатами своєї трудової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакуш Г. М. Статистичний моніторинг стратегії розвитку регіону / Г. М. Бакуш, С. А. Шимко // Науковий вісник ГЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 173–176.
2. Пчелинцев О. С. Региональная экономика в системе устойчивого развития / О. С. Пчелинцев // Ин-т народнохозяйственного прогнозирования РАН. – М. : Наука, 2004. – 258 с.
3. Дем'янчук О. І. Соціальний капітал як елемент сталого економічного розвитку суспільства / О. І. Дем'янчук // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Розділ І. Економічна теорія. – 2007. – № 12. – С. 25–28.
4. Бузинар Б. А. Інноваційна інфраструктура як фактор зростання експортного потенціалу регіонів України / Б. А. Бузинар // Фінансово-економічні та інституційні чинники розвитку регіону : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 128–133.
5. Гуменюк Д. О. Фінансове стимулювання інноваційного розвитку / Д. О. Гуменюк // Фінансово-економічні та інституційні чинники розвитку регіону : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 199.
6. Трегобчук В. М. Концепція сталого розвитку для України / В. М. Трегобчук // Вісник Національної академії наук України : загальнонаук. та громадсько-політичний журнал, 2002. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2002-02/7.htm.3>.
7. Бражко О. В. Соціально-економічний розвиток території / О. В. Бражко // Держава та регіони. – Серія «Державне управління». – 2010. – № 1. – С. 186–192.
8. Брюшкова Н. О. Визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку України як наслідок взаємозв'язку стратегічного та бюджетного планування / Н. О. Брюшкова // Менеджер. – 2007. – № 4 (42). – С. 8–15.
9. Вахненко Т. П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання / Т. П. Вахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 3–21.
10. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів / Л. Возна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 167–174.
11. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку / А. С. Гальчинський. – К., 2009. – 391 с.
12. Ганіч А. Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А. Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. 6. – С. 180–185.
13. Підвисоцький Р. Геєць В. «Каталізатором фінансової кризи в Україні була світова криза, але значна частина передумов має внутрішнє походження» / Р. Підвисоцький // Вісник НБУ. – 2009. – Лютий. – С. 16–18.

ОСНОВНІ ЕТАПИ ДРУГОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ ЄВРЕЇВ БУКОВИНИ 1967–1973 рр.

Яворська Ірина Тодорівна

редактор видавництва «Технодрук», здобувач кафедри історії України Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (Україна)
e-mail: irina.yav@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Автором статті проаналізовано особливості та масштаби руху за еміграцію євреїв Буковини до Ізраїлю протягом 1967–1973 рр. На основі архівних документів досліджуваної доби здійснено спробу реконструкції найважливіших складових руху за еміграцію та виявлено шляхи еволюції міграційної політики УРСР.

Ключові слова: євреї Буковини, рух за еміграцію, репатріація в Ізраїль, клопотання про виїзд, об'єднання родин, виїзна справа, відмова у виїзді, позбавлення громадянства.

РЕЗЮМЕ

Автором статьи проанализированы особенности и масштабы эмиграционного движения евреев Буковины в Израиль на протяжении 1967–1973 г. На основе архивных документов исследуемого периода воссозданы основные этапы составляющих движения за эмиграцию и выявлены пути эволюции миграционной политики УССР.

Ключевые слова: евреи Буковины, эмиграционное движение, репатриация в Израиль, прошение о выезде, объединение семей, выездное дело, отказ в выезде, лишение гражданства.

ABSTRACT

The author of the article analyzes the features and extent of movement of Bukovina Jews to emigrate to Israel during 1967–1973. On the basis of archival documents made an attempt reconstruction of the major components of the movement for emigration and the ways the evolution of migration policy of the USSR.

Keywords: Jews of Bukovina, a movement for emigration, repatriation to Israel, a request for departure, family reunification, the right to departure, the denial of departure, deprivation of citizenship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Упродовж всієї історії людства міграція мала вагомий вплив на розвиток певних країн та регіонів, формування кількісного та етнічного складу населення, ставала неповторним феноменом сучасного динамічного суспільства. Інтенсивність міграційних потоків у другій половині ХХ ст. набула індивідуальних особливостей в силу геополітичних змін на Близькому Сході. Поява держави Ізраїль у 1948 р. сколихнула єврейські діаспори усього світу та направила євреїв на історичну батьківщину. Дослідникам важко відшукати схожу проблему, яка настільки тісно пов'язала би регіональні та міжнародні стосунки.

Основним об'єктом даного дослідження виступає єврейська громада Буковини після «Шестиденної війни» та її рух за еміграцію до Ізраїлю упродовж 1967–1973 рр. Трагування еміграції єврейської громади з теренів Буковини часто характеризується неоднозначно, викликаючи ряд суперечок, тому поява дослідження, що ґрунтується на архівних матеріалах, сприяє досягненню певної наукової ясності.

Історіографічна складова даного дослідження не надто багата, адже радянське керівництво вважало, що «єврейське питання» в СРСР успішно вирішене і будь яке її обговорення в майбутньому не тільки не бажане, але й ідеологічно недоцільне. В часи перебудови так зване «єврейське питання» набрало ознак завищеної політизованості і тільки останнім часом завдяки розсекреченості багатьох архівів науковий підхід став переважати над популістським та політизованим. Як наслідок, у світовій та українській науці з'явилися статті, документальні публікації та монографії дослідників Г. Костирченка [1], В. Гриневича [2], М. Міцеля [3], В. Ханіна [4], О. Бажана [5], І. Біласа [6] та інших, в яких висвітлюється проблема взаємостосунків влади та євреїв України, рівень міжетнічної напруги та причини еміграції євреїв з республік колишнього СРСР.

Мета статті – дослідити основні етапи руху євреїв Буковини за еміграцію у світлі радянських документів досліджуваної доби, виявити її особливості та масштаби. Шляхом реконструкції еміграційних процесів виявити та прослідкувати певну еволюцію міграційної політики УРСР на межі 1960–1970-х рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим фактором, який радикально вплинув та темпи еміграції буковинських євреїв до Ізраїлю була так звана «Шестиденна війна». В результаті війни Ізраїль отримав контроль над територією, що у 3,5 рази переважала його довоєнну площу. Звісно, що керівництво Ізраїлю прагнуло заселити ці території власним населенням, розраховуючи, в першу чергу, на нових репатріантів, серед яких будуть і євреї Буковини.

Інтерес ізраїльської влади до буковинських євреїв підкріплювався низкою чинників, серед яких найважливішою була наявність у багатьох євреїв-буковинців родичів у Ізраїлі, які репатріювалися туди в 1944–1946 рр. 22 тис. адресантів з Ізраїлю постійно листувалися з буковинськими родичами, друзями та знайомими. Задовго до початку «Шестиденної війни» благодійні сіоністські організації США та Ізраїлю почали надсилати

посилки малозабезпеченим єврейським родинам та тим, хто міг бути претендентом на виїзд. Наприкінці 60-х рр. XX ст. в Чернівецьку область щороку поступало 6–7 тис. речових посилок. Це був найвищий показник у всьому СРСР. Фактично кожен, хто отримував передачу з Ізраїлю був претендентом на виїзд [7, арк. 17].

Початок «еміграційної історії» більшості виїжджаючих з Буковини євреїв був типовим: щирі та проникливі листи, у яких звучало «цілую... допоможу...будемо разом...ти самотній...на рідній землі». Згодом у листах, або посилках ізраїльські родичі пересилали виклик. «Після багатьох років розлуки та всього нами пережитого, – писала у виклику Лейтман Лея до брата Трейгера Азіра, що мешкав у Чернівцях, – велике наше спільне бажання об'єднати наші родини і жити у подальшому нерозлучно». Запрошуюча сторона гарантувала власну матеріальну забезпеченість та можливість надання рідним всього необхідного з дня приїзду до них [8, арк. 3].

Незважаючи на малу ймовірність отримати виїзну візу, кількість євреїв, бажаних виїхати на історичну батьківщину, зростала з кожним роком. Характерно, що законодавчі акти СРСР досліджуваного періоду не містили ніяких вказівок на підставу, за якими могли б задовольнятися клопотання євреїв на виїзд, залишаючи повний простір у вирішенні цих питань силовим органам. У період існування «холодної війни» використовувався індивідуальний підхід до вирішення питань виїзду з СРСР. Таблиця, наведена нижче, дає уяву про кількість заяв та дозволів на виїзд до Ізраїлю упродовж 1960–1967 рр. [9, арк. 11].

Таблиця 1

Заяви євреїв Чернівецької області на виїзд до Ізраїлю

Роки	Поступило заяв	Дозволено виїзд	Відмовлено
1960	32	10	22
1961	110	16	94
1962	137	30	107
1963	153	41	112
1964	283	63	116
1965	310	188	122
1966	634	257	377
1967	965	536	429

Напружена міжнародна обстановка на Близькому Сході дала підстави радянському уряду жорстко відреагувати на ріст активності виїжджаючих до Ізраїлю. 17 лютого 1967 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про вихід з громадянства осіб, які переселяються з СРСР до Ізраїлю», а 10 червня 1967 р., одразу після блискавичної «Шестиденної війни» радянське керівництво розірвало дипломатичні стосунки з Ізраїлем. Позбавлення громадянства мало символічний, навіть демонстраційний характер і було покликане підкреслити несумісність еміграції з високим званням громадянина СРСР. Після розірвання офіційних стосунків Радянський Союз не припиняв визнавати Ізраїль як суб'єкта міжнародного права, проте стосунки з євреями ставали похідними від складної динаміки близькосхідного конфлікту.

У зв'язку з воєнними діями на Близькому Сході та виданням Указу Президії Верховної Ради СРСР про втрату радянського громадянства особами, що виїжджають до Ізраїлю, у 1968 р. кількість клопотань на виїзд українських євреїв зменшилася до 188. Частина заяв від євреїв Буковини складала 155 клопотань – переважну більшість. Одержали дозвіл і вибули за кордон у 1968 р. всього 83 заявники, з яких 28 буковинські євреї [9].

Одразу зазначимо, що справу в ОВІРі заводили на ім'я заявника, який був вказаний у виклику. Тобто, якщо ми говоримо про задоволення прохання заявника, мається на увазі не одна особа, а вся його родина, вказана у виклику. Можливо, така форма обліку (за кількістю справ, а не виїжджаючих) була вигідна радянському керівництву для приховування правдивих масштабів еміграції євреїв з СРСР. Адже за однією заявою виїжджала родина з трьох поколінь євреїв. У згаданому вище виклику на ім'я чернівчанина А. Л. Трейгера викликалися його дружина, донька, син з невісткою та внук. Забігаючи наперед додамо, що виїхавши до Ізраїлю, родина Трейгерів викликала біля 20 близьких та далеких родичів як з Буковини, так і з інших міст України, користуючись правом на об'єднання родин [8].

10 червня 1968 р., через рік після закінчення «Шестиденної війни», в ЦК КПРС поступив лист від керівників тодішнього МЗС СРСР А. А. Громіка та КДБ СРСР Ю. В. Андропова з пропозиціями дозволити радянським євреям емігрувати з СРСР. Щоб уникнути дискредитації радянської національної політики було вирішено, що основним мотивом єврейської еміграції є прагнення возз'єднання родин. На думку дослідника В. Енгеля, представники радянського олімпу, дозволивши еміграцію, мали на меті одночасно вирішити декілька проблем: локалізацію антирадянської хвилі у засобах масової інформації Заходу про дискримінацію євреїв в СРСР; отримати позитивну оцінку в очах світової громадськості; «звільнитися від націоналістів та релігійних фанатиків, що негативно впливають на своє оточення»; використати виїзд радянських євреїв з метою розвідувальних операцій КДБ СРСР [10]. Радянське керівництво наприкінці 1960-х рр. прагнуло підтримувати імідж країни, що прагне до спаду міжнародної напруги, тому до активістів єврейської еміграції та репатріантів наприкінці 60-х ставилося м'якше, ніж до дисидентів.

Згідно листа Громика та Андропова, встановлювалася квота 1500 осіб щорічно, до того, було вирішено дозволити виїзд «особам похилого віку, які не мають вищої та спеціальної освіти». Відновлення еміграції до Ізраїлю змусило ЦК КПРС і ЦК КПУ прийняти ряд постанов: постанову ЦК КПУ від 21 січня 1968 р. «Про практику розгляду в органах внутрішніх справ УРСР клопотань про виїзд за кордон в приватних справах», постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 22 вересня 1970 р. про затвердження положення про виїзд за кордон та в'їзд до СРСР та ряд інших. Для радянських євреїв це стало неочікуваним подарунком. Багатьом вже і не вірилося, що вони зможуть покинути СРСР. Українська статистика щодо кількості виїжджаючих теж втратила спокійну послідовність. Співставлення даних про кількість виїжджаючих які надавали МВС УРСР та ЦК КПУ дещо різняться між собою, хоча не впливають істотно на загальний результат дослідження, адже основна мета даної статті – буковинський потік емігрантів з України.

17 серпня 1972 р. МВС УРСР у таємній довідці в ЦК КПУ, підбиваючи проміжні підсумки виїжджаючих з України, інформувало про зростання потоку клопотань від українських євреїв у 1969 р. до 2 247, з яких 945 заявникам було задоволено у клопотанні [11, арк. 38] Проте, вже у наступному листі на ім'я В. Шербицького від 6 вересня 1972 р. кількість дозволів на виїзд з УРСР у 1969 р. вказана 1168, тобто на 223 дозволи більше [11, арк. 6–7]. Проте якби показники ми не взяли за основу, співставлення з буковинськими вказує, що левову частку, а саме 710 дозволів (69 %) на виїзд у 1969 р. отримали саме євреї Буковини. Незважаючи на те, що у наступному 1970 р. кількість дозволів в УРСР була обмежена до 458, знову більше половини, а саме 242 дозволи пощастило отримати буковинським євреям [9, арк. 11]. Преференції буковинцям надавалися тому, що родини ортодоксально віруючих та колишніх сіоністських активістів чекали дозволів на виїзд ще з кінця 1950-х рр. Ця категорія євреїв і не прагнула асимілюватися в радянське суспільство, була терплячою і настирливою, тому отримувала право на виїзд у першу чергу. Завдяки тиску міжнародних сіоністських організацій та активізації руху за виїзд в наступному 1971 р. в Україні було порушено 3 345 клопотань і задоволено 2004 справи, з яких 1120 (56 %) з Буковини [11, арк. 35]. Отже, підсумовуючи еміграційну активність євреїв Буковини у перші роки після «Шестиденної війни» 1967 р., можна вважати їх першими сміливцями, яким вдалося розгерметизувати «залізну завісу», що відділяла громадян СРСР від решти світу. Слідом за євреями право на виїзд з СРСР та УРСР виборюватимуть радянські німці, вірмени, протестанти.

З початку 1970-х рр. до СРСР починає прибувати лавина листів з липовими запрошеннями, біля ОВІРів накопичуються велетенські черги, і еміграційні служби не спроможні задовольняти всіх претендентів на виїзд і спокійно та індивідуально підходити до кожного. Щоб стримати потік бажаючих виїхати до Ізраїлю, органи влади використовують різноманітні форми відмов. Відмова у задоволенні клопотання про виїзд стала основною формою регулювання виїзду євреїв з СРСР на початку 1970-х р. Відмова здійснювалася в усній формі і, як правило, її суть зводилася до «недоцільності виїзду з СРСР». Працівники Чернівецького ОВІРу, не розуміючи та не сприймаючи виїзд своїх колишніх колег та сусідів, палко відмовляли тих від від'їзду до Ізраїлю прямо у приміщенні приймальні: «Куди ви хочете їхати, у фашистську країну? З ким ви хочете об'єднатися? У Вас у Ізраїлі один брат, а в СРСР вся родина. Нехай він до вас приїжджає, це і буде справжнє об'єднання родини» [12]. Для багатьох радянських людей виїзд євреїв сприймався як зрада Батьківщині, на них дивилися як на невдячних, або заблукалих членів суспільства.

На кожну родину, що виїжджала на постійне місце проживання до Ізраїлю, у відділі віз та реєстрацій УМВС Чернівецького облвиконкому заводилася окрема «Виїзна справа». Крім заяви, глава родини та всі повнолітні виїжджаючі повинні були надати характеристику на себе з місця роботи або навчання, дозволи дітей, що не заперечують виїзду батьків, довідку про відсутність судимості, згоду на виїзд за кордон батьків, довідку про житло, повідомлення про тих, хто залишається проживати у квартирі, чи квартира звільняється повністю, довідку про зданий профспілковий квиток, окрема – про здачу трудової книжки, довідку про відсутність заборгованості по кредиту, про здачу військового білета. Далі виїжджаючі повинні були надати довідку, що у Чернівецькому універмазі за ними немає заборгованості, про відсутність заборгованості у касі радіовузла, про те, що родина не брала позику на індивідуальне будівництво житла, з Чернівецької державної обласної бібліотеки про відсутність книжкової заборгованості. В переліку наступних необхідних довідок, без яких не буде розглядатися справа, йшла довідка про відсутність заборгованості з Чернівецького головного магазину «Спорттовари», з відділу соціального забезпечення, з Чернівецької обласної гуртово-роздрібною контори по торгівлі меблями [8]. Ймовірно, такий перелік необхідних довідок для виїжджаючих мав би зменшити запал євреїв до еміграції, але це не зупиняло.

Неочікувані перешкоди, що виникали на шляху до еміграції, не перешкоджали буковинським євреям готуватися до виїзду: вони підпільно вивчали іврит, цікавилися особливостями іудейської релігії, з жвавим інтересом вслухалися у ізраїльські новини, ставали активістами боротьби за виїзд і все більше відшуквали у собі розпорошену єврейськість. Як згадував колишній чернівецький спікер Кнесету Юлій Едельштейн, його дідусь, який ніколи не відчував симпатій до сіонізму саме у 1972 р., будучи 70-літньою людиною, почав вивчати іврит, щоб слухати «Радіо Ізраїлю» [13].

Радянська влада постійно відпрацьовувала різноманітні методи боротьби з прослуховуванням радіопередач, листами, передачами з Ізраїлю та миттєво присікала спроби поширення сіоністської пропагандистської літератури, яка часом поширювалася у синагогах туристами – «емісарями» з-за кордону. На початку 1968 р. газета «Радянська Буковина» помістила фейлетон про водопровідника гумовзуттєвого заводу м. Чернівців Ульріха Векслера, який захопився незвичним хобі – «колекціонує об'ємні листівки сіоністського та проізраїльського характеру, зустрічається з другим секретарем ізраїльського посольства у Москві Моше

Зіратом» [14]. На початку 1971 р., як інформувала своїх читачів газета «Радянська Буковина» в Чернівцях, група студентів-медиків, хіміків та соціологів з Франції виконували соціологічне опитування серед єврейського населення міста. Вони відвідали Чернівецьку синагогу, міський парк, державний університет, де зустрілися з студентками Ф. Сойфер та Р. Гросман. Головні питання, які цікавили гостей, стосувалися основ іудейського виховання в єврейських родинах, якості трансляції «Голосу Ізраїлю» у Чернівцях та які теми цікаві молодим євреям для висвітлення у радіопередачах? [15]. Буковинська діаспора була вагомим складовим еміграційного потоку до Ізраїлю, тому завдання нової категорії патріотів – «професійних сіоністів» полягало в активізації еміграційного руху, адже непередбачуваність внутрішньої політики радянського керівництва була відомою.

Щодо числа євреїв на Буковині, то в період між переписами 1959 та 1970 рр. єврейське населення області зменшилося на 4,6 тис. осіб. Згідно перепису, 1970 р. в Чернівецькій області проживало 37,5 тис осіб єврейської національності, або 4,5 % від загальної кількості населення. Переважна більшість євреїв – 34,6 тис. осіб мешкала у м. Чернівці. Концентрація єврейського населення у Чернівцях була найвищою – 18,5 % від загальної кількості населення [16].

Невпинне зростання клопотань євреїв Буковини щодо виїзду змусило першого секретаря Чернівецького обкому КПУ О. Г. Григоренка написати таємну доповідну записку в ЦК КПУ 12 березня 1971 р. про активізацію еміграційних настроїв та проведенню роботи з викриття сіоністської пропаганди на Буковині. Керівництво області нарікало на навмисну засилку листів за вказівкою сіоністських організацій, в яких вихвалялися умови життя в Ізраїлі, в тому числі колишніх емігрантів з СРСР, що призводило в колі євреїв до похвалювання націоналістичних та емігрантських настроїв та сприяло росту проявів національного характеру [7, арк. 17].

Того ж дня схожі міркування висловив П.Шелест у таємному листі в ЦК КПРС: «В період з 1960 по 1970-й рр. євреями України було подано 11572 заяви з проханням на виїзд до Ізраїлю. Проте більшості подавтантів, а точніше 7256 особам було відмовлено у виїзді» [17, арк. 4]. Позиція радянського керівництва продовжувала залишатися деструктивною – не відпускати, а якщо і відпускати, то мінімальну частину заявників. Найменший натяк в біографіях виїжджаючих на причетність до важливої інформації, «державної таємниці» або розпалювання емігрантських настроїв серед населення ставав каменем спотикання на виїзд та десятком років очікування.

В умовах наростаючої нетерпимості до виїжджаючих з УРСР євреїв 25 березня 1971 р. таємною доповідною запискою МВС УРСР в ЦК КПУ порушується питання про доцільність виплати 6-місячної пенсії, яка була вагомою підтримкою виїжджаючим і певним тягарем для бюджету. У таємній записці в ЦК КПРС перший секретар ЦК КПУ П. Шелест підкреслював, що тільки по місту Києву за 1970–1971 рр. тим, що виїхали до Ізраїлю 24 пенсіонерам було виплачено 9329 крб. В ряді випадків виплачувана сума у значній мірі покривала державне мито, передбачене існуючими нормативними актами. «Окрім цього, – зазначав П.Шелест, – у відповідності до інструкції Міністерства фінансів СРСР від 30.05.1958 р. «Про порядок термінового викупу облігацій державних позик у громадян, що виїжджають на постійне місце проживання за кордон, та про контроль за здійсненням цих операцій» у виїжджаючих викуповуються облігації державних позик за повну вартість. Упродовж 1969–1971 рр. ошадні каси виплатили таким особам в Одесі – 7400 крб., в Ужгороді – 20966 крб., а у Чернівцях – 66571 крб. Подібна практика, на думку урядовця, ставила у привілейоване становище осіб, що виїжджають з СРСР та завдавала не тільки економічний, а й політичний збиток, тому невдовзі Політбюро ЦК КПРС 10 червня 1971 р. затвердило розпорядження Ради Міністрів СРСР, в якому відмінявся достроковий викуп облігацій державних позик у колишніх радянських громадян, які виїжджали на постійне місце проживання за кордон [9, арк. 1].

Виїжджаючи з СРСР, євреї хотіли практично використати кошти та вигідно придбати радянські товари, попит на які був високим за кордоном, максимально використати різні види медичних послуг, одержати права водіїв-автомобілів. У Чернівецькому спортивно-технічному клубі ДТСААФ серед тих, хто одержав у першій половині 1972 р. права шофера-любителя, євреї становили 55 %. У жовтні-листопаді 1972 р. серед курсантів євреї складали 67 %, а серед записаних у черзі на новий курс євреї становили 70 %, хоча більшість з цих осіб не мали власного автотранспорту [11, арк. 36]. Газета «Радянська Буковина» регулярно друкувала розгромні статті та фейлетони про спекулянтів та контрабандистів єврейської національності, які намагалися переправити за кордон гроші та золото [18].

Видіжджаючи євреї різнилися не тільки фінансовими статками, а й морально-етичними нормами. За свідченнями учасників подій, серед виїжджаючих було немало махінаторів, які рятувалися від тюрми, авантюристів, яким було тісно в рамках радянської законності, елементарних невдах та бездарних людей, які думали, що в СРСР їм не дали розвернутися, але вже там (в Ізраїлі) вони себе покажуть по-справжньому, чоловіків, які тікали від своїх дружин і дітей. І нехай їх було небагато, але така «піна» теж була складовою частиною емігрантів. Для запобігання розділення сімей тих осіб, що виїжджали в Ізраїль, з 1 січня 1972 р. «Інструкцією про порядок видачі дозволу і документів радянським громадянам, іноземцям та особам без громадянства на в'їзд в СРСР та виїзд за кордон» були встановлені підстави для відмови у наданні дозволу на виїзд та порядку оголошення заявникам рішень про залишення їх клопотань без задоволення [17, арк. 1].

Наростаючий потік виїжджаючих змушував державні органи СРСР підшукувати все нові шляхи для її сповільнення. Оскільки серед видіжджаючих почала спостерігатися тенденція щодо збільшення кількості осіб, що мали вищу та середню спеціальну освіту, то перший секретар Чернівецького обкому КПУ О. Григоренко у таємному листі від 21.05.1971 р. в ЦК КПУ звертає увагу на те, що «дозволяючи виїзд фахівцям на постійне

місце проживання за кордон без компенсації ними затрачених коштів на їх підготовку, держава зазнає певних матеріальних втрат. У той же час значну вигоду отримує та країна, куди приїздить фахівець» [17, арк. 6]. Обком КПУ вніс пропозицію: «якщо це доцільно, поставити питання перед Урядом про стягування з виїжджаючих з СРСР фахівців витрачених державою коштів на їх навчання. Ця міра буде відповідати інтересам держави, разом з тим у певній мірі знизить намагання фахівців з числа єврейської інтелігенції до виїзду за кордон» [17, арк. 7]. Таким чином, ініціатива обласного Чернівецького керівництва першою в СРСР запропонувала безпрецедентний крок до сповільнення темпів еміграції.

Задовго до пропозиції О. Григоренка таку практику ввела соціалістична Румунія. Перший секретар Чернівецького обкому КПУ знав про це, як і про те, що у Румунії така форма компенсації стягалася з виїжджаючих будь-якої національності. Сума залежала тільки від освіти: за румунський диплом інженера треба було державі заплатити більше, ніж за диплом румунського філолога. Радянське керівництво взяло таку практику на озброєння. Крім цього, таке рішення пришвидшили хвалькуваті заяви у ізраїльських газетах голови виконкому «Єврейського агентства» Л. Пінкуса. За словами останнього, з 70 тис. дорослих євреїв, що емігрували до Ізраїлю з червня 1967 р. по грудень 1970 р., 50 % володіють професіями надзвичайно важливими для Ізраїлю. Якщо підготовка інженера у Ізраїлі обходилася державі у 100 тис. фунтів, то асиміляція інженера-емігранта – 25 тис. фунтів [17, арк. 6] (у 1967 р. 3,5 ізр. ф. = 1 дол. США). Ініціатива О.Григоренка про фінансову компенсацію за отриману в СРСР спеціальну освіту була підтримана в ЦК КПРС.

Вже 3 серпня 1972 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про відшкодування громадянами СРСР, що виїжджають на постійне місце за кордон, державних витрат на навчання». На виконання згаданого указу Рада Міністрів СРСР постановою № 573 від 3.08.1972 р. встановила розміри і умови відшкодування вказаних витрат та затвердила розроблену Міністерством фінансів СРСР, Міністерством вищої та середньої освіти СРСР та МВС СРСР інструкцію з цього питання [17, арк. 1].

У кожного претендента на виїзд була своя драматична історія з приводу «оцінки», адже при середній зарплаті в СРСР у 120–150 крб. суми, що призначалися за виїзд, були велетенськими. За словами письменника І. Константиновського, лікар повинен був заплатити сім тисяч, навіть в тому випадку, якщо він отримав освіту років тридцять тому назад і з тих часів багаторазово відпрацював потрачені на нього гроші, інженер – вісім. Доктор наук «коштував» 12 тис. крб. Ті, хто закінчили консерваторію – десять [19, с. 233]. Євреї з сумом жартували, що найперспективнішою галуззю господарства в СРСР стало «жидоводство», адже у 1973 р. за рахунок виплат виїжджаючих євреїв державна казна СРСР збагатилася на 1,5 млн. крб. [20] Ініціаторів цього заходу ніскільки не бентежило, що він суперечив конституційним принципам, що були проголошені радянською державою – правом на безкоштовну освіту. Щоправда, цей указ проіснував недовго.

Автору вдалося відшукати прізвища відомих сіоністських активістів, яким вдалося емігрувати до Ізраїлю одразу після «Шестиденної війни», ними були буковинці Шалом Йосип Шапіра, Цві Ойспресер, Авраам Марковіц та Натан Наглер. Останній добивався репатріації до Ізраїлю 20 років. У 1972 р. дозволили репатріюватися колишньому активісту «Бейтара» Йозефу Кацу та колишньому керівнику відділення «Хохшара» Давиду Керену (Крумгольцу) [21]. Друга еміграційна хвиля «вимила» з Буковини сотні талановитих музикантів, викладачів, торговців, працівників Чернівецьких трикотажних об'єднань, спортсменів. У пошуках кращого життя з Буковини виїхали відомі лікарі З. Вешлер, Л. Кошелюк, С. Ліберзон, А. Березовська, Р. Ротнер, Г. Кернер та сотні інших. Згідно з підсумками ізраїльської статистики, на яку спирається лідер міжнародного єврейського руху Й. Зісельс, у період між 1952 р. та 1960 рр. з України виїхали 4–5 тис. осіб. У 1961–1964 р – 2–3 тис. У 1965–1969 рр. – близько 4 тис. [22, с. 110] – в цілому біля 12 тис. осіб. Можна допустити, що багато хто з виїжджаючих були буковинцями, адже згідно з документами, які надсилали керівництво Чернівецької області щодо виїжджаючих на постійне місце проживання у період з 1960 по 1970 рр., з 4691 заяв на виїзд до Ізраїлю дозвіл отримали 2220 родин буковинських євреїв [9, арк. 11]. Враховуючи, що буковинські родини виїжджали у складі двох-трьох поколінь, то їхня кількість співпадає з цифрою, яку наводить Й. Зісельс.

За підрахунками автора, згідно з документами Чернівецького обласного ОВІРу, у 1972 р. з Чернівецької області до Ізраїлю репатріювалися 1169 єврейських родин – що стало піком еміграційної активності євреїв Буковини. Тільки за один день 10 квітня 1972 р. задовольнили клопотання про виїзд 56 родинам буковинських євреїв. В наступному 1973 р. з Буковини виїхало 1117 родин, що склало 2979 осіб дорослих і дітей. Записи в журналі реєстрацій робилися поспіхом, тому в наступні роки кількість членів родин вже не фіксувалася. Дуже рідко траплялися справи, де клопоталося про виїзд однієї особи. У лютому 1973 р. дозвіл на виїзд отримала родина Б. Г. Лабунського в складі 9 осіб, О. Й. Хаскелевича – в складі 8 осіб, родина С. А. Зельцнера та Ш. С. Кац виїхали до Ізраїлю родинами, що становили 11 осіб. В цілому за досліджуваний період 1967–1973 рр. було задоволено 4922 клопотання на виїзд євреїв Буковини до Ізраїлю [8]. Переважна більшість виїжджаючих була городянами. З 1968 по 1973 рр. до Ізраїлю на постійне місце проживання переїхало 9572 євреїв-чернівчан [22, с. 115]. Керівництво Чернівецької області, яке опинилося в епіцентрі боротьби руху за виїзд і виступило ініціатором ряду нововведень для сповільнення темпів еміграції до Ізраїлю, виявилось неспроможним зупинити потік виїжджаючих.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок висвітленню основних етапів та масштабів другої еміграційної хвилі євреїв Буковини до Ізраїлю, можна констатувати, що її активності в значній мірі сприяли успішне для Ізраїлю

завершення «Шестиденної війни» 1967 р., підтримка світової спільноти та лібералізація еміграційного законодавства СРСР. Тісні родинні зв'язки сприяли кращій інформованості буковинців про Ізраїль та розширенню кола потенційних емігрантів. Релігійність та моральна готовність до еміграції дозволили виїхати з Буковини не тільки колишнім сіоністським активістам, політичним в'язням та ортодоксальним євреям, а й тим, хто використав еміграцію до Ізраїлю, як унікальну можливість розпочати нове життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Костырченко Г. В. Тайная политика Сталина : власть и антисемитизм / Г. В. Костырченко. – М. : Международные отношения, 2003. – 784 с.
2. Гриневич В. Україна після Голокосту : до проблеми взаємовідносин радянської влади та євреїв Північної Буковини наприкінці Другої Світової війни / В. Гриневич // Голокост і сучасність. – 2002. – №6.
3. Мицель М. Евреи Украины в 1943–1953 гг. Очерки документированной истории / М. Мицель. – К. : Дух і літера, 2004. – 362 с.
4. Khanin V. Documents on Ukrainian Jewish Identity and Emigration 1944–1990. – The Cummings center series, 2003. – 337 p.
5. Бажан О. Репресивні заходи радянської влади щодо громадян єврейської національності в УРСР (1960-ті – 1980-ті рр.) / О. Бажан // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2004. – №1/2.
6. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 1 / І. Білас. – К. : «Либідь»-«Військо України», 1994. – 432 с.
7. Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань України (далі ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 514.
8. Архів відділу віз та реєстрації УВС Чернівецької області. – Спр. 4145. – Арк. 3.
9. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 25. – Спр. 546.
10. Энгель В. В. Курс лекций по истории евреев в России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //jhistory.nfurman.com/russ/russ_001-20.htm](http://jhistory.nfurman.com/russ/russ_001-20.htm)
11. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 699.
12. Левенгарц Й. Страх, который всегда с тобой / Й. Левенгарц // Лехаим. – 2012. – №9.
13. Інтерв'ю з Юлієм Едельштейном. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
14. [http : //kosharovsky.com](http://kosharovsky.com).
15. Шейнман С. Хоббі Ульріха Векслера / С. Шейнман // Радянська Буковина. –1968. – 28 січня.
16. Маркович К. Сіоністські шупальця / К. Маркович // Радянська Буковина. – 1971. – 12 січня.
17. Константинов В. Еврейское население бывшего СССР в XX веке (социально-демографический анализ) / В. Константинов. – Лира : Иерусалим, 2007.
18. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 541.
19. Фогельман Я. Крах однієї афери / Я. Фогельман // Радянська Буковина. – 1971. – 5 січня.
20. Константиновский И. Судный день (Исповедь советского еврея) / И. Константиновский. – Израиль : Библиотека-Алия, 1990. – 376 с.
21. Пятая графа. Эмиграция. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.youtube.com/watch?v=_y3bYRLeLJM](http://www.youtube.com/watch?v=_y3bYRLeLJM)
22. Узники Сиона. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.angelfire.com/sc3/soviet_jews_exodus/POZ_s/POZ-45-1.shtml](http://www.angelfire.com/sc3/soviet_jews_exodus/POZ_s/POZ-45-1.shtml)
23. Зисельс И. Если не сейчас...Статьи, интервью, выступления. 1989–2006 гг. / И. Зисельс. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 451с.

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА СПЕЦСЕМІНАРУ З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Атаманська Кристина Ігорівна

Євпаторійський інститут соціальних наук Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), аспірант, асистент кафедри педагогіки і психології (Україна)

e-mail: tina871@narod.ru

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена розгляданню проблеми формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога. Представлено програму авторського спецсеминару «Сучасний професійний імідж соціального педагога». Обґрунтовано актуальність і доцільність використання програми спецсеминару в процесі навчання у вищому навчальному закладі. Розроблено плани проведення семінарських і практичних занять, запропоновано теми для самостійних і індивідуально-дослідних завдань студентів. Наведено тезаурус, що сприяє найкращому засвоєнню інформації з основ формування професійного іміджу соціального педагога.

Ключові слова: соціальний педагог, імідж, професійний імідж, професійний імідж соціального педагога.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена рассмотрению проблемы формирования профессионального имиджа будущего социального педагога. Представлена программа авторского спецсеминара «Современный профессиональный имидж социального педагога». Обоснована актуальность и целесообразность использования программы спецсеминара в процессе обучения в высшем учебном заведении. Разработаны планы проведения семинарских и практических занятий, предложены темы для самостоятельных и индивидуально-исследовательских заданий студентов. Приведен тезаурус, способствующий наилучшему усвоению информации относительно основ формирования профессионального имиджа социального педагога.

Ключевые слова: социальный педагог, имидж, профессиональный имидж, профессиональный имидж социального педагога.

ABSTRACT

The article deals with the problem of forming a professional image of the future of social educator. It presents the program of author's special seminar "Modern social educator's professional image". The relevance of usage of the program of special seminar in studying process in higher educational establishment is justified. Plans for seminars and workshops, creative solving of problem in the process of assimilation of special seminars, formation of skills to create a professional image are worked out. There is a thesaurus that promotes the best assimilation of information on the basics of a professional image of the social teacher.

Keywords: social teacher, image, professional image, professional image of social teacher.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні висуваються нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців у вищій школі. Це пов'язано, по-перше, із істотними змінами в соціально-економічному житті українського суспільства, по-друге, із інтеграцією України в світовий освітній простір та, як наслідок, реформуванням галузі освіти. У зв'язку з цим процес освіти на сьогоднішній день повинен забезпечувати цілісний досвід вирішення професійно-педагогічних проблем, творче виконання професійних функцій, ролей і компетенцій. Головне не тільки бути ерудованим фахівцем, а вміти перетворювати науково-педагогічні знання в інструмент практичної дії, проявляти самостійність у формуванні своєї особистості, мати бажання до самоосвіти та самовиховання. На сьогоднішній день важливо повною мірою враховувати нові вимоги до підготовки саме майбутніх соціальних педагогів, метою діяльності яких є соціальна допомога в процесі розвитку та саморозвитку особистості. Підготовка компетентних, конкурентоспроможних соціальних педагогів обумовлена складнощами через трудомісткість педагогічної професії, незначною соціальною престижністю і досить негативним іміджем педагогічних працівників у соціумі. Тому гостро постає питання про необхідність формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки. А зважаючи на те, що на сьогоднішній день спостерігається недостатня розробленість теорії і практики формування професійного іміджу соціального педагога, то постає необхідність висвітлення можливостей науково-методичного забезпечення, яким може бути спецсеминар «Сучасний професійний імідж соціального педагога».

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога передбачає використання нових підходів до організації навчально-виховного процесу в умовах вищого навчального закладу.

М. Сперанська-Скарга зазначає, що професійний імідж безпосередньо пов'язаний із культурою фахівця, професійною етикою та моральними цінностями, зумовлює процеси професійної ідентифікації [3, с. 4].

Отже, професійний імідж соціального педагога виступає показником культури педагогічної діяльності, яка забезпечує професійну ідентифікацію і саморозвиток особистості майбутнього фахівця з соціальної педагогіки. Лише соціальний педагог із сформованим професійним іміджем може дійсно ефективно і результативно працювати в обраній професійній сфері. Професійний імідж впливає на професійну діяльність соціального педагога, адже він включає в себе сукупність зовнішніх та внутрішніх індивідуальних, особистісних і професійних якостей, які мають за мету продемонструвати його бажання, готовність та здатність до суб'єкт-суб'єктного спілкування. Професійний імідж – це система особистісних (толерантність, доброзичливість, рефлексивність тощо) і психологічних (вербальних і невербальних засобів спілкування, позицій, ролей) якостей, які цілеспрямовано використовує соціальний педагог з метою досягнення результату соціально-педагогічної діяльності.

С. Маскалянова зазначає, що професійний імідж соціального педагога можна позначити як імідж «позитивного героя». Соціальний педагог як виразник даного образу повинен мати високу духовність, мораль, що зумовлені ціннісними установками соціально-педагогічної діяльності. Він повинен мати певні особистісні якості: альтруїзм, доброта, милосердя, бажання допомагати іншим. Зовнішній вигляд повинен налаштовувати до себе і визивати довіру. Тобто, соціальний педагог повинен бути людиною, в особі якої клієнт може знайти помічника у вирішенні своїх проблем [2, с. 81].

Не можна не погодитись із твердженням Н. Чипиленко, що майстерність фахівця базується на чотирьох компонентах: риси характеру, морально-етичні цінності, професійні знання і досягнення та професійні якості. Це в сукупності і створює професійний імідж, в який гармонійно входить особистісний імідж з його складниками (зовнішність, мовлення, манери тощо) [4].

З метою ефективного процесу формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога було розроблено спецсеминар «Сучасний професійний імідж соціального педагога», який є авторським доробком з проблемами, що досліджується [1].

Спецсеминар «Сучасний професійний імідж соціального педагога» розрахований на 54 годин (1,5 кредити ECTS), 10 з яких відведено на семінарські заняття, 20 – на практичні заняття, 24 години – на самостійну роботу студентів.

Методологічною основою спецсеминару є дослідження особливостей організації професійної підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів у вищому навчальному закладі (Л. Бондар, З. Бондаренко, В. Головань, В. Коваль, Л. Міщик, В. Поліщук, З. Фалинської) та наукові доробки щодо іміджу і проблем формування професійного іміджу фахівця (О. Володарська, В. Ділман, О. Газман, Є. Грішуніна, П. Гуревич, І. Зарецька, О. Каложний, Н. Кузьміна, С. Маскалянова, Л. Мітіна, О. Панасюк, Е. Перелігіна, Г. Почепцов, Р. Ромашкіна, М. Сперанська-Скарга, В. Тимошенко, Н. Ушакова, О. Феофанов, І. Фьодоров, Н. Чипиленко, В. Шепель тощо).

Метою спецсеминару є оволодіння студентами необхідними знаннями з іміджології, формування у студентів розуміння сутності і необхідності роботи над створенням професійного іміджу, опанування технологією формування професійного іміджу.

Основні завдання спецсеминару «Сучасний професійний імідж соціального педагога» полягають в ознайомленні студентів із історичними аспектами розвитку іміджології як науки, її основними складовими; поглибленні та розширенні теоретичних знань з іміджології в педагогічній сфері; усвідомленні майбутніми соціальними педагогами значущості формування професійного іміджу та відповідальності за цей процес; практичному ознайомленні студентів із технологією формування професійного іміджу; розвитку у студентів навичок самостійної роботи з вдосконалення та самопрезентації свого професійного іміджу.

При розробці спецсеминару «Сучасний професійний імідж соціального педагога» були враховані наступні принципи: науковості, системності, систематичності, послідовності, доступності, зв'язку теорії і практики, поєднання навчання і самоосвіти, використання різних форм організації навчання, гуманізації, творчого потенціалу, творчого співробітництва тощо.

В процесі вивчення спецсеминару студенти повинні знати: сутність понять «імідж», «професійний імідж», «іміджологія», «технологія формування іміджу», історію розвитку іміджології науки; основні структурні елементи іміджу, види, функції, теоретичні аспекти формування професійного іміджу; вміти: використовувати закономірності, форми і методи в процесі формування професійного іміджу; проводити емпіричний аналіз ефективності створення професійного іміджу в групах, колективах та в інших соціальних об'єктах; планувати і здійснювати роботу щодо формування свого власного професійного іміджу; характеризувати сучасні напрямки створення іміджу.

У структуру спецсеминару «Сучасний професійний імідж соціального педагога» включені семінарські і практичні заняття, що складають теми, які є логічно структурованими і продовжують одна одну. Наведено зміст спецсеминару, який включає:

Тема 1. Імідж як феномен у наукових дослідженнях.

Витоки поняття іміджу та історія його становлення і розвитку: від античності до сучасності. Імідж у філософії, соціології, політології, економіці, психології і педагогіці. Імідж як об'єкт дослідження науковців. Типологія (види) іміджу. Структура (складові) іміджу. Функції іміджу.

У результаті вивчення даної теми студенти повинні знати особливості зародження дефініції «імідж», знати основні історичні етапи розвитку іміджу. Студенти повинні знати різноманітні підходи щодо визначення поняття іміджу, усвідомити зміст наукової категорії «імідж», що включає в себе види, складові та функції. Вміти

здійснювати аналіз і порівняння категорій.

Тема 2. Основні складові професійного іміджу.

Поняття «особистісний» та «професійний імідж». Професійний імідж як запорука успішної професійної діяльності. Позитивний і негативний професійний імідж. Внутрішня складова професійного іміджу: професійний імідж особистості і риси характеру. Професійний імідж і морально-етичні цінності. Професійний імідж і професійні знання, вміння та навички. Професійний імідж і професійні якості. Зовнішня складова професійного іміджу: зовнішність, мовлення, манери тощо).

Студенти повинні знати основні складові професійного іміджу фахівця, вміти виділяти основні структурні компоненти іміджу професіонала.

Тема 3. Сутність професійного іміджу соціального педагога.

Розвиток проблеми іміджу в соціально-педагогічних дослідженнях. Структурно-компонентна характеристика професійного іміджу соціального педагога. Мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний, емоційно-ціннісний, організаційно-діяльнісний та результативно-творчий компоненти професійного іміджу соціального педагога, їх взаємозумовленість, взаємозалежність та взаємодія.

У результаті вивчення даної теми студенти повинні знати зміст наукового поняття «професійний імідж соціального педагога». Студенти повинні вміти співвідносити нову інформацію з раніше засвоєними знаннями, вміти здійснювати аналіз. Студенти повинні знати в чому полягають особливості професійного іміджу соціального педагога від професійного іміджу педагога чи іншого фахівця соціально-педагогічної сфери.

Тема 4. Іміджологія як вид практичної діяльності.

Особливості іміджології як наукової дисципліни. Іміджологія як новий напрямок у створенні іміджу сучасного фахівця з соціальної педагогіки. Іміджмейкер як професіонал, що займається створенням іміджу когось або чого-небудь. Соціальний педагог у ролі іміджмейкера (у тому числі і власного професійного іміджу). Загальні методи і прийоми, що використовують в іміджології в процесі створення того чи іншого іміджу.

Студенти повинні знати основні методи і прийоми формування іміджу, вміти здійснювати самоаналіз і осмислювати власні дії в процесі іміджування, а також оцінювати свої професійні і особистісні якості.

Тема 5. Практичні аспекти формування професійного іміджу соціального педагога.

Сутність понять «професіоналізм», «самовдосконалення», «самопрезентація», «рефлексія», «Я-образ» та їх роль у створенні професійного іміджу соціального педагога. Практичні методи діагностування рівнів сформованості професійного іміджу. Етапи формування професійного іміджу фахівця з соціальної педагогіки. Шляхи та методи формування професійного іміджу соціального педагога.

У результаті вивчення даної теми студенти повинні знати зміст понять «професіоналізм», «самовдосконалення», «самопрезентація», «рефлексія», «Я-образ», практичні методи діагностики, вміти використовувати результати діагностики у процесі формування іміджу, знати етапи формування професійного іміджу соціального педагога, усвідомлювати логіку даного процесу, співвідносити свою власну діяльність та її результати. Студенти повинні знати шляхи та методи формування професійного іміджу соціального педагога в процесі фахової підготовки.

Так, семінарські заняття вимагають вивчення наукової літератури щодо проблематики іміджу, вирішення творчих завдань, визначення студентом сформованих знань з педагогічної іміджології. Кожне семінарське заняття складається з інформаційного, конструктивного і творчого блоків, що є найбільш результативним у вивченні феномену «імідж». Методами проведення було обрано: міні-конференція, прес-конференція, дискусія, самостійний аналіз літературних джерел, метод малих груп, фронтальні технології інтерактивного навчання (технологія «Мікрофон»), іміджеве міфопроєктування тощо. Наприклад, перше семінарське заняття «Імідж як феномен у наукових дослідженнях» має за мету узагальнити та осмислити імідж як наукову категорію, закріпити знання щодо основних компонентів іміджу (структура, види, функції). Тому в інформаційному блоці надаються питання для обговорення: історичні витoki поняття іміджу у зарубіжній та вітчизняній науковій практиці; розуміння дефініції іміджу з точки зору філософії, соціології, політології, економіки, психології та педагогіки тощо. Конструктивний блок охоплює такі завдання як: співвіднести розуміння поняття іміджу з точок зору різних наук (у таблиці); порівняти поняття «імідж» з «образом», «символом», «фігурою», «репутацією», «стереотипом», «престижем», «стилем», «амплуа» тощо. У межах творчого блоку студентам пропонується скласти кросворд з теми семінарського заняття.

Практичні заняття спрямовані на поглиблення та уточнення знань, здобутих в процесі самостійної роботи, формування навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень, оволодіння початковими навичками з формування професійного іміджу. Практичні заняття також проводились за допомогою різноманітних методів (бесіди, обговорення, вправи, арт-терапевтичні техніки, інформаційна карта, імідж-техніки тощо). Після кожного практичного заняття студенти отримують домашнє завдання, що сприяє більш повному вивченню тієї чи іншої теми. Наприклад, практичне заняття № 8. «Практичні аспекти формування професійного іміджу соціального педагога» сприяє бажанню працювати над створенням власного професійного іміджу студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»; формуванню вмінь щодо роботи над створенням професійного іміджу, опануванню методикою самопрезентації. Так, в рамках заняття студентам пропонується виконати такі вправи як: «Мій герб», «За що я люблю сам себе», «Який я є насправді», «Хто я?» тощо. Домашнім завданням після цього практичного заняття стає підготовка самопрезентації за наступною схемою «Це я – я мрію про... – це моє майбутнє через 10 років».

Самостійна робота студентів з вивчення спецсемінару «Сучасний професійний імідж соціального

педагога» є важливою умовою освоєння навчального матеріалу і формування професійних знань і навичок. У процесі самостійної роботи студент розвиває свої аналітичні здібності, навички самоорганізації, виробляє звичку систематичного читання, що дозволяє домагатися міцного засвоєння інформації з питань іміджу та професійного іміджу соціального педагога. Самостійна робота студента з вивчення теоретичного матеріалу з спецсемінару представляє собою досить складну, систематичну і напружену працю, адже основною метою самостійної роботи є вдосконалення знань щодо іміджу соціального педагога.

В процесі вивчення спецсемінару студентами також повинні бути виконані індивідуально-дослідне завдання, що є видом поза аудиторної індивідуальної роботи студента, науково-дослідницького характеру, який використовується у процесі вивчення актуальних проблем, передбачених навчальною програмою курсу. ІНДЗ є обов'язковим видом навчальної діяльності, виконання якого слугує систематизації, закріпленню і розширенню теоретико-практичних знань зі запропонованого спецсемінару.

Контроль засвоєння курсу здійснюється у ході безпосередньої взаємодії викладача і студентів на семінарських і практичних заняттях, за допомогою методу спостереження за рівнем науково-дослідницької та практичної роботи студентів, у процесі поточної та підсумкової атестації (перевірка знань). Успішність засвоєння курсу повинна визначатися за допомогою рейтингової системи оцінювання.

В структуру спецсемінару включено «Тезаурус», що має за мету найкраще засвоєння теоретичних основ щодо професійного іміджу соціального педагога та методологічних аспектів його формування. Наявність тезаурусу обґрунтовується тим, що в нього входить стисла інформація з кожної теми, яка стає орієнтиром задля самостійного вивчення і пошуку необхідних джерел студентами в процесі підготовки до занять.

ВИСНОВКИ

Проблема формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога не є достатньо дослідженою в науковій літературі, обсяг навчальної інформації не дає можливості одержати мінімальні знання стосовно основних понять та вмінь щодо їх використання в галузі іміджелогії в контексті професійного іміджу соціального педагога.

Впровадження спецсемінару з формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога може допомогти студентам спеціальності «Соціальна педагогіка» більш ефективно виконувати свої професійні обов'язки, здобути та розвинути професійні якості, створити позитивний професійний імідж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атаманська К. І. Сучасний професійний імідж соціального педагога : Спецсемінар / К. І. Атаманська. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – 68 с.
2. Маскалянова С. А. Формирование профессионального имиджа будущего социального педагога [Рукопись] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С. А. Маскалянова, 2005. – 203 с.
3. Сперанська-Скарга М. А. Формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей у позанавчальній діяльності [Рукопись] : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. А. Сперанська-Скарга. – Луганськ, 2011. – 266 с.
4. Чипиленко Н. В. Особистісний імідж у професійному контексті [Електронний ресурс] / Н. В. Чипиленко. – Режим доступу : <http://cmsps.edukit.kr.ua/Files/downloads/чипиленко.doc>.

ЗМІНИ МІСЦЯ І РОЛІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ МІСЬКОЇ МОЛОДІ (1990–2000-і рр.)

Бесараб Леся Романівна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, аспірант Інституту історичної освіти (Україна)
e-mail: seriogap@ukr.net

РЕЗЮМЕ

В статті на основі аналітичних, статистичних, архівних матеріалів розглянуто проблему місця і ролі міської молоді у суспільно-політичних змінах 1990–2000-х рр. З'ясовано соціально-демографічні зміни, особливості забезпечення соціальних потреб, шляхи сприяння розвитку молоді та їх суспільний вимір; вплив економічних чинників на динаміку демографічного відтворення молодого покоління. На основі аналізу низки статистичних даних, соціологічної, економічної, філософської, політологічної літератури проведена наукова реконструкція процесів пов'язаних з зміною у ціннісному статусі молоді України. З'ясовано, що у середовищі молоді відбувались одночасно дві тенденції у соціальних орієнтирах: поширювались патерналістські настрої, та з'являлися риси що набували виражено західних рис.

Ключові слова: молодь, держава, молодіжна політика, суспільство, економіка, цінності, поведінка, культура.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе аналитических, статистических, архивных материалов рассмотрена проблема места и роли городской молодежи в общественно-политических изменениях 1990–2000-х гг. Выяснено социально-демографические изменения, особенности обеспечения социальных потребностей, пути содействия развитию молодежи и их общественное измерение, влияние экономических факторов на динамику демографического воспроизводства молодого поколения. На основе анализа ряда статистических данных, социологической, экономической, философской, политологической литературы проведена научная реконструкция процессов связанных с изменением в ценностном статусе молодежи Украины. Выяснено, что в среде молодежи происходили одновременно две тенденции в социальных ориентирах: распространялись патерналистские настроения, и появлялись черты приобретающих выражено западных черт.

Ключевые слова: молодежь, государство, молодежная политика, общество, экономика, ценности, поведение, культура.

ABSTRACT

The article is based on analytical, statistical, archival material considers the problem of the place and role of urban youth in the social and political changes of 1990–2000's found out the socio- demographic changes, especially the provision of social needs, by promoting the development of young people and their social dimension the impact of economic factors on the dynamics of demographic reproduction of the younger generation. Based on the analysis of a number of statistics, sociological, economic, philosophical, political science literature a scientific reconstruction processes associated with the change in the value status of youth in Ukraine. Found that among young people there were two simultaneous trends in social orientations: distributed paternalistic attitudes and traits appeared have purchased expressed western features.

Keywords: young people, the state youth policy, society, economy, values, behavior and culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Традиційно соціальне самопочуття молоді виступало одним з головних показників розвитку суспільства. Для української міської молоді було властиво певна соціальна апатія. За даними соціологів, на початку 2000-х рр. лише 6,5% молодих людей вважали себе щасливими, кожен четвертий заявляв, що боїться злиднів, а майже половина – втрати здоров'я [7, с. 13]. Більшість молодих людей знаходилась за межею бідності. Низька соціальна забезпеченість, для молоді це негативно позначалося ще й тим, що в них формування організму, закладалися фізичні основи їх подальшої діяльності. І від того, наскільки в цей період повноцінним було харчування, збалансованим навантаження та відпочинок, а далі й умови роботи, в повній мірі залежало, якою за змістом буде людина: здоровою і всебічно розвиненою чи слабкою, з обмеженими можливостями у всіх сферах життєдіяльності чи ні. Без цього неможливо будувати здоровий організм людини. З року в рік в Україні погіршувалася якість продуктів харчування, зменшилось споживання молокопродуктів, м'ясопродуктів тощо.

Соціальним проблемам молоді в Україні, міграційним процесам, які впливали на склад міської і сільської молоді, присвячено низку праць вітчизняних науковців. Можна виділити таких вітчизняних науковців, історики: Є. І. Бородін, І. А. Жданова, А. Г. Зінченко, Л. Є. Леонтьєва, економісти: І. П. Майданік, С. П. Савчук, Н. О. Васильчук, С. В. Герчанівська, С. Т. Дуда; соціологи: В. О. Чигирин, А. Є. Величко, В. А. Бортник., М. М. Жибак та багато інших. В. А. Бортник стверджує, що для поліпшення демографічної ситуації та продуктивного використання кадрового потенціалу необхідна розробка обґрунтованої регіональної програми

розвитку сільських територій; кредитування заходів щодо створення соціальної інфраструктури та ресурсного забезпечення організаційних заходів щодо формування кадрового потенціалу. М. М. Жибак, вивчаючи міграційні процеси в Україні, зазначав, що трудова міграція за кордон залишається одним з визначальних чинників упродовж тривалого часу, тому, на думку науковця, є необхідність прийняття концепції національної міграційної політики – розробити відповідну національну стратегію для регулювання процесів трудової міграції. Вивчаючи демографічні проблеми в Україні, наступна група авторів зазначала, що майбутнє демографічного розвитку України та її регіонів залежить від репродуктивної поведінки молоді. Вони пропонують здійснити реалізацію молодіжної демографічної програми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічні негаразди суттєво впливали на соціальне самопочуття молоді. На початку 1990-х рр. внаслідок опитування 73% молодих людей було виявлено незадоволеність матеріальним становищем своєї сім'ї, 44% – житловими умовами, 42% – тим, яким було харчування сім'ї. В 1994 р. 58% опитаних молодих громадян визнавали, що живуть нижче середнього рівня, 36% – на середньому, і лише 6% – відповіли, що живуть добре [1]. Найвищий показник самооцінки матеріального становища відмічався у молодих людей, що працювали на приватних підприємствах. Існувала закономірність: чим більший населений пункт, тим нижчий рівень матеріального благополуччя молоді, що у ньому проживала. Невелике містечко чи селище міського типу надавало значно більше можливостей молоді щодо її соціального просування.

Міській молоді доводилось утверджуватися в нових трудових умовах, в незалежній Україні докорінно змінювалася система управління трудовими ресурсами. Радянська модель, коли дане управління відштовхувалося не від інтересів людини, а від потреб, не відповідала ринковій економіці. У молоді з'явилася можливість вибору. Законодавство незалежної держави дозволяло молодій людині взагалі не брати участі у суспільному виробництві, звільняло від обов'язку працювати. Відповідно змінювалися і погляди молодих людей на престижність тієї чи іншої роботи. Відповідно слабшала повага до продуктивної праці.

На початку 1990-х рр. почав складатися молодіжний ринок праці. Він включав таку нову трудову практику, як гнучка зайнятість. Відкривались можливості тимчасової роботи, як правило це були фастфуди, рекламні агентства, які не вимагали від молоді прояву ініціативи. Пошук постійної роботи ставав нормальним явищем для молоді. Часовий проміжок між навчанням і працевлаштування молоддю розглядався як тимчасовий етап в житті коли можна було „знайти себе”. Значна частина молоді через неможливість посісти бажане робоче місце, відкладали вступ до активної трудової діяльності.

Протягом 1990–2000-х рр. змінювались трудові цінності молоді. Вони чимдалі набували прагматичного характеру. На перше місце виходили такі умови праці, нешкідливість відсутність суттєвого ризику для здоров'я; „зручність” робочого місця (зручні часи роботи, і місце розташування, невелика відстань від дому), гарний колектив (приємні стосунки із колегами). Зазначені чинники свідчили про ріст очікування молоддю гармонії у соціальному житті. Зручні умови праці частіше приваблювали жіночу молодь.

В українській економіці цілу низку галузей не приваблювали молодь. Мало працювало молодих в реальному її секторі. За даними соціології, в середньому це був кожний четвертий. В охороні здоров'я, освіті й науці – кожний третій, у торгівлі – більше 28%. У фінансовій і управлінській сферах відбивалося омолодження кадрів. Тут молодь становила більшу половину працюючих. У промисловості й будівництві питома вага молодих працівників, була низькою. З найменшим бажанням молодь працевлаштувалася на транспорті, у сільському господарстві, житлово-комунальній сфері побутовому обслуговуванні (її частка тут була найнижчою) [3, с. 19].

Молодь України, попри обмежені можливості вибору, все ж знаходила роботу, щоб утримувати себе і сім'ю. Здебільшого молоді люди обирали недержавний сектор економіки. Збільшувалася так звана вторинна зайнятість. В Україні 50% молодих людей працювали на кількох роботах. Це негативно впливало на психіку (призводило до стресів) та на якість виконання обов'язків. Все частіше обирались професії, які приносили швидкий і порівняно високий прибуток (комерція) – бухгалтери, менеджери, юристи, працівники страхової і банківської справи, податкової інспекції тощо. Значна частина їх працювала у торгівлі (50,4%), готельному і ресторанному бізнесі (39,4%) [4, с. 201–202]. Це пояснювалося досить великими доходами та професійними перспективами у майбутньому.

Протягом досліджуваних років відбувалося скорочення числа молодих працівників у соціальному секторі [6, с. 13].

Україні властивою була конкуренція на ринку праці. Нелегко в таких умовах доводилося молоді: без високої кваліфікації та досвіду трудової діяльності конкурувати з тими, хто її мав. Часто це було дуже складно, а інколи – неможливо.

Непрості умови інтегрування молоді в реальний виробничий процес негативно позначалися на темпах економічного зростання. Відомо, що для забезпечення спадкоємності знань, досвіду, професійної майстерності, з одного боку, та розробки і впровадження нових технологій виробництв, з другого, співвідношення робітників молодших і старших вікових груп мало бути 40:60. На середину 1990-х рр. в Україні воно становило 20:80, що не відповідало реаліям [10, с. 29]. Крім того, у наступні роки ця невідповідність поглиблювалася.

Чинник приватної власності змінював ставлення молоді до стилю життя. Заможніше бажала жити та молодь, яка вчилася і не працювала. Таких було 64 %. Однак, це не стосувалося молоді, що працювала на приватних та спільних із іноземним капіталом підприємствах, зайнятої підприємницькою та комерційною

діяльністю. Близько 90 % цієї категорії мріяли жити заможніше. Групу, що бажала жити, але з гарантіями перспективи, в основному, складала молодь, що працювала у державному секторі економіки [8, с. 46].

За результатами обстеження молодих сімей (2000 р.) за сумісництвом працювало майже 20% чоловіків і 10% жінок. Не могли влаштуватися на роботу після закінчення навчального закладу 6–11% чоловіків і їхніх дружин. Майже в кожного четвертого чоловіка і у 75,5% жінок з молодого подружжя посада навіть за основним місцем роботи не відповідає освіті і кваліфікації [5, с. 75].

В Україні часто мала місце тенденція до експлуатації молодіжної праці з боку приватних підприємств: необґрунтовано низька заробітна плата, ненормований робочий день і диференціація праці через труднощі із працевлаштуванням та підвищенням у зв'язку із цим значущості робочого місця.

Міська молодь, яка не мала освіти, витіснялася із ринку праці випускників вузів (особливо комерційних), що мали надвисокі вимоги до умов та оплати праці та не бажали будувати кар'єру із самих „низів”. Це відбувалось внаслідок того, що випускник вузу часто не мав чіткої професійної орієнтації. Все більше було молодих фахівців, які знали свої професійні схильності і не знали, за яким професійним фахом могли б працювати.

В українському суспільстві поступово утверджувався стереотип, що робітник – це той, хто не знайшов кращого місця у житті. Діти робітничих мігрантів, аби не повторити долю батьків, воліли працювати за кордоном. Для них це був безальтернативний шлях улаштування життя власною працею.

В 2000-і рр. відбувалося зростання кількості молоді, яка під час пошуку роботи намагалася орієнтуватися на „модні” професії. Тому більшість з них намагалася отримати вищу економічну та юридичну освіту.

В Україні значною залишалася питома вага молодих людей, чий професійні здібності, кваліфікація та навички залишалися незатребуваними, кого професія вже не „годувала”. Це стосувалося, передусім, спеціалістів, раніше зайнятих у галузях матеріального виробництва, шкільної і позашкільної освіти, сфері культури і науки. Здебільшого їхня мобільність мала регресивний характер і пов'язувалася із частковою або повною втратою професійної кваліфікації. Значна їх частина, а це найбільш освічені фахівці, обирала стратегії „виживання”, відходила від інтелектуальної праці до торгівельно-комерційної діяльності, працевлаштовуючись охоронцями, водіями, перукарями тощо. Стратегія „виживання” була не єдиною моделлю професійної мобільності освіченої молоді. Зміни професії або фаху спричиняли також і внутрішні мотивуючі фактори, а саме: незадоволення отриманою спеціальністю або тим, чим доводилося займатися на робочому місці, відкриття в собі нових якостей і можливостей, інноваційність мислення, прагнення у своїй професійній діяльності досягти чогось нового, неосвоєного тощо. Реалізовувалась такого роду мобільність через різноманітні види підприємницької діяльності, зайнятості у недержавній економіці, у громадських і міжнародних організаціях тощо.

Навіть державні регулятори ринку зайнятості часто залишалися для молоді незрозумілими. Молоді учителі у своїй значній кількості не розуміли змін, які відбувалися в країні, вважала себе необізнаними в соціально-економічних, політичних процесах сучасного українського суспільства. Проведене Інститутом соціальної та політичної психології АПН України опитування молодих учителів засвідчило, що близько 36% із них були стурбовані нерозумінням змін, які відбувалися в житті країни, відчуттям особистої та професійної невпевненості. З тих, хто рік тому закінчив педагогічний навчальний заклад, 66% не вважали себе обізнаними в політичному житті, 76% – основних положень Конституції України, 77% – про права людини, 85% – з основ ринкової економіки [8, с. 53]. Аналіз цих даних говорить, що поступово знижувалася питома вага молоді, яка бачила позитивні зміни не лише в економічній, але й у соціальній сфері. Молоді люди розуміли, що в роки незалежності лише посилюлись кризові процеси, які багато в чому призвели до втрати соціальних орієнтирів, серйозно деформували механізм функціонування трудових відносин.

В 2000-і рр. зростала частка економічно активної молоді, розчарованої у пошуках роботи, що вибували зі складу робочої сили. Не знайшовши достойної роботи в Україні, вони виїжджали за кордон.

Заробітна плата виступала головною мотивацією працевлаштування. Молодь, як правило, уникала тих галузей матеріального виробництва, де вчасно не виплачувалася зарплата і залишалася високою можливість вимушеної неповної зайнятості. Установи освіти, охорони здоров'я молоді приваблювали хоча і не високою, але регулярно оплачуваною заробітною платою.

Протягом 1994–2003 рр. частка зайнятої молоді у державному секторі скоротилася майже вдвічі й становила 28%, натомість більш, ніж утричі, збільшилася зайнятість у приватному секторі – до 20,3% [11, с. 91].

Соціологічні дослідження проведені за методикою Держкомстату України, Міжнародної організації праці показали, що в 2000 р. принаймні 50% молоді працювало в незареєстрованому секторі економіки. Значна частина її обирала як місце додаткової зайнятості (у тіншовому секторі економіки в 2000 р. був зайнятий кожен п'ятий у віці 15–28 років та кожен четвертий – у віці 20–28 років). Найпоширенішим видом діяльності була торгівля: перепродаж речей та продуктів, далі – випадкові заробітки у приватних осіб, на третьому місці був – „економічний туризм” (поїздки за кордон з метою купівлі-продажу товарів), далі – обмін валют та репетиторство [5, с. 75].

У наступні роки кількість молоді, що працювала в даній сфері, зменшувалась. За даними обстежень Держкомстату України, близько 95% молоді, що підробляло (мала так звану вторинну зайнятість), як правило, працювало на незареєстрованих підприємствах.

Той факт, що підробітками займалися лише 4% працюючої молоді, свідчив про низьку конкурентоспроможність молодих людей на ринку праці. Здебільшого додатковою роботою виступала сама зайнятість. Найчастіше молодь підробляла на підприємствах, у лабораторіях, дитячих садках, у навчально-виробничих комбінатах тощо), у неформальному секторі (рекламі, продаж преси, миття автомобілів, ремонтно-будівельні роботи, прибирання тощо). Оформлення на таку роботу ставало все частіше необов'язковим, а то й небажаним.

Державні установи, що займалися працевлаштуванням молоді (служби зайнятості, молодіжні центри праці), пропонували молоді такі форми працевлаштування: неповна, тимчасово чи вторинна зайнятість. Найчастіше пропонувалась робота для рекламних агентів, маркетологів, сторожів та охоронців, кур'єрів, продавців, по догляду за хворими чи пенсіонерами. Поширеними також були сезонні роботи (влітку) – збирання врожаю, ремонтно-будівельні роботи тощо.

Вплив на молодіжний ринок праці мали і обставини, пов'язані із низькою адаптованістю системи освіти і професійної підготовки до соціально-економічних умов, що склалися. Професійно-кваліфікаційні параметри фахівців щодо підготовки в закладах освіти здебільшого не відповідали потребам соціально-економічного розвитку. В 2006 р. майже половина (48%) працюючої молоді працювала не за фахом. На думку самої молоді, головною причиною було: незадоволення роботою за фахом у матеріальному плані (39%), відсутність вакансій (32%) та незадоволеність умовами роботи (14%) [3, с. 45].

Молоді доводилося конкурувати за робоче місце з іншими (старшими) віковими категоріями працюючих. Роботодавці здебільшого віддавали перевагу більш кваліфікованим працівникам.

Міська молодь віком 15–19 років, яка здебільшого не мала професії і досвіду роботи, була найменш конкурентною на ринку праці. 3-поміж них кожен другий залишався безробітний.

Діючий механізм працевлаштування, що склався і діяв протягом десятиліть, у цілому не сприяв швидкому переходу до ринкових відносин і створював додаткові проблеми в процесі формування й регулювання ринку праці.

Молодь здебільшого працювала на робочих місцях, що не вимагали високої професійної кваліфікації.

Структура доходів міської працюючої молоді формувалась в залежності від місця на ринку праці. Молодь до 18 років (некваліфікована) мала два джерела доходів: кошти, що виділялись батьками, а також зароблені самостійно, як правило, за нелегальні підробітки (мийка автомобілів, торгівля газетами, розповсюдження рекламної продукції тощо). Молодь 18–24 років, яка проходила професійну підготовку, була найменш конкурентоспроможною. Група 25–36 років вирізнялась найбільшою кваліфікацією та висуненням до прикладання праці високих вимог.

В умовах України склалася ситуація, коли мінімальна заробітна плата не виконувала роль соціальної гарантії, перетворювалась на умовну розрахункову одиницю. Головною причиною втрати нею свого соціально-економічного призначення було знецінення робочої сили. Ціна робочої сили ототожнювалась із ціною засобів існування, необхідних для відтворення працівника і утримання його сім'ї.

Окремо слід сказати про адаптацію до нових економічних умов молодих жінок, які домінували серед представників ряду соціально-професійних груп, у тому числі пов'язаних із освітою, культурою, охороною здоров'я, сферою обслуговування, легкої промисловості. Жіноча молодь чутливо реагувала на зміни, що відбувалися в суспільстві; була вразливішою до негативних впливів.

В Україні зростала частка соціально невлаштованих і неблагополучних молодих людей. Міська молодь, більш ніж сільська, страждала від безробіття. Життєва динаміка міста змушувала весь час рухатися, і без стабільного заробітку тут дуже швидко можна було опинитися на соціальному дні.

Лише протягом 2000–2007 рр. загальна чисельність молоді, зайнятої в різних галузях економіки, зменшилась з 2547,0 тис. до 2389,8 тис. осіб або на 6,2% [14].

Загалом, молодь залишалась найбільш уразливою категорією населення. Серед безробітних молодь становила 26% [2].

У молодіжному середовищі в цілому панував найвищий рівень безробіття (13,9%) [1]. Під час пошуку роботи молодь часто стикалася з низкою проблем: бракувало відповідного стажу роботи; не було необхідних „зв'язків”.

В 1997 р. найбільше безробітних було серед молоді віком від 21 до 28 років (69%). Кожен п'ятий такий безробітний був випускником вузу. У віковій групі до 21 року кожен третій – випускник професійно-технічного училища. Питома вага жінок серед безробітної молоді становила – 75%, а у віковій групі до 21 року. У Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській областях вона перевищувала 90%. Третину безробітних складали працівники із вищою освітою, 32% – із середньою спеціальністю, 31% – із загальною середньою освітою. Щороку понад 90 тис. молодих людей вимушені були нести тягар безробіття. Загалом молоді віком до 29 років було найменше серед зайнятого населення. У кооперативних господарствах у складі працюючих питома вага такої молоді складала 23,5%, у промисловості, будівництві та інших галузях – близько 30% [7, с. 34].

В Україні офіційна реєстрація безробітних розпочалася у 1992 р. Спочатку чисельність безробітних була незначною і коливалась у межах 1–2% робочої сили. З 1996 р. відбувся стрімкий ріст безробіття і досяг на 1998 р. – 779,4 тис. чол. (3,6%). На 1997 р. майже 40% безробітних складала молодь [2].

На початку 1990-х рр. до безробітних потрапляла молодь, яка була вивільнена із галузей народного господарства. В 1995 р. безробітних таких було 29913 чол. [6, с. 13]. Частка вивільненої молоді найбільшою була на підприємствах оборонного комплексу (що пов'язувалося із конверсією воєнного виробництва), в

промисловості, торгівлі і громадському харчуванні, невиробничих сферах побутового обслуговування населення. Водночас потреба в молодій робочій силі як по цих галузях, так і по всіх інших в 2–3 рази і навіть більше перевищувала частку вивільнених. Це пояснювалося тим, що вакансії, які були в цих галузях, не відповідали вимогам молоді, її кваліфікації (вони були низькооплачувані, не вимагали творчого підходу тощо). Таким чином, складалася ситуація, що, незалежно від збільшення кількості вільних робочих місць і вакансій, безробіття серед молоді зростало. Стосовно структури вивільненої молоді за формами власності підприємства статистичні дані показували, що найбільша частка молоді була вивільнена з державного сектору – 81,3%, хоча вона складала лише 10,7% від всієї кількості вивільнених. Частка молоді, вивільненої з підприємства колективних форм власності складала 15,6% (13,4% від всієї кількості вивільнених в цій галузі); з приватного сектору – 1,3% (15% від всієї кількості вивільнених); із змішаного сектора – 1,8% (13,1% від всієї кількості вивільнених) [2].

В даний хронологічний відрізок безробіття мало латентну форму. Це пояснювалося не лише розрахунком на патерналістські функції держави, але й прагненням найманих працівників знайти прийнятні для них форми адаптації до нової структури попиту на ринку праці, що забезпечувало як нові джерела прибутків (в тому числі і у неформальному секторі економіки), так і формальну зайнятість (збереження трудових відносин із конкурентноспроможними роботодавцями при отриманні основної маси прибутків від неосновної діяльності). Все це призвело до зростання прихованого безробіття. Крім того, зниженню напруження на ринку праці сприяла низка факторів амортизаційного характеру, які не припускали різкого одномоментного зниження реальних прибутків населення, що не мало роботи чи працювало в умовах неповної зайнятості. Йдеться, у першу чергу, про вторинну зайнятість, яка служила додатковим, а інколи (наприклад, у випадку постійних невиконаних заробітної плати за основним місцем роботи) – єдиним джерелом прибутків.

Зберігалася певна динаміка росту числа безробітних. Лише протягом 2007–2009 рр. кількість безробітних молодих людей зросла з 12,5 до 17,8%, або в 1,4 рази [4, с. 201–202].

Безробіття у молодих чоловіків і жінок викликало певні переживання і суб'єктивні відчуття. Молоді чоловіки, як правило, вважали, що проблема їх працевлаштування мала вирішуватися через якісь внутрішні структури, в той час як жінки робили спроби подолати ситуації, що склалися, самостійно. Таким чином, чоловіки виявлялись більш вразливими до змін у професійній кар'єрі.

Молоді доводилося долати соціально-психологічний стрес. Втрата чи неотримання роботи спричинила появу певної неадекватності до самооцінки особистісних якостей, руйнувалися ціннісні орієнтації, загострювались взаємини в сім'ї, із близькими.

Протягом 2000–2007 рр. чисельність офіційно зареєстрованої безробітної молоді зросла втричі (відповідно з 118,7 тис. осіб до 358,8 тис. осіб). Майже 20% безробітної молоді – це були випускники загальноосвітніх шкіл, вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації [4, с. 202]. При цьому державна служба зайнятості працевлаштовувала близько 32% випускників навчальних закладів, решта влаштовувалась самостійно, проходили перекваліфікацію чи добровільно поповнювали ряди безробітних.

У загальному вигляді причинами безробіття міської молоді були: неможливість працевлаштуватися після закінчення ВНЗ і це були ті, хто не мав спеціальної професійної підготовки, до них також відносилися випускники професійно-технічних училищ; неможливість знайти роботу після закінчення навчання; підготовка до вступу у ВНЗ, складання вступних іспитів та очікування їх результатів; через навчання; зайнятість домашнім господарством, що безпосередньо пов'язувалося з створенням сім'ї та народженням дітей; звільнення з попереднього місця роботи за власним бажанням, найчастіше через незадовільний рівень оплати праці; під скорочення штатів тощо [12].

В другій половині 1990-х рр. найбільше безробітних серед молоді було в Івано-Франківській (7,2%), Чернігівській (6,5%), Львівській (6,1%), Волинській (6%) областях. В Черкаській області був саме великий рівень безробіття (34,1%). Протягом 1994–1998 рр. число безробітних зросло у 11 разів [8, с. 53].

На початку 2000-х рр. найбільше молодих безробітних було в Донецькій (26031 чол.), Львівській (24708 чол.), Дніпропетровській (21851 чол.) областях [12]. Проте найгірша для молоді економічна кон'юнктура зберігалася в традиційно праценадлишкових областях (Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій). В Донецькій області проблема молодіжного безробіття посилювалася реструктуризацією вугільної промисловості. Це формувало соціальну напруженість у регіоні [9, с. 79].

На 2009 р. у службі зайнятості перебувало 924,9 тис. чол. Із загальної чисельності незайнятих 30% складала молодь віком до 35 років [6, с. 13]. Реальна ж кількість безробітної молоді майже втричі перевищувала офіційні показники. Поширеним було приховане безробіття. Часто молоді люди, які не мали роботи або яких звільнили, не зверталися до служби зайнятості. Вакансії, запропоновані центрами зайнятості, часто не влаштовували людей із тих чи інших причин, а, головне, центри зайнятості пропонували такі заробітні плати, на які можна тільки існувати, а не жити. Ось чому більшість юнаків і дівчат при пошуку роботи покладалися на власні сили. Більшість молоді знаходила роботу за допомогою знайомих, в Інтернеті або газетах. Близько 10% зверталися до Державної служби зайнятості. В 2013 р. мали шанси знайти роботу 45% випускників інженерно-технічних спеціальностей і 44% „айтішників” [12].

ВИСНОВКИ

Проблема працевлаштування молоді полягала не стільки у відсутності робочих місць, як у нездатності держави, роботодавців і самих спеціалістів знайти спільну мову. Роботодавці, зазвичай, хотіли відразу мати відданого суперпрофесіонала, який був би готовий працювати за середню зарплату 12 годин на день без вихідних. Натомість молоді невіддані несуперпрофесіонали бажали здебільшого протилежного.

Протягом 1990–2000-х рр. суттєво трансформувалося ставлення держави і суспільства до потреб молоді. Якщо в радянські часи на рівні влади і суспільних інститутів молодь розглядалась, головним чином, споживачем матеріальних благ, то в незалежній державі вона виявилася багато в чому незатребуваною як дієвий трудовий ресурс.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюшкова А. В. Сучасні проблеми розвитку молодіжного підприємництва / А. В. Артюшкова // Молодь і підприємництво : матеріали регіональної студентської науково-практичної конференції (28 жовтня 2003 р., м. Донецьк). – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http : www.donntu.edu.ua/2004/fem](http://www.donntu.edu.ua/2004/fem)
2. Гетьман Є. Молодіжне безробіття : втрачене покоління? / Є.Гетьман // . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http : www.epravda.com.ua](http://www.epravda.com.ua)
3. Інтеграція молоді в сучасні економічні відносини. – К., 2001. – 166 с.
4. Кравченко В. Л. Молодіжний сегмент ринку праці : новітні тенденції та перспективи розвитку в Україні / В. Л. Кравченко // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил в Україні. – 2007. – Вип. 5. – С. 197–203.
5. Логвинова Н. Ю. Україна, безробіття, стресс / Н. Ю. Логвинова. – Харьков : НУА, 2005. – 348 с.
6. Міхандусова Г. І. Ринок праці в Україні : тенденції та перспективи / Г. І. Міхандусова. – К., 1999. – 96 с.
7. Молодіжне безробіття та проблеми розвитку молодіжного підприємництва. – К. : ГО „Молодіжна Альтернатива”, 2010. – 112 с.
8. Молодь України у дзеркалі соціології / [заг. ред. О. М. Балакірєва, О. О. Яременко]. – К. : Укр. ін-т соціальних досліджень, 2001. – 209 с.
9. Нечипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні / С. В. Нечипоренко. – Умань : видавець "Сочінський", 2011. – 218 с.
10. Пірен М. І. Молодь і молодіжна політика в Україні : соціально-психологічний аналіз : навч. посібник / М. І. Пірен, М. М. Корнієвська. – Чернівці, 2011. – 264 с.
11. Процик І. Проблеми сучасної молоді та шлях їх вирішення шляхом реалізації молодіжної політики в Україні / І. Процик // Сучасна молодь : проблем чи надія. – 2010. – С. 89–94.
12. ПА МУСМС. – Ф. – Оп.1. – Спр. 21 серпня – 29 серпня 2007 р.

МІСЦЕ ФЕРМЕРСТВА У СУЧАСНІЙ МОДЕЛІ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Гнатишин Людмила Богданівна

Львівський національний аграрний університет, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту (Україна)
e-mail: gnatluda@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Висвітлено специфіку організаційної структури аграрного виробництва України, обґрунтовано її багатofункціональний характер. Представлено авторську оцінку передумов становлення, особливостей та тенденцій розвитку фермерських господарств.

Ключові слова: фермерське господарство, сільське господарство, потенціал, корпоративний сектор, індивідуальний сектор, землекористування.

РЕЗЮМЕ

Отражено специфику организационной структуры аграрного производства Украины, обосновано ее многофункциональный характер. Представлена авторская оценка предпосылок становления, особенностей и тенденций развития фермерских хозяйств.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, сельское хозяйство, потенциал, корпоративный сектор, индивидуальный сектор, землепользование.

ABSTRACT

Some special characteristics of organizing structure of Ukrainian agricultural production are highlighted in the article and its multifunctional character is proved. The author's estimation of preconditions of formation, peculiarities as well as trends of farms development is suggested.

Keywords: farm, agriculture, potential, corporative sector, private sector, land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

фермерське господарство є самостійним суб'єктом господарювання, що здійснює комерційну діяльність, а процес управління власністю зосереджений у руках господаря (фермера), який привласнює результат або власної, або чужої та власної праці. Фермерські господарства – це економічно-правова форма підприємництва, самостійний рівноправний господарський суб'єкт організаційної системи сільськогосподарського виробництва, що займається виготовленням товарної сільськогосподарської продукції, її реалізацією чи переробкою. Визначальною особливістю і відмінністю фермерських господарств від інших організаційно-правових форм господарювання на селі є те, що метою діяльності останніх є створення максимально дорогого агробізнесу у найкоротший час на основі максимізації результативності. Натомість, фермерські господарства за умови обмеженості капітальних ресурсів прагнуть максимізувати прибуток у довгостроковій перспективі, тим самим забезпечуючи умови самозайнятості та принцип безперервності своєї діяльності [6, с. 30].

Будучи основною формою аграрного виробництва в більшості держав, фермерські господарства як специфічна соціально-економічна ланка, привертала пильну увагу вітчизняних і зарубіжних учених. Питанням теорії фермерства, його суспільної і виробничої специфіки присвячена низка наукових праць [7; 11], у яких вчені показали зародження нової форми господарювання на селі, адаптацію сільського населення до сучасних умов життя. На початку XXI ст. науковці особливу увагу приділяють вивченню результатів і наслідків аграрних реформ. На цьому фоні виділяються роботи Ю. О. Бугуцького, В. В. Липчука, О. І. Пахольчука [3; 10; 13], де зроблена спроба визначити чинники, що стримували розвиток фермерства як підприємництва і способу сільського життя. Окремі науковці досліджують механізм державної підтримки фермерів, соціально-економічні умови їх розвитку, систему ресурсного забезпечення господарств [1; 4]. Їх роботи вирізняються аналітичною і науковою глибиною. Особливий інтерес представляють роботи А. В. Баляна, І. М. Бурдейного, Л. О. Мармуль [2; 4; 12]. Вони зазначили, що фермерські господарства поступово займали серйозні позиції в структурі виробництва сільськогосподарської продукції, вирішенні соціальних питань села.

наукові надбання стосовно проблем розвитку фермерства характеризуються нагромадженням значного фактичного матеріалу, визначенням методологічних основ дослідження, обґрунтуванням соціально-виробничого потенціалу фермерських господарств і чинників, які стримують фермерський рух у державі та регіонах. Однак, вимоги сьогодення, зокрема, неузгодженості в організаційній структурі українського сільськогосподарського виробництва, особливості організації та управління сучасним фермерським господарством диктують потребу подальших досліджень функціонування фермерства як прояву ринкових перетворень у сільському господарстві.

Метою дослідження є здійснення порівняльної оцінки функціонування, з'ясування місця, ролі, умов та перспектив розвитку фермерських господарств у сучасній системі аграрного виробництва України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лібералізація торгівлі, яка забезпечила динамічне нарощування аграрного експорту, передусім,

зернових, соняшнику і ріпаку, обернувшись руйнуванням сільського способу життя. Як наслідок, характерними ознаками сучасного українського села є: низький рівень заробітної плати, безробіття, бідність, дефіцит самостійності та відповідальності, зниження якісних характеристик працівників та їх ініціативності, погіршення стану соціальної та інженерної інфраструктури. З цього приводу, Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» задекларовано чотири основні стратегічні цілі:

- 1) гарантування продовольчої безпеки країни;
- 2) перетворення аграрного сектора на високоєфективний, конкурентоспроможний на внутрішньому і зовнішньому ринках сектор економіки держави;
- 3) збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовної нації;
- 4) комплексний розвиток сільських територій і розв'язання соціальних проблем на селі.

Наразі про їх досягнення говорити ще зарано, а певне просування спостерігається лише за двома першими. Водночас, саме малі та середні форми господарювання у сільському господарстві, до яких належать фермерські господарства, виконують функцію збереження культурних і господарських традицій сільського розвитку, забезпечення культури землеробства, утримання зайнятості в сільській місцевості. При цьому ці виробники вносять значний вклад у формування продовольчих ресурсів держави.

Виникнення фермерських господарств у сучасному аграрному виробництві України було наслідком першого етапу аграрних трансформацій в Україні (1991–1999 рр.). Розпочате реформування земельних відносин мало на меті підвищення рівня життя селян, його соціальної захищеності через надання йому додаткового стабільного джерела доходів [5, с. 55]. Подальше стрімке створення фермерських господарств зумовлене другим етапом аграрних трансформацій (після 2000 р.), коли земельні паї перетворювали у приватні земельні ділянки. На виробничих фондах розформованих господарств та приватних земельних ділянках активно створювалися нові виробничі формування: товариства з обмеженою відповідальністю, фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, акціонерні товариства відкритого і закритого типу, особисті селянські господарства.

Сучасна суспільно-політична і соціально-економічна ситуація в Україні характеризується тим, що нові форми господарювання стають нормою сільськогосподарського буття, а фермерство зайняло стійке місце в аграрному секторі. Саме фермерські господарства за кількістю випереджають інші форми аграрного підприємництва (табл. 1), а в умовах гнучкої економічної політики дають можливість ефективно поєднувати підприємницьку ініціативу селян, їх господарські можливості з державно-регіональними інтересами, соціальною сферою і стилем життя селян. Таким чином, результатом другого етапу аграрних трансформацій в Україні є формування дуальної структури сільського господарства, у якій виділяються два типи (сектори) виробників сільськогосподарської продукції – корпоративний (сільськогосподарські підприємства) та індивідуальний (фермерські господарства і господарства населення (особисті селянські господарства) [16, с. 5].

Таблиця 1

Динаміка кількості та структури діючих господарських суб'єктів у сільському господарстві України

Форми господарювання	2010 рік		2011 рік		2012 рік	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
Корпоративний сектор	14767	100,0	14645	100,0	15134	100,0
Господарські товариства	7769	52,6	7757	53,0	8121	53,7
Приватні підприємства	4243	28,7	4140	28,3	4183	27,6
Виробничі кооперативи	952	6,4	905	6,2	856	5,7
Державні підприємства	322	2,2	311	2,1	294	1,9
Підприємства інших форм господарювання	1481	10,1	1532	10,4	1680	11,1
Індивідуальний сектор	4623852	100,0	4400488	100,0	4342532	100,0
Фермерські господарства	41726	0,9	41488	0,9	40732	0,9
Особисті селянські господарства	4540400	99,1	4359000	99,1	4301800	99,1

Джерело: розраховано [14, с. 50, 65]

У 2012 р. на території України виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 15,1 тис. аграрних підприємств корпоративного сектору та 4,3 млн. господарств індивідуального сектору. З них майже 1% – це фермерські господарства. Поряд із виробництвом товарної сільськогосподарської продукції на безоплатно переданих земельних ділянках фермерські господарства можуть займатись її переробкою з метою отримання прибутку.

Слід зазначити, що на загальну кількість суб'єктів господарювання у сільському господарстві фермерські господарства мають значний вплив, однак їх частка у використанні сільськогосподарських угідь і виробництві валової сільськогосподарської продукції є незначною [8, с. 8]. Беручи до уваги приналежність фермерських господарств до сільськогосподарських підприємств за наявністю статусу юридичної особи та загального відображення процесів і результатів діяльності у статистичному обліку, можна констатувати, що у

2012 р. питома вага кількості фермерських господарств у структурі діючих господарських суб'єктів була найбільшою і знаходилась в межах 73 %.

Гостра нестача фінансових ресурсів, несвоєчасність розрахунків за продукцію та послуги, жорсткий кредитний та фінансовий пресинг – основні причини того, що багато фермерів втрачають інтерес до самостійного господарювання і згортають свою діяльність. Як наслідок – процес створення фермерських господарств різко сповільнився. У 2007 р. в аграрній сфері України функціонувало найбільше фермерських господарств за весь час їх існування – 43410. Порівняно із цим показником, 2012 р. характеризується зменшенням кількості зареєстрованих господарств на 2734 одиниці.

В ході аграрної реформи фермерські господарства набули повну економічну свободу, проте їх можливості у підвищенні продуктивності праці, організації високоефективного виробництва сільськогосподарської продукції залишаються нереалізовані через ряд не вирішених проблем [14]:

- багато державних програм з підтримки сільськогосподарських виробників, наприклад, програма відшкодування відсоткових ставок за кредитами сільськогосподарським товаровиробникам, є недоступними для невеликих фермерських господарств;

- кредитні механізми підтримки малих фермерів, наприклад кредитні спілки, все ще перебувають на ранніх стадіях розвитку. Комерційна банківська система поки не орієнтована на задоволення потреб малих фермерських господарств у кредитних ресурсах;

- системи ресурсного забезпечення і збуту, орієнтовані на невеликі обсяги постачання або доставки, потребу в яких відчувають фермери, лише почали розвиватися. Обслуговуючі кооперативи, орієнтовані на ресурсне забезпечення та послуги фермерам у сфері маркетингу та збуту, які уможливають придбання та продаж фермерами малих партій без упакування, або погано розвинуті, або взагалі не існують;

- недосконалість політики у даній сфері та нерозвинутість ринків. Відсутність бізнес-середовища в сільському господарстві, що дозволило б найефективнішим виробникам процвітати та використовувати нові технології для збільшення власної продуктивності.

Основною перешкодою ефективного господарювання фермерських господарств в умовах вітчизняного аграрного сектора також є незначні земельні наділи. Збільшення в окремих регіонах чисельності фермерських господарств та розширення їх розмірів спричинили незначне збільшення розміру земельних угідь, задіяних у фермерстві (табл. 2). Так, за досліджуваний період, площі землекористування фермерів збільшились на 21,2 тис. га, проте у структурі землевласників та землекористувачів частка угідь фермерських господарств є незначною і коливається в межах 12 %. Таким чином, середній розмір фермерського господарства України у 2012 р. становив 107,8 га. Цей факт не дозволяє в повній мірі використовувати потенційні можливості приватних аграрних формувань.

Таблиця 2

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників та землекористувачів України, тис. га

Категорії	2010 рік		2011 рік		2012 рік		Зміна тис га, +/-
	га	%	га	%	га	%	
Сільськогосподарські підприємства	20589,6	56,4	20499,3	56,2	20665,5	56,6	75,9
у т.ч. державні	1022,0	2,8	1010,3	2,8	963,1	2,6	-58,9
фермерські господарства	4290,8	11,8	4345,9	11,9	4389,4	12,0	98,6
інші недержавні	15276,8	41,9	15143,1	41,5	15313,0	42,0	36,2
Громадяни	15898,3	43,6	15984,0	43,8	15815,1	43,4	-83,2
Разом	36487,9	100,0	36483,3	100,0	36480,6	100,0	-7,3

Джерело: розраховано [14, с. 80]

У державних та інших недержавних сільськогосподарських підприємствах разом зосереджено 44,6% сільськогосподарських угідь, громадяни користуються 43,4% землі. 73% ферм (29690 господарств) за розмірами землекористування є дрібними і мають до 100 га землі кожне. У 14,3% або 5805 господарствах фермери працюють на площі угідь від 100 до 1000 га. Площі від 1000 до 4000 га використовують 780 фермерських господарств (1,9 %). І лише 57 фермерських господарств країни (0,1%) мають землекористування, які перевищують 4000 га кожне. Середній розмір фермерських наділів у 2012 р. проти 2010 р. збільшився на 5,4 га (107,8 га проти 102,4 га). Площі земель фермерів розширюються як шляхом укрупнення самих господарств, так і оренди земельних часток. Орендовані землі фермерських господарств станом на 1 січня 2012 р. склали 82,8% загальної площі землі, яка є в їх користуванні.

Крім того, за обсягами землекористування між підприємствами корпоративного сектору та господарствами індивідуального сектору спостерігається значне розшарування (табл. 3).

Так, 75,5 % сільськогосподарських підприємств розміром до 1 тис. га обробляють 21,2 % сільськогосподарських угідь, а 0,3 % підприємств розміром понад 10 тис. га – 15,3 % сільськогосподарських угідь. Подібна ситуація спостерігається і в індивідуальному секторі. Лише 2,1 % фермерських господарств розміром понад 1 тис. га обробляють 38,3 % сільськогосподарських угідь, так само як 1,3 % особистих селянських господарств розміром понад 10 га, обробляють 29,1 % землі. Натомість, четвертиною виділених

земель володіють лише 11,7 % фермерських господарств розміром від 100 до 500 га. Аналогічно 53,5 % особистих селянських господарств розміром 0,26-1,0 га мають в користуванні 24,1% угідь.

Таблиця 3

Розподіл виробників сільськогосподарської продукції за розміром сільськогосподарських угідь, 2012 р.

Корпоративний сектор (сільськогосподарські підприємства)			Індивідуальний сектор					
розмір підприємств, га	частка, %		Фермерські господарства			Особисті селянські господарства		
	у загальній кількості	у площі угідь	розмір господарств, га	частка, %		розмір господарств, га	частка, %	
				у загальній кількості	у площі угідь		у загальній кількості	у площі угідь
до 1000,0	75,5	21,2	До 50,0	62,7	13,4	До 0,25	23,7	3,2
1000,1-4000,0	8,0	40,9	50,1-100,0	10,3	6,8	0,26-1,0	53,5	24,1
4000,1-10000,0	1,5	22,6	100,1-500,0	11,7	25,1	1,01-5,0	19,3	31,3
понад 10000,0	0,3	15,3	500,1-1000,0	2,5	16,4	5,01-10,0	2,2	12,3
не мають с/г угідь	14,7	x	понад 1000,0	2,1	38,3	понад 10,0	1,3	29,1
			не мають с/г угідь	10,7	x			
Разом	100,0	100,0	Разом	100,0	100,0	Разом	100,0	100,0

Джерело: розраховано [14, с. 51, 166, 189]

Напрошується висновок про прагнення кожної форми господарювання до збільшення масштабів своєї діяльності, що дозволить ефективніше використовувати виробничий потенціал. Серед фермерів помітні зміни відбулися у господарств розміром 100,1–500,0 га – у кількості господарств збільшення частки на 0,8 відсоткових пункту, у площі угідь – на 0,8. Загалом частка кількості зросла на 0,8 відсоткових пункту, а частка угідь на 0,9 відсоткових пункту. Тобто індивідуальний сектор все більше адаптується до ринкового середовища. Представлена інформація дає підстави констатувати, що серед особистих селянських господарств формується контингент із достатнім рівнем землезабезпечення, який за певних сприятливих умов зміг би поповнити фермерський уклад.

Розшарування структури землекористування та розбалансованість ринку аграрної продукції призвели до суттєвого викривлення структури її виробництва. Ціновий диспаритет та низький ступінь розвитку маркетингових мереж були постійними супутниками формування вітчизняного аграрного ринку. Монополізація великими сільськогосподарськими підприємствами каналів збуту призводить до втрати вигідних позицій фермерських та особистих селянських господарств на внутрішньому та світових ринках сільськогосподарської продукції та продовольства. Поки що схеми збуту за більшістю видів сільськогосподарської продукції, що враховували б інтереси малотоварних господарств, не відпрацьовані, особливо коли йдеться про гуртову торгівлю свіжими продуктами [16, с. 8].

Отже, під дією ринкових чинників в українській структурі виробництва сільськогосподарської продукції корпоративний та індивідуальний сектори мають свої ніші. Сільськогосподарські підприємства, як правило, виробляють експортноорієнтовані та комерційно привабливі види продукції. При тому, що в особистому секторі виробляється більше половини валової продукції сільського господарства (55,7 %) (табл. 4), особисті селянські господарства та фермерські господарства орієнтовані на продовольче самозабезпечення та насичення внутрішнього продовольчого ринку.

Бачимо поступове збільшення частки фермерських господарств у структурі валового виробництва – на 1,3 відсоткового пункту у 2012 р. проти 2010 р. Практично за всіма видами сільськогосподарської продукції виробництва фермерських господарств спостерігається позитивна динаміка. Особливо відчутне збільшення у виробництві зернових, соняшника, ріпаку та овочів. Сільськогосподарські підприємства, які представляють корпоративний сектор, – навпаки, втрачають свої позиції у виробництві зернових, соняшника, ріпаку, молока та вовни. Незмінними лідерами у виробництві тваринницької продукції надалі залишаються особисті селянські господарства, які продукують 42,4 % м'яса, 77,7 % молока, а також практично весь обсяг виробництва картоплі (96,7 %) та близько 85 % овочів.

Однак, більшість причин виникнення проблем функціонування фермерських господарств криються у ненауковій, неграмотній, неправильній організації виробничого та трудового процесів. У більшості фермерських господарств не забезпечується оптимальне співвідношення землі в обробітку, робочої сили, необоротних та оборотних активів, а також не приділяється належна увага питанню якнайповнішого їх використання.

Таблиця 4

Частка різних типів господарств у виробництві сільськогосподарської продукції, %

Показник	Корпоративний сектор			Індивідуальний сектор					
				Фермерські господарства			Особисті селянські господарства		
	2000	2010	2012	2000	2010	2012	2000	2010	2012
Валова продукція сільського господарства	32,3	39,9	44,3	1,7	5,0	6,3	66,0	55,1	49,4
Зернові та зернобобові	76,5	63,8	67,1	5,1	12,0	10,9	18,4	24,2	22,0
Соняшник	77,5	64,7	66,1	10,0	17,8	18,9	12,5	17,5	15,0
Ріпак	96,0	85,0	87,2	4,0	15,0	12,8	-	-	-
Цукрові буряки (фабричні)	82,1	83,7	84,6	5,7	8,4	6,7	12,2	7,9	8,7
Картопля	1,1	1,7	2,2	0,3	0,9	1,1	98,6	97,4	96,7
Овочі	15,5	9,3	10,9	1,4	2,6	3,5	83,1	88,1	85,6
М'ясо	25,8	52,8	55,1	0,5	2,3	2,5	73,7	44,9	42,4
Молоко	28,5	18,7	21,0	0,5	1,0	1,3	71,0	80,3	77,7
Яйця	33,7	59,6	62,3	0,1	0,5	0,4	66,2	39,9	37,3
Мед	6,6	2,0	1,8	0,2	0,3	0,2	93,2	97,7	98,0
Вовна	38,3	13,8	11,5	0,3	3,1	3,4	61,4	83,1	85,1

Джерело: розраховано [14, с. 43, 45, 89, 128, 169]

Фермери не здійснюють належне прогнозування і планування виробництва, не займаються обґрунтуванням видів та обсягів виробленої продукції, виходячи із умов господарства та потреб ринку. Часто вони просто не в змозі забезпечити власне господарство необхідними матеріально-технічними засобами, здебільшого залишає бажати кращого облік, контроль та оперативне керування ходом виробничого процесу [9, с. 335]. Тому сучасний етап розвитку фермерських господарств характеризується нижчою продуктивністю, порівняно із іншими типами господарств (табл. 5).

Таблиця 5

Продуктивність виробництва різних типів господарств

Показник	Корпоративний сектор			Індивідуальний сектор					
				Фермерські господарства			Особисті селянські господарства		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Валова продукція сільського господарства у порівняльних цінах 2010 р. у розрахунку на 100 га сільгоспугідь, тис. грн. – всього	398,9	511,5	478,9	278,9	372,6	321,5	2039,4	2259,9	2189,3
у т.ч. продукція рослинництва	324,5	449,5	397,4	252,7	345,1	292,6	1168,3	1410,4	1333,4
Продукція тваринництва	132,5	141,1	149,8	26,2	27,5	28,9	871,1	849,6	855,9
Урожайність сільгоспкультур, ц/га зернові і зернобобові	20,2	28,6	24,5	21,9	30,4	24,0	25,1	24,8	23,9
цукрові буряки	258,0	332,9	374,2	250,8	326,8	387,2	257,3	264,5	268,4
соняшник	12,1	15,0	13,7	13,1	17,1	15,5	13,4	13,2	12,9
Середній надій молока від 1 корови, кг на рік	3815	3902	4478	2997	3098	3492	4423	4423	4468

Джерело: розраховано [14, с. 43, 45, 80, 88, 89, 125, 166, 169]

Так, урожайність основних культур вища у корпоративних господарствах. Хоча у звітному році фермерські господарства мають кращу урожайність цукрових буряків і соняшнику. Продуктивність молочного скотарства навпаки – вища в особистих селянських господарствах. В особистих селянських господарствах показник валової продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в 4,5 рази більший, ніж у корпоративному секторі та майже в 7 разів переважає результати фермерських господарств. Такий стан в деякій мірі зумовлює світова економічна криза, яка має вплив на весь народногосподарський комплекс. Крім того, порівняно низькі значення показників, якими оперує офіційна статистика не завжди відображають реальний стан справ, що також є основою необ'єктивної оцінки місця і ролі фермерства в системі аграрного виробництва.

Часто причиною низьких показників урожайності є значний рівень тінізації багатьох етапів виробничо-збутового ланцюга (близько третини). у переважній більшості господарств, особливо малих, в тому числі і

фермерських, через обмеженість фінансових ресурсів, нижча продуктивність зумовлена недостатнім внесенням органічних і мінеральних добрив, порушенням технології виробництва.

ВИСНОВКИ

Розвиток фермерських господарств представляє собою об'єктивний процес, що відбувається у взаємозв'язку соціальних, організаційно-економічних, природних і техніко-технологічних чинників.

Основними стратегічними цілями фермерських господарств треба вважати: утвердження фермерства як прийнятної, суспільно-необхідної форми господарювання; зростання чисельності фермерських господарств і нарощування їх виробничого потенціалу; зміцнення позицій на ринку; забезпечення розширеного відтворення фермерських господарств та гідного рівня життя членів фермерської сім'ї і найманих працівників; суспільно-корисна діяльність щодо розвитку регіону, місцевої громади та суспільства загалом.

Державна політика щодо фермерства повинна передбачати створення однакових і стабільних умов для заняття підприємницькою діяльністю на селі. Державна підтримка розвитку фермерства повинна бути адресною і скерованою на вирішення конкретних стратегічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменко А. М. Організаційно-економічні основи розвитку фермерських господарств : монографія / А. М. Артеменко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 272 с.
2. Бальян А. В. Виробництво сільськогосподарської продукції у селянських (фермерських) господарствах області / А. В. Бальян, Г. В. Спаський // Економіка АПК. – 1999. – № 9. – С. 29–34.
3. Бугуцький Ю. О. Розвиток фермерських господарств в Україні / Ю. О. Бугуцький // Економіка АПК. – 1998. – № 6. – С. 25–28.
4. Бурдейний І. М. Фермерство як ефективна форма господарювання на селі / І. М. Бурдейний // Економіка АПК. – 1999. – № 5. – С. 22–25.
5. Васьківська К. Функціонування сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку сільських територій : наукові основи, стан і перспективи : монографія / К. Васьківська, І. Сембай. – Львів : ПАІС, 2009. – 196 с.
6. Гнатишин Л. Б. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва / Л. Б. Гнатишин // Аграрна економіка, науковий журнал ЛНАУ. – 2012. – Т. 5, № 1–2. – С. 26–31.
7. Горьовий В. П. Фермерство України : теорія, методологія, практика : монографія / В. П. Горьовий. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 540 с.
8. Дем'яненко С. І. Організаційно-правові трансформації аграрних підприємств та їх вплив на розвиток галузі й сільських територій / С. І. Дем'яненко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. : у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань : стан, перспективи та розвиток сільських територій. – 2011. – Ч. 1. – С. 3–11.
9. Кирилов Ю. Є. Проблеми фермерських господарств півдня України в умовах глобалізації: причини виникнення та систематизації / Ю. Є. Кирилов, І. В. Осадчук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 132. – С. 330–337.
10. Липчук В. В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку : монографія / В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин, О. М. Кордоба. – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 236 с.
11. Лобас Н. Г. Организация фермерских хозяйств, кооперативов, арендных подразделений, акционерных обществ и фирм в сельском хозяйстве в условиях перехода к рыночной экономике / Н. Г. Лобас. – К. : Урожай, 1991. – 244 с.
12. Мармуль Л. О. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств : монографія / Л. О. Мармуль, О. Л. Гальцова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 204 с.
13. Пахольчук О. І. Розвиток землекористування селянських (фермерських) господарств / О. І. Пахольчук // Економіка АПК. – 1997. – № 12. – С. 22–24.
14. Сільське господарство України за 2012 рік : статистичний збірник / [за ред. О. М. Прокопенка]. – К. : Державний комітет статистики України, 2013. – 402 с.
15. Сільське господарство України: посібник для виробника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lol.org.ua/rus/docs/Farm%20Handbook%20UKR.doc
16. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гугоров та ін.] ; за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЇХ В УКРАЇНІ

Мармуль Лариса Олексіївна, Комарова Євгенія Миколаївна

Державний університет телекомунікацій, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки (Україна),

Державний університет телекомунікацій, здобувач (Україна)

e-mail: kle87@mail.ru

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена дослідженню особливостей становлення і розвитку ринку інфокомунікацій у національній економіці. Визначено, що інформаційно-комунікаційні технології охоплюють сукупність інформаційних та комунікаційних технічних засобів і методів збору, обробки й передання даних для отримання інформації нової якості. Виділені основні фактори, що впливають на розвиток ринку інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовані види конвергенції, характерні для сфер телекомунікацій та інфокомунікацій в національній економіці.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, національна економіка, ринок, конвергенції, управління.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена исследованию особенностей становления и развития рынка инфокоммуникаций в национальной экономике. Определено, что информационно-коммуникационные технологии охватывают совокупность информационных и коммуникационных технических средств и методов сбора, обработки и передачи данных для получения информации нового качества. Выделены основные факторы, влияющие на развитие рынка информационно-коммуникационных технологий. Обоснованы виды конвергенции, характерные для сфер телекоммуникаций и инфокоммуникаций в национальной экономике.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, национальная экономика, рынок, конвергенции, управление.

ABSTRACT

The article investigates the features of formation and development of the info communication in the national economy. Determined that ICTs encompass a set of information and communication facilities and methods of collection, processing and transfer of data to a new quality of information. The basic factors that influence the development of the information and communication technologies. Reasonable kinds convergence characteristic of the telecommunications sector and info communication in the national economy.

Keywords: information and communication technologies, the national economy, the market, convergence, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальні економічні процеси та розвиток галузей національної економіки на інноваційних засадах свідчить про те, що відбувається становлення інформаційного технологічного способу виробництва. Він приходить на зміну індустріальному і ґрунтується на інтенсивному виробництві й продуктивному застосуванні інформації. Перехід до інформаційного суспільства, інформаційної економіки або економіки знань зумовлює необхідність постійного вдосконалення систем та мереж зберігання і поширення інформації, що є функцією ринку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та відповідних суб'єктів господарювання, а також державних інститутів.

При підготовці статті були використані праці іноземних та українських вчених у галузях національної економіки, економіки підприємств, маркетингу, менеджменту, економіки сфери інфо- та телекомунікацій, інституціоналізму, державного регулювання та управління. Серед авторів, праці яких присвячені даній тематиці, відомі В. Васильєв, Н. Інкова, В. Коваль, Т. Кузовкова, С. Мардер, Є. Петрова, Л. Рейман, Т. Сакалош, К. Шапошников [1; 2; 5; 6; 7; 8] тощо.

При цьому всі автори, не дивлячись на різноманіття підходів та висновків, висловлюють ідею про те, що сфера інформації та телекомунікацій стрімко інституціоналізується і перетворюється на потужне джерело конкурентоспроможності національної економіки. Традиційно увага дослідників стосується всебічного вивчення та аналізу великих корпоративних структур на ринку телекомунікацій. Між тим поглиблених досліджень потребує структура та ємність ринку телекомунікаційних послуг, динаміка та тенденції його розвитку у зв'язку із стрімким зростанням інформатизації суспільної життєдіяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначимо, що інформаційно-комунікаційні технології охоплюють сукупність інформаційних та комунікаційних технічних засобів і методів збору, обробки й передання даних для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу, явища для створення нової (перетворення наявної) інформації для аналізу та прийняття на її основі управлінських рішень.

Особливими проявами, які впливають на функціонування ринку інформаційно-комунікаційних технологій є [1; 2; 4; 8]: нематеріальність кінцевого продукту/послуги – якісно нової, достовірної інформації, доставленої (отриманої) за визначений період, у визначеному просторово-часовому відрізку; підвищення вимог з боку користувачів щодо достовірності та терміновості товару/послуги інформаційно-комунікаційних технологій; можливість мобільного використання та роботи з нею; можливість необмеженого або санкціонованого доступу; своєрідний захист та безпека.

Чинниками, що впливають на розвиток ринку ІКТ і послуг в національній економіці, визначено наступні:

- загальне посилення й стрімкі зміни змісту конкуренції;
- вихід на ринок великих компаній або корпорацій з інших секторів економіки, які володіють значними інвестиційними ресурсами, що спричиняє перерозподіл сил серед основних учасників ринку;
- побудова мереж зв'язку нового покоління – NGN (New Generation Network), видача ліцензій на розгортання мереж третього (3G) і четвертого покоління (4G), реалізація програм цифрового телебачення;
- розвиток нових бізнес-моделей партнерських відносин між операторами й учасниками ринку;
- поява нових послуг, заснованих на конвергенції технологій і мереж;
- здатність доходів від реалізації нових послуг частково відшкодувати втрати від падіння голосового трафіку в мережах фіксованого зв'язку;
- загальна економічна ситуація в країні, зміна доходів, рівень освіти й зайнятості населення в різних регіонах тощо.

Ми погоджуємось з наступною етимологією [3; 5; 6] “інфокомунікації” – термін, уведений в обіг у процесі конвергенції комп'ютерних і телекомунікаційних мереж, означає нерозривний зв'язок інформаційних і телекомунікаційних технологій у процесі створення інформації й наступному обміні нею. Виходячи з такого розуміння, під інформаційно-комунікаційною сферою необхідно розуміти галузь національної економіки, що поєднує суб'єктів господарювання, які надають телекомунікаційні послуги й інші види інформаційних послуг.

Формування і розвиток інформаційно-комунікаційної сфери стало результатом науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності міжнародних компаній, що представили на ринок радикально нові послуги - стільниковий, супутниковий зв'язок і доступ до Інтернет. Характерно також, що за останні кілька років змінився основний акцент конкурентної боротьби в рамках інформаційно-комунікаційної сфери. Він перемістився в сферу надання додаткових послуг і стимулювання збуту для захоплення нових сегментів ринку.

Сфера та ринок ІКТ складається з двох взаємопов'язаних кластерів – телекомунікаційного (ТК) та інформаційного (ІТ), які розглядаються як окремі ринки [6, 7, 8]. Кожен з них відповідно поділяється на вузлі, а саме: телекомунікації складаються з сфери телекомунікаційних послуг (послуги фіксованого та безпроводного зв'язку) та сфери апаратного забезпечення телекомунікацій (телекомунікаційне обладнання). До ринку інформаційних технологій належать ринок ІТ послуг, ринок апаратного та програмного забезпечення.

Важливою особливістю для цих ринків є їх історична траєкторія розвитку. Ще в 1996 р. у США трафік передачі даних уперше перевищив мовний і продовжує демонструвати темпи росту (до 30% на рік у порівнянні з 3% на рік для телефонії) [3; 5]. Те ж відбулося в європейських країнах у 1999 р. [7; 8]. Все це стало поштовхом до початку нового етапу в телекомунікаціях – етапу інтегрованих рішень і конвергенції всіх видів зв'язку.

У сучасних умовах розвиток інфокомунікаційних послуг здійснюється, в основному, у межах комп'ютерної мережі Інтернет, доступ до послуг якої відбувається через традиційні мережі зв'язку. У той же час у ряді випадків та навіть видів і напрямів діяльності послуги Інтернет через обмежені можливості її транспортної інфраструктури не відповідають сучасним вимогам, котрі висуваються до послуг та потреб інформаційного суспільства, галузей економіки зокрема.

Аналіз етапів розвитку галузей та мереж зв'язку за останні сторіччя [3; 4; 7; 8] свідчить про наявність щільного взаємозв'язку закономірностей перетворень у цих сферах з етапами НТП і розвитку суспільства. При цьому характер науково-технічного прогресу, впровадження новітніх інформаційних технологій для передачі, обробки й комутації повідомлень, можливість функціонування інформаційно-обчислювальних мереж тільки на основі мереж електров'язку обумовили неминучість злиття інформаційних технологій та телекомунікацій. Для цих сфер характерні не тільки високі темпи зміни поколінь технічних засобів і топології побудови мереж, але й конвергенція.

Необхідно відзначити, що для інфокомунікацій характерні кілька видів конвергенції. По-перше, у єдиний технологічний процес злилися телекомунікаційні й інформаційні технології, тобто процеси зв'язку стали здійснюватися із застосуванням ЕОМ. По-друге, конвергенція об'єднала інформаційні й телекомунікаційні мережі на основі комутації пакетів і протоколу IP. По-третє, це є конвергенція послуг, по-четверте, стрімкий розвиток інфокомунікаційних технологій і мереж повсюдно позначається на економіці й соціумі [5; 7]. Таким чином, конвергенція веде не тільки до зближення двох сфер діяльності, але й до набуття загальних ознак і синтезу нової галузі економічної діяльності [4; 5; 7; 8].

Поширення ІКТ сприяє інтеграції бізнесу й появі альянсів організаційних структур як усередині галузі інфокомунікацій, так і в інших сферах життєдіяльності. Конвергентний характер розвитку інфокомунікацій, що проявився у створенні конвергентних мереж (NGN, IMS), контентних і конвергентних послуг (Triple Play – голос, дані, відео, Quad Play – голос, дані, відео, мобільний зв'язок), конвергентних терміналів (смартфон, бездротовий шлюз), сприяє інтеграції операторів, організацій сервісу в сфері надання послуг і доступу до мереж, а також перегляду ринкових, маркетингових і бізнес-стратегій.

При цьому інформаційним послугам властиві аналогічні послугам зв'язку специфічні риси нематеріальності, невіддільності від джерела й мережного принципу поширення послуг. За головними особливостями послуг, технологією виробництва, принципами організаційної побудови, залежності пропозиції від попиту, а також інфраструктурним характером телекомунікації (зв'язок) й інформаційні послуги близькі, що і є матеріально-технічною основою об'єднання цих сфер економічної діяльності.

Таким чином, економічною основою розвитку сфери та ринку інфокомунікацій є багатомірність процесів виробництва й споживання, для яких характерні:

- взаємодія операторів різних видів зв'язку й інформаційного обслуговування в процесі надання послуг одному клієнту;
- виникнення та взаємодія віртуальних операторів інфокомунікацій;
- поділ виробництва й споживання інфокомунікаційних послуг;
- зміна ролі користувача, який з пасивного клієнта перетворюється на активного споживача.

У результаті розвитку інфокомунікаційного сектора та телекомунікацій на сучасному етапі відбувається одночасно за декількома напрямками: лібералізація, приватизація, інтеграція, інтернетизація й глобалізація, а головне – поступове впровадження інноваційних технологій, зокрема мереж останнього покоління, розрахованих на чимдалі глибшу конвергенцію інформаційних, мультимедійних, комп'ютерних форматів та сервісів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведених досліджень можна стверджувати, що до останньої третини ХХ ст. галузь телекомунікацій не відігравала важливої ролі ні в міжнародній торгівлі, ні в економіці окремих країн. Однак на початку ХХІ ст. у сукупності з інформатизацією вона стала домінуючою для національної економіки багатьох держав. Подібне стрімке зростання інтенсивності інформаційних процесів є найважливішою сутнісною рисою сучасного науково-технічного прогресу та ознакою глобалізації.

Інформаційно-комунікаційні технології та процеси є головною рушійною силою конвергенції технічних засобів обробки, збереження та передавання інформації, яка спостерігається останніми роками. Подальше дослідження ринку інформаційно-комунікаційних технологій потребує розробки ефективної моделі його управління та розвитку з урахуванням низки чинників впливу на поширення продуктів та послуг цих технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильев В. В. Инфокоммуникационные технологии и информационная экономика / В. В. Васильев, Т. А. Кузюкова. – М. : Издательство «Палеотип», 2005. – 268 с.
2. Валов С. Г. Сетевая модель инфокоммуникаций / С. Г. Валов // Межд. конференция МАС 2004 : Инфокоммуникационные сети XXI века – (2 ноября 2004 г., г. Москва). – С. 52–57.
3. Инфокоммуникационные технологии в брокерской и дилерской деятельности / П. В. Акинин, В. А. Королев, Ю. Г. Лесных, А. Ю. Петров ; [под ред. д-ра экон. наук, проф. П. В. Акинина]. – М. : КНОРУС, 2007. – 192 с.
4. Инькова Н. А. Современные интернет-технологии в коммерческой деятельности : [учеб. пособие] / Н. А. Инькова. – Москва : «Омега-Л», 2007. – 188 с.
5. Корпоративне управління бізнес-структурами: теорія креакратії, розвиток мереж та концепт самоорганізації підприємництва: [монографія] / В. В. Коваль, І. М. Тихонова, К. С. Шапошников, І. В. Яцкевич; Одеський інститут фінансів УДУФМТ. – Одеса : ВМВ, 2013. – 272 с.
6. Мардер С. Н. Смена парадигмы телекоммуникаций и семиуровневая модель взаимодействия открытых систем / С. Н. Мардер // Электросвязь, 2007. – №2. – С. 9–10.
7. Петрова Е. А. Современный информационный рынок : микроэкономический анализ закономерностей формирования и развития / Е. А. Петрова. – М. : Гелиос, 2004. – 128 с.
8. Сакалош Т. В. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій : інновації та кризові явища / Т. В. Сакалош // Економічний вісник НТУУ «КПІ» – К. : ІВЦ «Політехніка», 2006. – №3. – С. 260–266.
9. Майорів С. І. Інформаційний бізнес : комерційне поширення і маркетинг / С. І. Майорів. – М. : Фінанси і статистика, 2000. – 128 с.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ КУРОРТНОЇ СИСТЕМИ У КРИМУ

Скрипник Ольга Сергіївна

РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», старший викладач кафедри історії, країнознавства та правознавчих дисциплін з методикою викладання (Україна)

e-mail: helga_yalta@mail.ru

РЕЗЮМЕ

У статті на основі архівних матеріалів висвітлюється процес становлення радянської курортної системи, характеризується діяльність основних органів та установ, що входили до курортної системи Криму. Завдяки аналізу архівних документів центральних та регіональних архівів автор визначає спеціалізацію основних курортних районів півострову, а також порівнює системи курортного управління УРСР та Кримської АСРР у 20-30-х рр. XX ст.

Ключові слова: кримські курорти, система курортного управління, курортна справа, протокол, постанова.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе архивных материалов освещается процесс становления советской курортной системы, характеризуется деятельность основных органов и учреждений, которые входили в курортную систему Крыма. Автор, используя анализ архивных документов центральных и региональных архивов, определяет специализацию основных курортных районов полуострова, а также сравнивает системы курортного управления УССР и Крымской АССР в 20-30-е гг. XX в.

Ключевые слова: крымские курорты, система курортного управления, курортное дело, протокол, постановление.

ABSTRACT

The process of the Soviet resort system's development is highlighted, the activities of main bodies and institutions of the resort system of the Crimea are described in the article on the basis of archival materials. Through analysis of archival documents from central and regional archives the author identifies the specialization of the main resort areas of the Crimean peninsula as well as compares resort management system of the Union of Soviet Socialist Republics and the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic in 20-30-ies of XX century.

Keywords: Crimean resorts, resort management system, resort industry, protocol, resolution.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вивчення курортного будівництва в Криму за радянських часів, як і будь-яке історичне дослідження, необхідно будувати на головних принципах науковості, історизму, об'єктивності та всебічності. Реалізація зазначених принципів стає неможливою без аналізу першоджерел різноманітних типів та різновидів, що містять інформацію про історичні події та явища. Оскільки проблема формування радянської курортної системи Криму до цього часу не була предметом комплексного дослідження, то основну увагу слід приділити першоджерелам, що сформувалися паралельно з подіями 20–30-х рр. XX ст. або невдовзі після них. Вивчення саме таких матеріалів дозволяє досліднику не тільки проаналізувати актуалізовану джерельну базу, але й залучити потенційну джерельну базу, що надає можливість виявити невідомі до цього часу джерела та запровадити їх до наукового та практичного обігу.

Сучасна історична наука не має окремого комплексного дослідження джерел з проблеми формування системи органів радянської влади в сфері управління курортами Криму. В роботах окремих авторів лише фрагментарно представлено розв'язання цієї проблеми. Так, частина архівних документів Державного архіву АРК, що мають відношення до курортного будівництва в Криму, була опублікована у 1989 р. в окремій збірці „За декретом Ілліча. Курортне будівництво в Криму, 1920–1989” [10]. Видання готувала група укладачів: І. П. Кондрановий, Л. І. Васильєва, Л. П. Кравцова, А. С. Шевченко. Слід зазначити, що укладачі при відборі архівних матеріалів для оприлюднення намагалися дотримуватися об'єктивної точки зору, що підтверджено наявністю у збірці документів також про деякі негативні риси радянської політики в сфері курортного будівництва. Втім до збірника увійшли далеко не всі матеріали щодо курортного будівництва 1917–1941 рр., а їх зміст та значення практично не проаналізовані. В роботі І. І. Козлова „В. И. Ленин и развитие санаторно-курортного дела в СССР” [9] репрезентовані окремі декрети та постанови радянської влади з питань організації курортів (значна частина з них – матеріали Центрального партійного архіву Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС). Однак автор не відокремлює документи з курортної справи від документів охорони здоров'я. Аналіз архівних джерел проводиться тільки на засаді чітких ідеологічних позицій комунізму.

Окремі аспекти регіонального розвитку курортів із залучення архівних матеріалів Державного архіву АРК представлені в роботах В. М. Заскоки про становлення радянських курортів в Євпаторії [8] та Л. Д. Юдиної, що проводить краєзнавчі дослідження курорту Саки [18].

Архівні матеріали з питань створення Кримської автономії та органів радянської влади проаналізовані в роботах В. М. Брошевана [2; 3]. Оскільки автор приділяє увагу політичним подіям Криму у 20-х рр., свідчень щодо процесу формування органів влади курортної системи в його роботах не має. Однак його роботи мають важливе значення для розуміння політичних та економічних умов, в яких розвивалися кримські курорти.

Отже, необхідно систематизувати основні джерела, що висвітлюють різноманітні аспекти проблеми формування радянської курортної системи Криму в 20–30-ті рр. XX ст.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Архівні джерела з питань розвитку курортного будівництва Криму за радянських часів представлені як у фондах центральних та регіональних архівів України, так і у відділах рідкісної книги та краєзнавчих відділах бібліотек Києву та Криму. Загальні принципи формування радянської системи управління курортами Криму закріплені у декретах В. І. Леніна („О лечебных местностях общегосударственного значения” від 4 квітня 1919 р., „Об использовании Крыма для лечения трудящихся” від 21 грудня 1920 р., „О домах отдыха” від 13 травня 1921 р.), що склали первину законодавчу базу для курортного будівництва в 1917–1941 рр.

Становлення органів курортного управління безпосередньо пов'язано з формуванням Кримської автономії та її органів влади. Крим мав особливості щодо встановлення на його території радянської влади. Наприкінці 1917 р. на півострові фактично склалося тривладдя – Рада народних представників, Курултай, більшовицькі (ліворадикальні) Севастопольська рада і ревком. Але 14 січня 1918 р. Севастопольська рада проголосила про розпуск Ради народних представників. На подальші події вплинуло підписання Брест-Литовського договору та захоплення півострову німецькими військами. 25 червня 1918 р. за підтримки Німеччини в Сімферополі був створений Кримський крайовий уряд, керівником якого став генерал М. О. Сулькевич. Він проголосив самостійність Криму, його державні символи, кримське громадянство та важливість створення збройних сил. В період з травня 1918 р. по червень 1919 р. існували два склади Кримського крайового уряду. Діяльність першого Кримського крайового уряду тривала до осені в 1918 р. і спиралася на німецькі війська. Його характерна риса – спроба створити на півострові самостійну державу. Керівництво другого Кримського крайового уряду на чолі з С. С. Кримом, що було створено 15 листопада 1918 р., спиралося на війська Антанти і Добровольчої армії. На відміну від першого, воно підтримувало ідею створення „єдиної і неподільної” держави [1, с. 23]. Впродовж 1918–1920 рр. на території Криму три рази відновлювалася радянська влада в умовах Громадянської війни, у котрій Крим став полігоном бойових дій та сировинною базою для різних збройних сил. Соціальна та економічна кризи були загострені „червоним терором”, однак радянська все ж таки влада була встановлена.

З 1920 р. в Криму почалося формування радянських органів влади та одною з перших була організована мережа місцевих ревкомів, а саме, повітові, міські, волосні та сільські, до яких тимчасово перейшла вся повнота влади. Детальний аналіз документів Кримського обласного революційного комітету (Кримревком) дозволяє розглянути перший період формування курортної системи. В цей період для більшовиків важливим завданням стало створення Кримської АССР. 10 листопада 1921 р. делегати I Всекримського установчого з'їзду рад одногослосно ухвалили Конституцію Кримської АССР, що була створена на основі Конституції РСФРР. Аналіз протоколів та наказів Кримревкому дозволив виявити інформацію про організацію в Криму Всеросійської здравниці та відновлення курортів. Так, Наказом Кримревкому від 25 грудня 1920 р. кримські курорти були поділені на чотири райони та визначені як „курортні місцевості загальнодержавного значення” [2, с. 13].

Одним з перших спеціалізованих органів курортного управління стало Центральне управління курортами Криму (ЦУКК). Його діяльність дозволяють дослідити документи фонду Центрального республіканського Управління курортами Криму Головного курортного управління Кримської АССР. На основі цих документів можна визначити основні напрямки діяльності ЦУККу: націоналізація курортного майна, відновлення та побудова курортних установ, підготовка кваліфікованих кадрів. В результаті роботи Управління на початку 1921 р. почали функціонувати декілька лікувальних установ ЦУККу: евакопріємник, поліклініка, клінічна лабораторія в Сімферополі; була відремонтована частина колишніх санаторіїв та готелів в Ялті, Феодосії, Євпаторії і Алушті [10, с. 31]. ЦУКК керував підготовкою першого курортного сезону. Пізніше ЦУКК був розформований, замість нього для керування курортною справою було створено чотири самостійних курортних управління, їх очолювали директори, що підкорялися безпосередньо Москві.

Специфіку розвитку кожного курортного регіону Криму необхідно досліджувати із залучення документів, що ілюструють діяльність окремих санаторно-курортних та лікувальних установ, курортних трестів, наукових закладів, санаторно-курортних відбіркових комісій, органів місцевого самоврядування. Основна частина документів щодо їх роботи знаходиться у фонді Народного комісаріату охорони здоров'я Кримської АССР. Так, діяльність курортних трестів майже не представлена в радянській та сучасній історіографії, хоча вони відігравали важливу роль у відбудові кримських курортів. В 1927 р. офіційно почали свою роботу Кримський курортний трест, Ялтинський місцевий комунально-курортний трест, курортний трест загальнодержавного значення „Євпаторія-Сакі”, відділення Кримського курортного тресту в Старому Криму та ін. В 1930 р. у Сімферополі за постановою Ради Народних Комісарів Кримської АССР був утворений курортний трест місцевого значення. Частина матеріалів цього фонду про організацію та діяльність Кримського курортного

тресту уперше запроваджується в науковий обіг. Так, Статут Курортного тресту місцевого призначення визначає функції, склад майна та підзвітність Тресту [5, арк. 44].

Південне узбережжя Криму завдяки історичним та природним умовам мало власні особливості розвитку курортного будівництва, що підтверджує великий масив архівних матеріалів Управління державними курортами Південного узбережжя Криму Головного курортного управління. Він досить детально презентує діяльність курортів півдня Криму у другій половині 20-х рр. До нього входять документи щодо організації підготовки медичних працівників для курортних установ, використання виноградолікування, боротьби зі зсувами, списки санаторно-курортних установ та інше. Серед документів цього фонду, що вперше запроваджуються у наукових обіг, є протокол засідання дитячої комісії від 8 січня 1926 р. про організацію денних дитячих санаторіїв, дієтичних їдалень, обладнання дитячих пляжів [6, арк. 3]. Лікування дітей стане одним з головних напрямків курортної справи цього регіону.

1927–1928 рр. стали для Південного узбережжя Криму особливо важкими через руйнівні землетруси, що відбулися у червні та вересні 1927 р. та призвели до загиблих. Потужні поштовхи спричинили руйнування будівель на узбережжі від Алушти до Севастополя, особливо руйнівними вони були для Ялти, де постраждало 70% будівель. Тому першочерговим завданням курортного будівництва стали відновлення та реконструкція постраждалих курортів. В результаті капітально-відновних робіт ялтинський трест у 1927–1928 рр. бюджетному році зміг організувати п'ять пансіонатів („Червона Зоря”, „Магнолія”, „Теремок”, „Ніцца”, „Чам-Агач”), два дому відпочинку, ванний заклад, їдальня та ресторан „Ластівчине гніздо”, пляж в Ялті, а також була продовжена здача окремих кімнат [10, с. 42].

Становлення курортної спеціалізації цього регіону пов'язано з використанням винограду та вина у лікувальних цілях, що було особливою рисою курортної справи Південного узбережжя Криму ще за часів Російської імперії. Традиції виноградолікування були продовжені і у радянські часи з урахуванням попереднього досвіду. Наприклад, в центральному архіві знаходяться матеріали про діяльність санаторію „Харакс”, що був розташований поблизу Ялти. Акти, листи та телеграми свідчать, що санаторій з першої половини 20-х рр. XX ст. використовував у лікуванні хворих виноград та вино [11, арк. 93; 163; 169]. Крім того, створювалася наукова база для лікування хворих із використанням винограду. Наприклад, протоколи засідань з питань виноградолікування свідчать, що у 1927 р. під керівництвом доктора О. В. Д'яконова були організовані наукові спостереження з використання винограду для лікування хворих. Сік винограду для таких досліджень за проханням головного лікаря курортів Південного узбережжя Криму надавав Державний Нікітський ботанічний сад [7, арк. 1; 10].

Особливості розвитку Саксько-Євпаторійського району були пов'язані, в першу чергу, з використанням грязей Мойнакського (Євпаторія) і Сакського озер. У період становлення радянської влади натуральний метод грязелікування використовувався на чотирьох курортах – Саки, Євпаторія, Керч і Бердянськ. На початку 20-х рр. Євпаторія займає центральне місце серед курортів з організації дитячого лікування, що закріплено і в документах Кримревкому. Так, у постанові Кримревкому „Про організацію дитячого лікування на кримських курортах” від 25 червня 1921 р. Євпаторія відзначається як першочерговий курорт для відправки дітей з числа „виснаженого і хворого населення Криму у віці від 1 року до 16 років” і для організації дитячих колоній, які пізніше стануть дитячими таборами і санаторіями [10, с. 35].

В Севастопольському районі центром курортного лікування став Інститут фізичних методів лікування імені Івана Михайловича Сеченова, який розпочав свою роботу ще в травні 1914 р. Документи, що розкривають діяльність Інституту та курортних закладів міста, свідчать, що Севастополь став одною з наукових баз курортної справи та центру підготовки кадрів для курортного лікування, а його регіональною спеціалізацією – використання фізичних методів лікування.

Феодосійський район включав до себе території від Нового Світу до Феодосії, Старий Крим та Керч. Для курортних цілей використовувалися море, сонце, мінеральні джерела – сірководневі джерела Чокраку (Керченський півострів) та Ак-Мелез, грязьове озеро Аджи-Голь поблизу Феодосії. Архівні матеріали свідчать, що розвиток курортної справи в цьому регіоні був повільнішим, ніж в інших районах.

Певні особливості формування радянської курортної системи у Криму можна визначити при порівнянні курортного будівництва Криму та УРСР. Процес утворення органів курортного управління УРСР відображають матеріали Всеукраїнського центрального виконавчого комітету та Ради народних комісарів УРСР. Так, 9 вересня 1925 р. було затверджено Положення про Українське курортне управління [14, арк. 343], а в 1927 р. проводилася ревізія курортного бюро, що виявила недоліки у його роботі [15, арк. 252].

Нормативно-правові акти Міністерства охорони здоров'я УРСР, що у 1920-1946 рр. мав назву Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР (Наркомздоров'я УРСР), дозволяють визначити декілька напрямків у діяльності органів курортного управління в УРСР. Так, у 1926–1927 рр. на території українських курортів велось капітальне будівництво – в Одесі, Слов'янські та Бердянські будувалися нові санаторії та фізіотерапевтичні інститути [12, арк. 4], а на початку 30-х рр. XX ст. в УРСР почалась організація масового робітничого відпочинку [13, арк. 3]. Взаємодія органів курортного управління Криму та УРСР не була всебічною та стосувалася, перш за все, розміщення робітників на курортах Криму для лікування та оздоровлення. Частина документів Українського курортного управління (Уккурупр) Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР мають безпосереднє відношення до роботи кримських курортів. Серед них переписка Курортного бюро УРСР з Управлінням курортами Південного узбережжя Криму про бронювання та надання курортних місць для

робітників УРСР [16, арк. 18; 20; 77; 103; 107; 173]; документи щодо лікування робітників УРСР у Ялтинському Туберкульозному інституті [17, арк. 93; 163; 169].

Слід зазначити, що матеріали Центрального архіву є необхідними для всебічного вивчення розвитку курортів Криму через те, що дають можливість порівняти курортне управління в УРСР та Криму, знайти риси, що притаманні всім органам радянської влади та визначати відмінності курортного будівництва в Криму, охарактеризувати взаємодію між курортними установами України та півострову, а також знайти додаткові свідчення щодо досліджуваної проблеми. Так, архівні документи свідчать, що безпосередні заходи з організації курортної системи УРСР почалися пізніше, ніж у Криму. Наприклад, Положення про курорти загальнодержавного та місцевого значення, що знаходяться на території УРСР, було прийнято 21 лютого 1922 р., а у Криму такі курорти були визначені ще у 1920 р.

Розвиток курортного будівництва Криму у 30-ті рр. пов'язаний з масштабною реконструкцією кримських курортів, що підтверджують матеріали Державної планової комісії при РНК Кримської АРСР. Збільшення масштабів курортного будівництва також призвело до змін в інфраструктурі вже існуючих курортів. Так, на Кримському півострові з'явилися не тільки нові санаторії та дома відпочинку, але й ідальні, курортні поліклініки, нові обладнані пляжі та ін. На початку 30-х рр. основні курорти півострову перейшли від сезонного лікування до цілорічного. В 1929–1930 рр. до таких курортів півострову відносилися Ялта, Алушка, Сімеїз, Севастополь, Євпаторія [4, зв. 21]. В 30-ті рр. продовжувалося розширення курортного сезону та з'явилися зимові дома відпочинку.

Новою рисою розвитку курортної справи стали санаторно-курортні відбіркові комісії, що розгорнули свою діяльність в 30-ті рр. Комісії створювалися та діяли згідно Положенню про санаторно-курортні відбіркові комісії та Інструкції. Відбіркові комісії організовувалися в лікувально-профілактичних установах, перелік яких затверджувався відділами охорони здоров'я та страхасами. Головними їхніми завданнями було проведення огляду хворих та встановлення необхідності санаторного або амбулаторного лікування за місцем проживання чи на курорті [4, арк. 31]. Важливим досягненням розвитку курортів в цей період стало остаточне визначення курортної спеціалізації кожного району Криму.

ВИСНОВКИ

Таким чином, джерела з проблеми формування радянської системи управління курортами Криму дозволяють:

- 1) хронологічно простежити створення, реорганізацію та ліквідацію органів радянської влади в сфері управління кримськими курортами;
- 2) визначити органи, що входили до системи управління курортами;
- 3) визначити правові засади та основні напрямки діяльності радянських органів системи управління курортами;
- 4) визначити спеціалізацію курортних районів та охарактеризувати їхню діяльність;
- 5) детально розглянути функціонування кожного курортного району Криму на прикладах роботи окремих санаторно-курортних, лікувальних та наукових установ, курортних трестів, домів відпочинку, відділів охорони здоров'я, санаторно-курортних відбіркових комісій тощо;
- 6) із залучення документів УРСР порівняти системи курортного управління України та Криму та визначити особливості формування саме системи кримських курортів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бикова Т. Б. Створення Кримської АСРР (1917–1921 рр.) / Т. Б. Бикова. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – 247 с.
2. Брошеван В. М. Крымская республика : год 1921-й : [краткий исторический очерк] / В. М. Брошеван, А. А. Форманчук. – Симферополь : Таврия, 1992. – 128 с.
3. Брошеван В. М. Образовать Автономную Крымскую ССР... Документы и материалы к 80-летию постановления ВЦИК и СНК об Автономной Крымской ССР от 18.X. 1921г. / В. М. Брошеван. – Симферополь, 2001. – 48 с.
4. Державний архів в Автономній республіці Крим, м. Симферополь (далі ДААРК). – Ф. Р-26. – Оп. 1. – Спр. 637. – Арк. 66.
5. ДААРК. – Ф. Р-26. – Оп. 5. – Спр. 88. – Арк. 84.
6. ДААРК. – Ф. Р-1128. – Оп. 2. – Спр. 643. – Арк. 3.
7. ДААРК. – Ф. Р-1128. – Оп. 2. – Спр. 908. – Арк. 12.
8. Заскока В. М. В трудные двадцатые : Первые шаги Евпаторийского курорта в советский период / В. М. Заскока. – Симферополь : Таврия, 2003. – 56 с.
9. Козлов И. И. В. И. Ленин и развитие санаторно-курортного дела в СССР / И. И. Козлов. – М. : Профиздат, 1982. – 236 с.
10. По декрету Ильича : Курортное строительство в Крыму, 1920–1989 : [сборник документов и материалов] / [сост. Л. И. Васильева, И. П. Кондранов]. – Симферополь : Таврия, 1989. – 240 с.

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОУ). – Ф. 342. – Оп. 2. – Д. 269. – Арк. 296. л. 93; 163; 169.
12. ЦДАВОУ. – Ф. 342. – Оп. 3. – Спр. 354. – Арк. 44.
13. ЦДАВОУ. – Ф. 342. – Оп. 3. – Спр. 4342. – Арк. 222.
14. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 2678. – Арк. 375.
15. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 1797. – Арк. 368.
16. ЦДАВОУ. – Ф. 45. – Оп. 1. – Спр. 827. – Арк. 217.
17. ЦДАВОУ. – Ф. 45. – Оп. 2. – Спр. 269. – Арк. 296.
18. Юдина Л. Д. Исцеление на курорте Саки / Л. Д. Юдина. – Симферополь : Таврия, 2007. – 152 с.

СТАБІЛІЗАЦІЯ І РОЗВИТОК КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ ЯК НАЙВАЖЛИВІША УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Антонова Олена Михайлівна, Жибка Валентин Володимирович

Державний університет телекомунікацій, аспірант, старший викладач кафедри економіки (Україна),
Державний університет телекомунікацій, кандидат економічних наук, професор, директор навчально-наукового
інституту гуманітарних технологій (Україна)
e-mail: antonova75@bigmir.net, novychenko@ukr.net

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто кадровий потенціал ВНЗ як один з основних напрямків підвищення економічної безпеки вищого навчального закладу та конкретні заходи в межах цього напрямку. Визначено основні напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів, встановлено та детально описано заходи щодо підвищення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: економічна безпека, кадровий потенціал, вищий навчальний заклад, стабілізація, науково-педагогічний потенціал.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрен кадровый потенциал вуза как одно из основных направлений повышения экономической безопасности вуза и конкретные меры в рамках этого направления. Определены основные направления повышения экономической безопасности отечественных высших учебных заведений, установлено и подробно описано меры по повышению экономической безопасности высших учебных заведений.

Ключевые слова: экономическая безопасность, кадровый потенциал, высшее учебное заведение, стабилизация, научно-педагогический потенциал.

ABSTRACT

The article describes the human resources of the university as one of the main ways to increase the economic security of the institution and the specific measures in this direction. The main directions of improving the economic security of the domestic institutions of higher education established and described in detail the measures to improve the economic security of higher education institutions.

Keywords: economic security, human resources, higher education, stabilization, scientific and pedagogical potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наявність в Україні значного інтелектуального потенціалу, який складався впродовж досить великого історичного періоду, відзначається фахівцями всього світу. З іншого боку, його використання на користь суспільства не завжди є ефективним і розумним. Значною мірою це відноситься і до системи освіти. Покликана відтворювати інтелектуальний ресурс нації, існуюча система освіти не завжди відповідає актуальним потребам суспільства. Вища школа в 90-і роки минулого століття під впливом шокової терапії в економіці втратила частину властивих їй історичних переваг. Знизилася якість навчання і підготовки кадрів, допущена невинуватна поспішність в розширенні мережі вищих навчальних закладів (ВНЗ), передусім недержавних, і їх територіальних підрозділів. Помітний той факт, що при майже п'ятикратному збільшенні числа навчальних закладів за останні 20 років практично було відсутнє відтворення кваліфікованих викладацьких кадрів.

Соціально-економічні трансформації на пост-радянському просторі за останні роки істотним чином змінили умови функціонування вищих навчальних закладів та джерела їхнього фінансування. Більш докладно вплив таких трансформацій на діяльність вищих навчальних закладів розглянутий в роботах Є. М. Белого [1], С. А. Белякова [2], А. Г. Бермуса [3], Л. А. Вербицької [4], В. Б. Касевича [5], О. А. Князевої [9], Т. В. Фінікова [12]. Все це приводить до того, що поступово університети стають, принаймні з позицій свого фінансування, економічними корпораціями-провайдерами освітніх послуг, які самостійно заробляють кошти для свого фінансування. «Економізація» функціонування вищих навчальних закладів, які з самого початку були скоріше соціальними інститутами, ставить перед ними традиційні для комерційних підприємств проблеми. Однією з таких проблем постає забезпечення економічної безпеки, яка є неодмінною умовою функціонування в складних умовах зовнішнього середовища. Питання економічної безпеки на макро- та мікрорівні (на рівні окремого підприємства) є доволі детально розглянутими у сучасних напрацюваннях [6–8; 10–11; 13], але спеціальні напрацювання з питань забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу в даний час є недостатніми, у зв'язку з чим **метою статті** є розробка заходів щодо стабілізації і розвитку кадрового потенціалу вищих навчальних закладів як найважливіша умова забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз основних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти останніх десятиліть дозволяє виділити певні негативні особливості, врахування яких украй потрібне в стратегії розвитку вітчизняної вищої школи. Передусім, слід зазначити наростаючий відрив між потребами галузі у фахівцях і можливостями ВНЗ задовольняти їх. Суть такого розриву полягає, з одного боку, у перевиробництві одних фахівців і крайньому дефіциті, або відсутності, інших. Причин тут досить багато, одна з яких – це вибір майбутньої професії з боку абітурієнта на основі її престижності з точки зору можливих в майбутньому доходів. До такого вибору належать юристи і фінансисти. Практично усі ВНЗ, включаючи і технічні, тиражують таких фахівців. Як результат цієї тенденції – відбуваються парадоксальні речі. Багато організацій відчувають дефіцит кваліфікованих бухгалтерів, фінансових аналітиків, податкових консультантів, юристів і інших фахівців при їх надлишку на ринку трудових ресурсів. Головна причина – недолік практичного досвіду більшості випускників ВНЗ, а також те, що не завжди відповідає вимогам професійного середовища рівень їх підготовки. Мається на увазі не обсяг отриманих знань, а здатність оперативно працювати з новою інформацією, гнучко реагувати на вимоги професійного середовища. Крім того, вказаний вище розрив супроводжується автономним розвитком освіти шляхом самовивчання, що цілком природно в умовах періоду формування ринкових відносин. Нецільове використання навчальних площ ВНЗ, участь працівників і викладачів в непрофільних видах діяльності з метою отримання заробітку – усе це дуже негативні тенденції вітчизняної освіти. До їх числа слід віднести і тенденцію до роботи частини викладачів відразу в декількох ВНЗ, що негативно позначається на зниженні їх творчого ресурсу. Якщо до цього додати вкрай низьку престижність професії викладача, то очевидні висновки: виживають найбільш стійкі, віддані своїй справі ентузіасти, для яких їх праця важливіше за усі інші проблеми. На жаль, подібна тенденція не сприяє оптимістичному погляду в майбутнє вітчизняної вищої школи, з точки зору розвитку її кадрового ресурсу. Слід також відмітити і той факт, що в сучасних умовах розвитку економіки цикл «старіння» знань обмежений 5–6 роками, що практично не враховується не лише в змісті навчальних курсів, але і в принциповому підході до підготовки фахівців, готових працювати з новою інформацією, відкритих інноваціям і які володіють гарним інтелектуальним ресурсом. Далі слід підкреслити, що в роботі більшості ВНЗ практично відсутній виховний компонент, який формує відношення майбутніх фахівців до своєї роботи. Ідеологічна і виховна складові освітнього процесу сприяють формуванню високої мотивації до навчання, що позначається надалі на якості роботи випускників.

Дуже серйозною проблемою вітчизняної вищої школи, як вже відзначалося вище, є крайній дефіцит і тенденція до виснаження кадрового ресурсу. Це стосується, передусім, викладацьких кадрів. В зв'язку з цим слід підкреслити, що основним джерелом викладацьких кадрів є самі ВНЗ, які повинні звертати особливу увагу на політику залучення до викладацької роботи молодих і талановитих випускників. Інша кадрова проблема пов'язана з управлінням ВНЗ. Передусім, це дефіцит кваліфікованих кадрів в області освітнього менеджменту, що мають не лише наукові ступені і звання, але й навички ефективного управління. Певною мірою, навичкам управління сучасним ВНЗ можна навчитися, проте кінцевий результат діяльності навчального закладу визначається виключно особою його керівника. У основі цього висновку покладено, передусім, особливості української ментальності, орієнтованої на сильний авторитет і харизматичність лідера. Актуальна проблема для вітчизняної освіти пов'язана зі значним дефіцитом кваліфікованих кадрів. Йдеться, передусім, про професорсько-викладацький склад, на який покладені основні функції по забезпеченню якості освітнього процесу. Не зважаючи на усі сучасні передові освітні технології, основна роль належить і належатиме живій інтелектуальній взаємодії викладача (інструктора, наставника, консультанта) і студента (слухача). В процесі такої взаємодії формується не лише необхідна база знань, але і відношення до своєї майбутньої професії. Стратегія вирішення проблеми формування кваліфікованого професорсько-викладацького складу включає два напрями. Перший напрям пов'язаний із залученням викладацького складу, що має значний досвід роботи і має високий рівень компетенції у сфері своєї професійної діяльності. Що стосується практичних занять, семінарів і інших форм розвитку практичних навичок роботи, то для їх успішного проведення був сформований склад викладачів, які працюють безпосередньо у відповідних сферах діяльності. Таким чином, поєднання професорсько-викладацького складу і представників профільного відомства дозволяють значною мірою посилити освітній процес з точки зору його якості і практичної спрямованості. Важливо підкреслити, що процес формування і вдосконалення професорсько-викладацького складу є постійним. Такий підхід дозволяє підтримувати досить високий професійний рівень і стабільність кадрового потенціалу ВНЗ. Для вирішення цього завдання потрібна розробка стратегії залучення кадрів, орієнтованої на постійний аналіз відповідного сегменту ринку трудових ресурсів.

Другий напрям кадрового забезпечення ВНЗ кваліфікованими фахівцями зорієнтований, більшою мірою, на перспективи розвитку ВНЗ, що дуже актуально і важливо в умовах крайнього виснаження і відсутності відтворення викладацьких кадрів. Основний зміст цього напряму роботи пов'язаний з формуванням кадрового резерву викладацьких кадрів ВНЗ на основі використання власного ресурсу. Йдеться про цілеспрямовану роботу по виявленню найбільш перспективних студентів, які після закінчення навчання у ВНЗ могли б продовжити роботу в ньому в якості асистентів, викладачів, консультантів. Це один з найбільш перспективних напрямів в роботі вітчизняних ВНЗ, пов'язаний з самовідтворенням кадрового ресурсу. Тут є дві безперечні переваги. Перша пов'язана з адекватним і надійним розумінням реальних здібностей і перспективних можливостей кандидатів. Друга пов'язана з можливістю в період завершення навчання пройти додаткову

практику у сфері викладацької діяльності. Крім того, не можна не констатувати той факт, що відношення випускника до свого ВНЗ в період роботи у ньому позначиться позитивним чином як на мотивації до своєї діяльності в якості викладача, так і на більш оперативній адаптації у викладацькому середовищі. Безумовно, в даному випадку позитивним є і зміцнення загальної соціально-психологічної атмосфери ВНЗ, що є тим єдиним чинником, який сприяє розвитку загального мотиваційного поля усього колективу.

Ринкові відносини, зміни мотивації студентів, інформатизація освіти вимагає адекватних змін, подолання психологічної інерції не лише у свідомості і поведінці викладачів і адміністрації ВНЗ, але і в їх взаємовідносинах із студентами. Проблема якості педагогічних кадрів в системі вищої освіти в умовах зміни його парадигм набуває особливу значущість для реалізації концепції модернізації освіти. Якісний рівень професорсько-викладацького потенціалу вищої школи визначається наступними характеристиками:

- збільшення частки старших вікових категорій;
- зменшення частки активної вікової категорії «від 40 до 49 років»;
- деяке збільшення частки молодих співробітників.

Прогноз зміни чисельності науково-педагогічного складу вищої школи (рис. 1, 2), враховує старіння викладача, вихід його на пенсію, перехід активних співробітників ВНЗ в інші галузі, поповнення молодими співробітниками з числа випускників, які захистили кандидатську або докторську дисертацію.

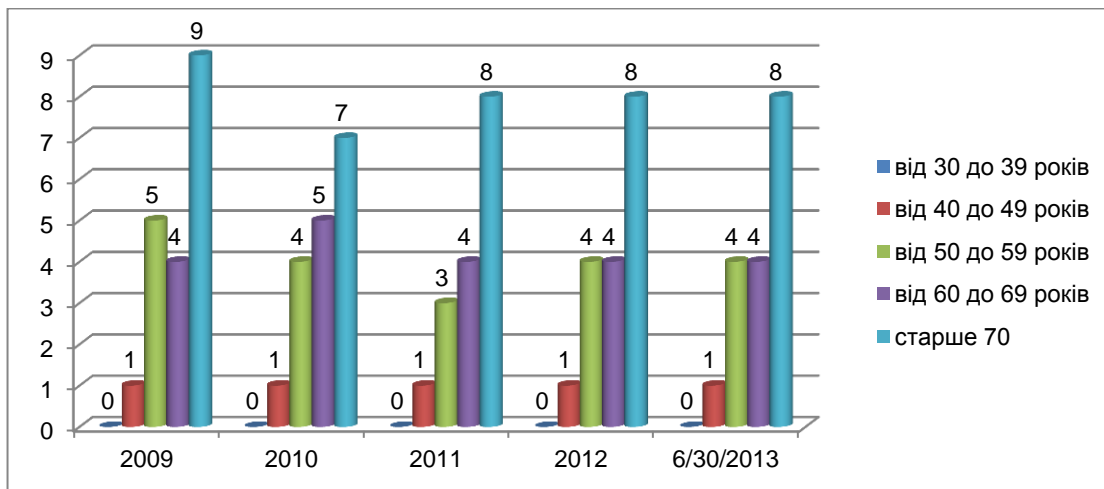

Рис. 1. Кількість докторів наук серед науково-педагогічного складу Державного університету телекомунікацій, осіб

Серед докторів наук зростає частка осіб «від 60 до 69» і «старше 70 років». В той же час частка докторів наук у віці від «30 до 39 років» і «від 40 до 49 років» зменшується. Ринкові відносини, інша мотивація, інформатизація освіти вимагають змін не лише у свідомості і в поведінці викладачів та адміністрації, але і в їх взаємовідносинах із студентами: за оцінкою експертів, кадрова політика ВНЗ знаходиться в критичному стані. Зростання чисельності професорсько-викладацького складу за останні 10 років на 14% у ВНЗ України сталося в основному за рахунок викладачів, що працюють на 0,25-0,5 ставки. Кількість педагогічних працівників, які працюють на повну ставку збільшилось несуттєво. Проте, особи, що працюють на неповну ставку, виконують лише частину викладацьких функцій, і як правило, не беруть участь в навчально-методичній, науково-дослідній і виховній діяльності. Існує проблема подолання психологічної інерції як частини професорсько-викладацького складу, так і адміністрації ВНЗ. У її середовищі не часто спостерігаються стратегії цілеспрямованого застосування ринкових механізмів, які забезпечують конкурентоспроможну поведінку. Серйозним гальмом на шляху підвищення якості освіти, на нашу думку, є відсутність обмежень по термінах виконання обов'язків ректора. Фактична «безстроковість» перебування ректорського складу у влади не загострює, а часто і знижує інноваційну сприйнятливість ректорів і його управлінської команди, підміняючи механізми конкурентоспроможного розвитку вищої школи на звичну авторитарну модель «правління» з усіма витікаючими кількісними і якісними параметрами освітньої діяльності.

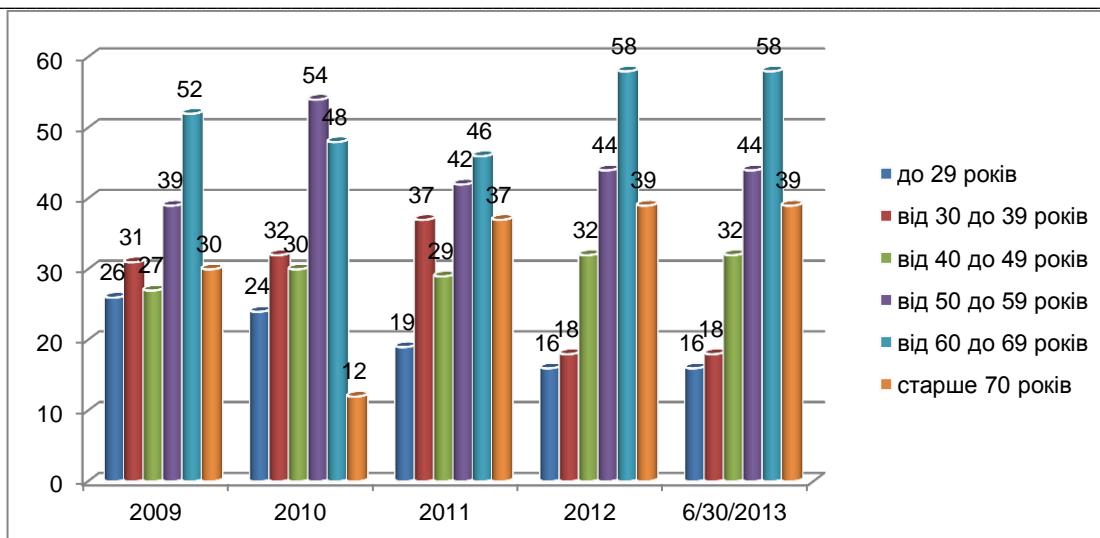

Рис. 2. Кількість науково-педагогічного складу Державного університету телекомунікацій, осіб

Сьогодні проблемою післявузівської підготовки, діагностики якості потенціалу підготовки наукових кадрів ВНЗ стурбовані як на державному рівні – Міністерство освіти і науки України, Державна атестаційна комісія (ДАК), так і самі вищі навчальні заклади, які на підставі наукових досліджень пропонують модернізувати систему діагностики потенціалу підготовки наукових кадрів, розробити систему індикаторів її оцінки, створення алгоритму ранжування ВНЗ за рівнем підготовки кадрів. Підвищення якості підготовки фахівців вищої кваліфікації для наукової і науково-педагогічної діяльності, ефективності аспірантури – важлива проблема модернізації державної системи післявузівської освіти.

Падіння в останнє десятиліття соціального статусу, престижу науково-педагогічної і наукової діяльності створюють парадоксальну ситуацію. За даними Держкомстату України число випускників ВНЗ, що прийшли на роботу в науковій організації складало 1% від загальної чисельності зайнятих науково-дослідними розробками. При цьому спостерігається значне зростання контингенту аспірантів і докторантів, які навчаються у ВНЗ, з іншого боку відбувається падіння інтересу молоді до науки і зниження її чисельності в структурі наукових кадрів. Відбувається істотна трансформація основних функцій аспірантури як джерела якісного поповнення кадрами вищої кваліфікації системи освіти ВНЗ. Дослідники виявляють три складові цього процесу:

- зміна галузевої структури кадрів, які проходять підготовку, – непропорційне, нетрадиційне для вітчизняної науки збільшення аспірантів в гуманітарних сферах знань і передусім економістів, юристів і скорочення їх кількості в сфері природничих, технічних і точних наук (табл. 1, рис. 3 [14–18]);

Таблиця 1

Державне замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів, 2009-2013 рр.

Обсяг державного замовлення по набору в аспірантуру у т.ч. за напрямами підготовки	Прийом, осіб				
	2009	2010	2011	2012	2013
Аспірантура, осіб – всього	8918	8929	8656	8546	7528
У тому числі за напрямами підготовки:					
- технічні науки	1915	1996	2064	1936	1842
- економічні науки	1384	1340	1338	1293	929
- інші	5619	5593	5254	5317	4757

- падіння якості дисертаційних робіт, однотипність вибору тематики дослідження, їх невисока практико-орієнтованість;

- високий «витік» фахівців, які закінчили аспірантуру із сфери освіти і науки для роботи на інших більш оплачуваних ринках праці: комерційних – банки, фінанси, бізнес, сфера послуг; бюджетних, але престижних – державне управління.

Аспірантура на сучасному етапі дозволяє задовольняти інтелектуальні потреби зацікавленої в цьому частини населення або за рахунок коштів держбюджету, або відносно невисокої, доступної для споживача плати за навчання. В цей же час її традиційна функція підготовки професорсько-викладацьких кадрів і наукових кадрів вищої кваліфікації мінімізована і приходиться в протиріччя з потребами розвитку системи вищої освіти.

Рис. 3. Державне замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів, 2009–2013 рр. (аспірантура) [14–18]

Перспективні вимоги до високої якості підготовки випускників аспірантури припускають:

- висока професійна компетентність, оволодіння сукупністю фундаментальних і спеціальних знань і практичних навичок, необхідних в трудовій діяльності;
- готовність, прагнення до професійного вдосконалення і інтелектуального розвитку і зростання;
- уміння моделювати, прогнозувати і проектувати нові інтелектуальні цінності і матеріальну продукцію;
- усвідомлення і розуміння тенденцій і перспектив розвитку науково-технічного прогресу, глобальних світових процесів, їх впливи на життєдіяльність людини, соціум, природне екологічне і соціальне середовище;
- висока міра комунікаційної готовності і здатності, інформаційна сприйнятливість і мобільність до діяльності в професійному і соціальному середовищі.

Якість і результативність підготовки кадрів вищої кваліфікації має багатомірні характеристики, які включають кадрові, матеріально-технічні, фінансові, інформаційні, інфраструктурні ресурси і може оцінюватися по ефективності і інтенсивності їх використання, як за валовими кількісними параметрами, так і по особистому вкладу професора ВНЗ. Якісно нові підходи до відбору викладацьких кадрів вищої школи, оцінки результативності їх професійної діяльності потребують пріоритетного вирішення наступних завдань:

- забезпечення системно високої мотивації викладачів у вдосконаленні своєї професійної майстерності і педагогічної культури;
- створення спектру умов для постійного зростання професорсько-викладцького складу;
- системне стимулювання припливу молодих кадрів у вищу школу.

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин перед вищими навчальними закладами, як і впродовж останнього десятиліття, гостро стоїть питання стабілізації власних високопрофесійних трудових колективів, особливо кадрів вищої наукової і педагогічної кваліфікації, і осіб, життєві спрямування яких спрямовані на науково-педагогічну діяльність. Крім того, ВНЗ прямо зацікавлені в залученні професіоналів зі сторони, і в зв'язку з цим можна говорити про деяку конкурентну боротьбу за фахівців, здатних посилити кадровий склад ВНЗ, вносячи з собою солідний багаж практичного досвіду в різних галузях інтелектуальної сфери. Вирішенню цього важливого завдання значною мірою може сприяти грамотне оформлення відносин між ВНЗ і працівниками, що забезпечується контрактною системою організації праці і співпраці. Базуючись на «Кодексі законів про працю України» і «Цивільному кодексі», контрактні відносини є чи не єдиною основою знаходження компромісу у справі досягнення паритету корпоративних і індивідуальних інтересів. Саме ця обставина і спонукала розглянути і проаналізувати деякі позиції контрактної системи стосовно вищого навчального закладу, дати їй формальний і смисловий опис, розглянути можливі механізми використання в практичній діяльності ВНЗ. Для опису повної (теоретично можливої) системи контрактів необхідно виділити ряд принципових ознак, згідно з якими така система може бути сформована. По відношенню до організації, яка «підписує», контракти можуть бути: зовнішніми, при яких договірні сторони є різними організаціями; внутрішніми, при яких договірні сторони відносяться до однієї організації; міжнародними, при яких однією з договірних сторін є зарубіжна організація. По кількісному складу договірних сторін контракти можуть бути: індивідуальні, при яких одна із

сторін (виконавець) представлена єдиною фізичною особою; колективні, при яких одна із сторін (виконавець) представлена групою осіб, структурним підрозділом, тимчасовим колективом і так далі.

За характером предмета контракти можуть бути наступними:

- функціонально-часовий контракт, предметом якого є робочий час, що надається одній стороні за матеріальну компенсацію іншою стороною;
- підрядний контракт, предметом якого є конкретна розробка, яка виступає у формі товарної продукції (контракт на розробку науково-технічної продукції, послуги, авторський договір, договір трудового доручення).

Співвідносячи види контрактів по перелічених групах ознак можна представити їх структуру в наступному вигляді (рис. 4).

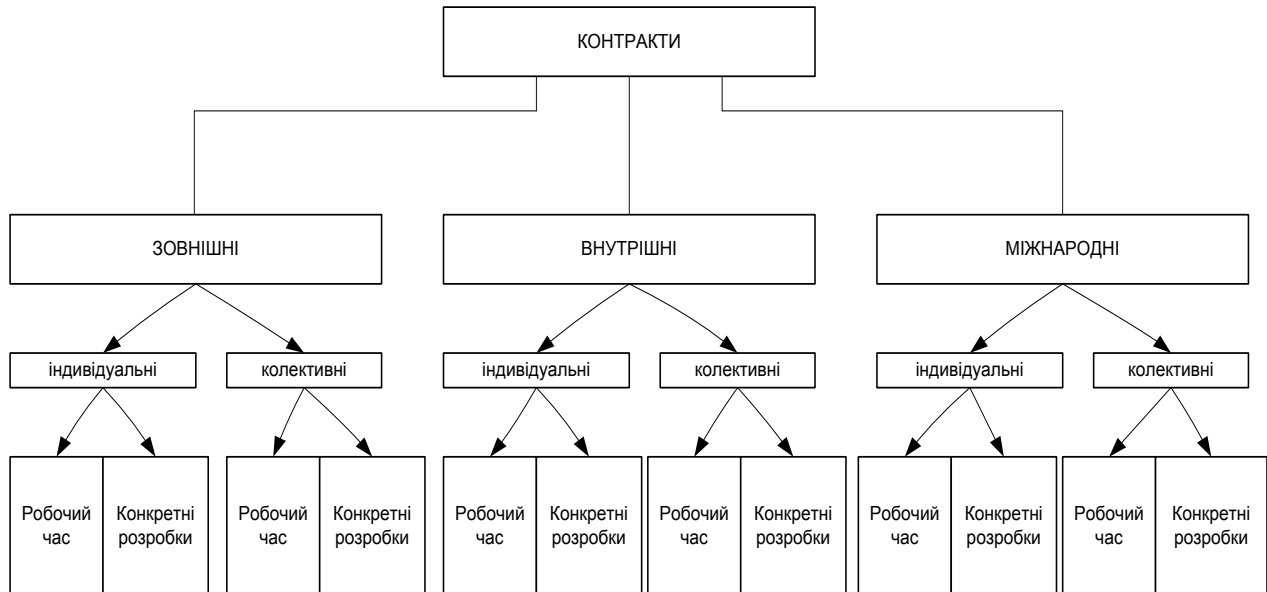

Рис. 4. Види контрактів

За характером праці, яка використовується для реалізації предмета договірних відносин, контракти можуть бути описані дещо складнішою системою, яка включає також і право власності на працю, що використовується.

У основу цієї системи покладено:

- політико-економічний опис виду праці (жива праця; минула праця; сукупна праця: жива і минула, узяті разом);
- характер власності на працю: (власна праця; праця за наймом; спільна праця).

Таким чином структура, заснована на категоріях «характер праці» і «характер власності на працю» дозволяє описати наступну безліч варіантів контрактів (внутрішній зміст таблиці 2, який викладений стосовно однієї із сторін).

Сформулюємо тепер впорядковану безліч варіантів у вигляді матриці, викладеної на рис. 5. Вміст цієї матриці дозволяє описати усі можливі випадки контракування трудових відносин.

Відомі складнощі при впровадженні контрактної системи можуть виникнути якщо уважніше розглянути умови контракту. Так, наприклад, окрім традиційних учасників контракту- «замовник» і «виконавець», можуть бути і інші, не менш зацікавлені сторони. (В цьому випадку контракт виступає у формі багатосторонньої контрактної угоди). Такими сторонами можуть бути (стосовно навчально-педагогічної продукції):

- носій замовлення – студент, абітурієнт, слухач, який не оплачує продукцію ВНЗ;
- споживач робіт ВНЗ, який не має можливості, наприклад, отримати в усій повноті і якості увесь перелік послуг ВНЗ із-за особистих якостей носія замовлення;
- платник (державні органи), який здійснює оплату товарної продукції і не споживає безпосередньо цю продукцію;
- посередник (наявність якого не може бути виключена) та ін.

Характер використання праці при контрагуванні

<i>Характер власності</i> \ <i>Характер праці</i>	Жива праця	Минула праця	Сукупна праця (ЖП + МП)
Власна особиста праця або засоби	«Працюю сам»	«Здаю в оренду»	«Працюю сам на своїх технічних засобах»
Піднайм праці (у замовника)	«Управляю найнятими на стороні або у замовника»	«Виконую функції посередника при піднаймі на стороні»	«Управляю найнятими і виступаю посередником при піднаймі засобів праці»
Власна особиста праця або засоби праці + піднайм	«Управляю і працюю сам»	«Здаю «свої» засоби в оренду і виступаю посередником»	«Управляю, працюю сам, використовую свої ТЗ і орендную ТЗ»

Ці обставини мають бути враховані при відпрацюванні положень контрактної системи для вищих навчальних закладів, тобто методологічний макет, має бути обумовлений по усіх елементах матриці. В якості варіантів організації контрактної системи для навчальних закладів можна запропонувати наступні підходи. В сфері створення науково-педагогічної продукції товарно-грошові відносини між його споживачами, носіями і ВНЗ можуть реалізовуватися за допомогою наступних можливих моделей відшкодування витрат на підготовку фахівців:

- нормативна модель, яка пропонує відшкодування витрат по затвердженому нормативу;
- кошторисна модель, яка припускає відшкодування витрат по кошторису;
- госпрозрахункова модель, яка пропонує формування ціни на навчально-педагогічну продукцію

Характер використання праці \ Види		Зовнішні				Внутрішні				Міжнародні			
		індивідуальні		колективні		індивідуальні		колективні		індивідуальні		колективні	
		РЧ	КР	РЧ	КР	РЧ	КР	РЧ	КР	РЧ	КР	РЧ	КР
ЖП	В												
	П												
	В+П												
МП	В												
	П												
	В+П												
ЖП+МП	В												
	П												
	В+П												

Рис. 5. Система контрактів (макет)

Повніше використання і вдосконалення контрактної системи організації праці прямо пов'язано як з економічною стороною діяльності ВНЗ, так і з проблемою розширення його освітніх свобод. Заслуговує на увагу, наприклад, така форма як контрагування навчальної науково-методичної роботи професорсько-викладацького складу, яка припускає оплату праці за підготовку посібників, конспектів лекцій та ін. на контрактно-гонорарній основі, з подальшою реалізацією ВНЗ цього виду продукції. Надання такої можливості дозволило б ефективніше використати досить потужний інтелектуальний потенціал професорсько-викладацького складу, передусім за рахунок підвищення якості такого роду розробок, зняти в цій частині обмеження по оплаті праці, (які як відомо, нині виникають у зв'язку з методом «списання навантаження», що діє нині), забезпечивши при цьому відоме поповнення госпрозрахункових фондів інституту. Доцільно введення контрактної форми і в область безпосередньої професійної діяльності науково-педагогічного складу. Наприклад, введення в практику такого поняття як мінімальний обсяг навално-педагогічного навантаження, при якому викладач має право вважатися штатним працівником кафедри. Оплату праці при цьому доцільно обчислювати по погодинному методу, коригуючи її на обсяг навантаження, пов'язаного з виховною діяльністю викладача. Додатковий же заробіток, який не обмежується розміром (як це допускається чинним

законодавством про працю), формувався б на внутрішньо-вузівській контрактній основі. Подібні кроки можна було б зробити і в області підготовки наукових кадрів, і в області дипломного проектування, консультаційної діяльності.

Застосування контрактів в науково-технічній діяльності дає можливість включити в роботу величезний науковий і творчий потенціал, який нині не використовується з максимальною віддачею. Йдеться про провідних фахівців, аспірантів, докторантів, студентів, пенсіонерів, інших працівників, які маючи певну кваліфікацію, розумові і фізичні можливості, не мають матеріальних стимулів для їх використання. Контрактна система організації праці науковців надає ширші можливості в порівнянні з існуючими (зручна форма організації, велика свобода дій для виконавців і інші) для доведення наукових заділів до закінчених корисних розробок.

ВИСНОВКИ

Таким чином, отримані наступні результати:

- розглянуто основні проблеми стабілізації кадрового потенціалу вищого навчального закладу;
- запропоновано рекомендації по вдосконаленню системи організації праці на контрактній основі.

На підставі отриманих результатів можна зробити наступні висновки:

Стабілізація діяльності вищого навчального закладу – це передусім стабільність високопрофесійного кадрового потенціалу, здатного забезпечити високу фундаментальну і затребувану якість освітніх послуг і наукових досліджень. Основні напрями стабілізації кадрового потенціалу полягають в забезпеченні престижності роботи у ВНЗ, створення умов для задоволення творчих потреб працівників і їх професійної кваліфікації, зростання реальних особистих доходів, включаючи виплати з громадських фондів ВНЗ, а також соціальних гарантій працівникам. Запропоновані рекомендації по вдосконаленню контрактної системи організації праці спрямовані як на стабілізацію наявного кадрового потенціалу, так і на залучення висококласних фахівців в науково-педагогічній, науково-технічній і підприємницькій сферах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белый Е. М. Использование концепции стратегического менеджмента в управлении государственным вузом / Е. М. Белый, И. Б. Романова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 3. – С. 3–11.
2. Беляков С. А. Модернизация образования в России : совершенствование управления / С. А. Беляков. – М. : Макс-Пресс, 2009. – 268 с.
3. Бермус А. Г. Модернизация образования: философия, политика, культура / А. Г. Бермус. – М. : Канон+, 2008. – 221 с.
4. Вербицкая Л.А. Трансформация образования-социокультурный потенциал развития российского общества / Л.А. Вербицкая, Г.И. Герасимов. – М.: Социально-гуманитарные знания, 2005. – 187 с.
5. Касевич В. Б. О модернизации российской высшей школы: сегодняшние проблемы и возможные решения / В. Б. Касевич // Вопросы образования. – 2004. – № 4. – С. 38–43.
6. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения : [монография] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
7. Козаченко Г. В. Маркетингова орієнтація підготовки спеціалістів у галузі управління у вищих навчальних закладах / Г. В. Козаченко, Г. І. Дібніс // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2006. – № 4. – С. 65–67.
8. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.06.01 / Т. Б. Кузенко. – К. : Європейський університет фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2004. – 18 с.
9. Князева Е. А. Управление и организационная адаптация российских университетов в условиях ресурсного дефицита / Е. А. Князева // Университетское управление. – 2003. – № 1. – С. 12–16.
10. Ліпкан В. А. Безпекознавство : навчальний посібник / В. А. Ліпкан. – К. : Європейський університет, 2003. – 208 с.
11. Система економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : [монографія] : в 3 т. Т. 1 / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний [та ін.] ; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
12. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта : світові тенденції і Україна : [монографія] / Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2002. – 176 с.
13. Экономическая безопасность предприятий интегрированной промышленной структуры : [монография] / [под. общ. ред. А. В. Козаченко]. – Луганск : Ноулидж, 2011. – 226 с.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 р. № 362 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/362-2013-%D0%BF/page>.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2012 р. № 583 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

-
- <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/583-2012-%D0%BF/page2>.
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. N 709 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2011 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/709-2011-%D0%BF/page>.
 17. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2010 р. N 580 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2010 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-2010-%D0%BF/page2>.
 18. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2009 р. N 563 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2009 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/563-2009-%D0%BF>.

ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Ковшова Ірина Олегівна

Державний університет телекомунікацій, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту (Україна)
e-mail: Iryna_Kovshova@ukr.net

РЕЗЮМЕ

У статті систематизовано основні причини, які стримують впровадження та реалізацію комплексного підходу до маркетингового управління діяльністю українських підприємств. Досліджено наукову полеміку щодо визначення суті двох економічних понять – «маркетингове управління діяльністю підприємств» та «управління маркетинговою діяльністю підприємств». Запропоновано комплексний підхід поетапної реалізації системи маркетингового управління.

Ключові слова: маркетингове управління, комплексний підхід, підприємство, маркетингова діяльність підприємства.

РЕЗЮМЕ

В статье систематизированы основные причины, которые сдерживают внедрение и реализацию комплексного подхода к маркетинговому управлению деятельностью украинских предприятий. Исследовано научную полемику двух экономических понятий – «маркетинговое управление деятельностью предприятий» и «управление маркетинговой деятельностью предприятий». Описано комплексный подход поэтапной реализации системы маркетингового управления.

Ключевые слова: маркетинговое управление, комплексный подход, предприятие, маркетинговая деятельность предприятия.

ABSTRACT

In the article the author systematized the main reasons restraining the implementation and realization of the integrated approach to the marketing management of the Ukrainian company's activity. There was studied a scientific discussion of two economic concepts – "marketing management of the company's activity" and "management of the company's' marketing activity". The integrated approach of stage by stage realization of the marketing management system was described.

Keywords: marketing management, integrated approach, company, the company's marketing activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі формування ринкової економіки в Україні значно посилюється роль маркетингового процесу в управлінні господарською діяльністю організацій. На основі проведеного нами дослідження встановлено, що українські підприємства телекомунікаційної сфери використовують обмежений арсенал маркетингових методів, які переважно спрямовані на реалізацію збутової функції. Застосування ж комплексного підходу до маркетингового управління діяльністю дозволить підприємствам створити механізм своєчасної адаптації до постійних змін зовнішнього середовища і кон'юнктури ринку, підвищити конкурентоспроможність товарів чи послуг та забезпечити стабільні умови інноваційного розвитку.

Відзначимо, що проблеми побудови ефективної системи маркетингового управління діяльністю підприємств досліджувались у працях таких науковців з менеджменту та маркетингу: Д. Р. Еванса, А. А. Томпсона, М. Портера, Ф. Котлера, Л. В. Балабанової, І. О. Бланка, І. В. Бондаренко, А. В. Войчака тощо. Аналіз теоретичних джерел свідчить, що більшість базових положень з маркетингового управління вже описано та систематизовано. Проте переважна кількість публікацій та досліджень є загальнотеоретичними і не розкривають практичний аспект цього явища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринкові фактори економіки вплинули на появу в Україні певних проблем, пов'язаних із нестабільністю зовнішнього середовища підприємства, жорсткою конкуренцією, неготовністю керівництва до змін в методах управління та відсутністю висококваліфікованих фахівців з управління маркетинговою діяльністю підприємств [2, с. 45]. Зважаючи на це, нами систематизовано основні причини, які гальмують впровадження та реалізацію комплексного підходу до маркетингового управління діяльністю на підприємствах за чотирма блоками, що представлені на рис. 1.

Серед науковців та практиків з маркетингу та менеджменту, триває полеміка щодо визначення суті таких двох понять – «маркетингове управління діяльністю підприємства» та «управління маркетинговою діяльністю підприємства». Теоретики наполягають на відокремленні їх одне від одного, а практики найчастіше використовують як синоніми.

Ми вважаємо, що поняття «маркетингове управління діяльністю підприємства» є значно ширшим і формує філософію розвитку певної компанії, спираючись на дійсні потреби споживачів. Водночас поняття

«управління маркетинговою діяльністю» характеризує механізм організації, координації та планування певних маркетингових заходів відповідними службами, відділами та фахівцями. Далі розглянемо в статті ці терміни більш детально.

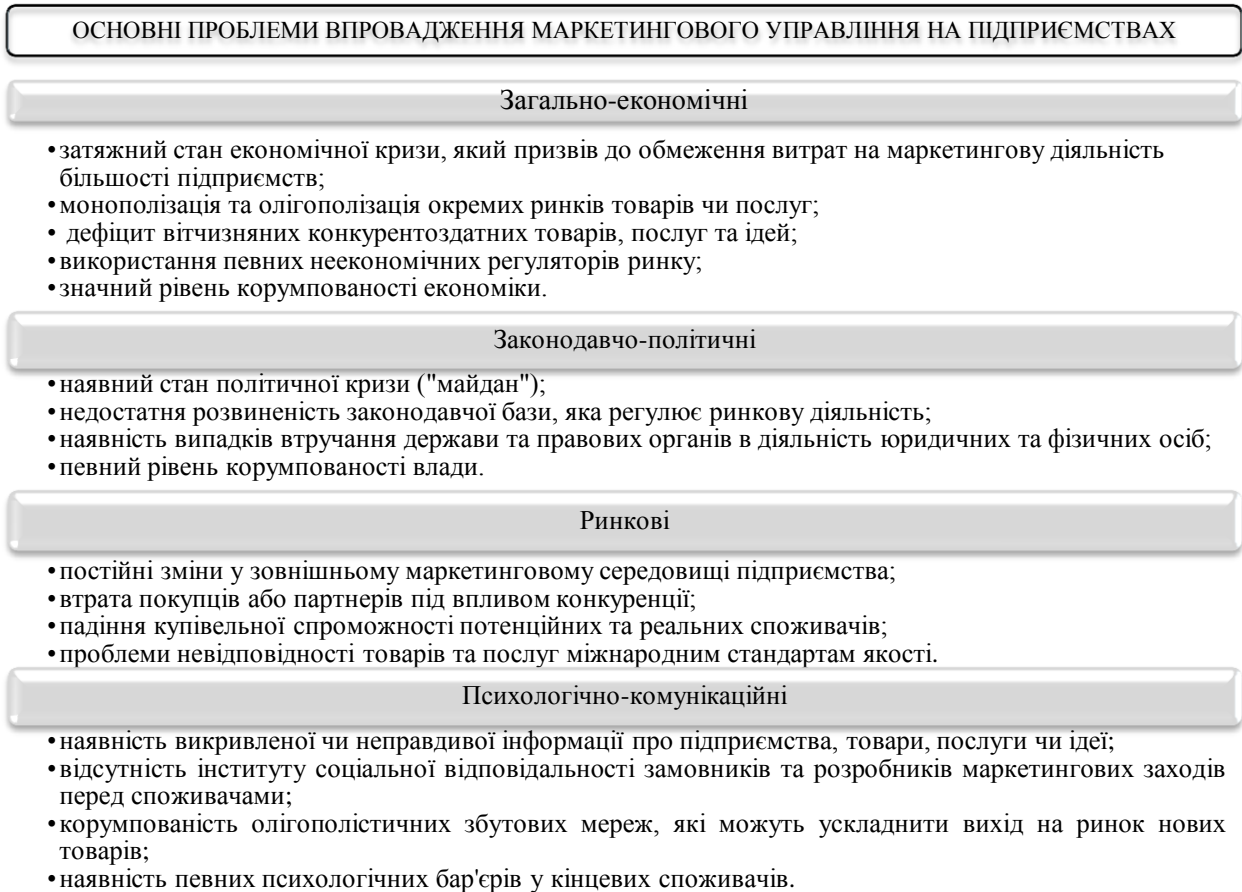

Рис. 1. Основні причини стримування впровадження комплексного підходу до маркетингового управління діяльністю українських підприємств.

Перше поняття «маркетингове управління» характеризує двосторонній процес під час якого [6, с. 15]:

- підприємства отримують прибуток чи певний соціальний ефект від створення споживчих цінностей та їхньої реалізації на ринку;
- окремі індивідууми та групи споживачів одержують необхідні та бажані товари, послуги чи ідей.

На рис. 2 зображені основні зовнішні фактори, які впливають на формування ефективної системи маркетингового управління підприємством. У стандартній узагальненій ситуації маркетингове управління допомагає обслуговувати ринок кінцевих споживачів в умовах конкурентної боротьби.

Компанія та її конкуренти відправляють вироблену ними продукцію і повідомляють про це кінцевих споживачів – особисто чи через посередників. На центральні елементи цієї системи впливають різні фактори навколишнього середовища (демографічні, економічні, екологічні, науково-технічні, політико-правові, соціально-культурні) [4, с. 78]. Таким чином, кожен елемент системи впливає на створення споживчої цінності, а ефективність господарської діяльності підприємства залежить не тільки від власних дій, але і від того, наскільки якісно задовольняють потреби кінцевих споживачів всі ланки центрального ланцюга.

Друге досліджуване нами поняття «управління маркетинговою діяльністю», можна охарактеризувати як додатковий рівень, який допомагає підприємству досягти поставлених конкретних цілей. Такий підхід реалізується через комплекс робіт з аналізу, планування, організації, реалізації та контролю за проведенням певних заходів для встановлення, зміцнення і підтримки вигідного обміну з цільовими покупцями заради досягнення цілей організації [8, с. 19].

Рис. 2. Основні зовнішні фактори, які впливають на формування ефективної системи маркетингового управління підприємством.

Проаналізувавши існуючі дефініції поняття «управління маркетинговою діяльністю», нами встановлено, що під ним розуміється система різних видів діяльності, які розкриваються через широкий комплекс заходів стратегічного й тактичного характеру, пов'язаних між собою і спрямованих на ефективне здійснення господарської діяльності підприємства та досягнення його основної мети – задоволення потреб споживачів товарів чи послуг з одночасним отриманням більш високого економічного чи соціального ефекту. Ми вважаємо, що таке поняття враховує складність процесу управління маркетингом, його призначення та підкреслює застосування системного та комплексного підходів під час впровадження та реалізації на підприємстві цього виду діяльності.

Для формування ефективного маркетингового управління діяльністю підприємства необхідно застосовувати комплексний підхід, який наведений на рис. 3. Запропонований нами підхід базується на поєднанні поетапної організації системи управління з маркетинговими дослідженнями. Ми вважаємо, що такий комплексний підхід є необхідною умовою успішної діяльності українських підприємств на ринку, які функціонують у відкритій системі з багатьма факторами впливу.

Маркетингове управління може орієнтуватись на такі класичні підходи: вдосконалення виробництва, вдосконалення товару чи послуги, інтенсифікація комерційних зусиль чи формування соціально-етичного маркетингу [5]. На практиці підприємства додержуються однієї з концепцій і її вибір безпосередньо впливає на зміст ринкової стратегії, що розробляється на таких принципах: орієнтація на споживача; адаптивність і гнучкість, спрямованість на перспективу, вплив на споживача, комплексність, системність, свобода споживача і виробника, обмеження потенційного збитку, задоволення базових потреб, економічна ефективність, інновації, навчання та інформування споживачів, захист споживачів [1, с. 116]. Ці принципи визначають конкретні напрями діяльності підприємств відповідно до еволюційного розвитку і здійснюються в межах маркетингового управління, забезпечуючи реалізацію основних функцій.

Також в системі маркетингового управління діяльністю підприємства виділяють такі методи маркетингових досліджень та дій: вивчення зовнішнього середовища; вивчення наявних та планування майбутніх товарів; планування руху та продажів товарів; забезпечення формування збуту та стимулювання пропозиції; забезпечення цінової політики підприємства; забезпечення необхідного рівня безпеки використання товару, захисту навколишнього середовища та вимог до споживчих властивостей товару [3, с. 48–49].

Рис. 3. Поетапна реалізація системи маркетингового управління діяльністю на підприємстві.

Таким чином, основним завданням комплексного підходу до маркетингового управління підприємством в сучасних умовах господарювання є не вирішення внутрішніх проблем підприємства, а процес інтеграції зусиль організацій на реалізацію загальної мети їхньої діяльності, яка зорієнтована на виробництво товарів і послуг, в яких зацікавлені споживачі. Однак на практиці, під час реалізації цієї задачі, часто інтереси підприємств і клієнтів вступають у протиріччя. Тому процес впровадження маркетингового управління на підприємстві повинен проходити поступово і, як правило, пройти п'ять стадій наведених на рис. 4.

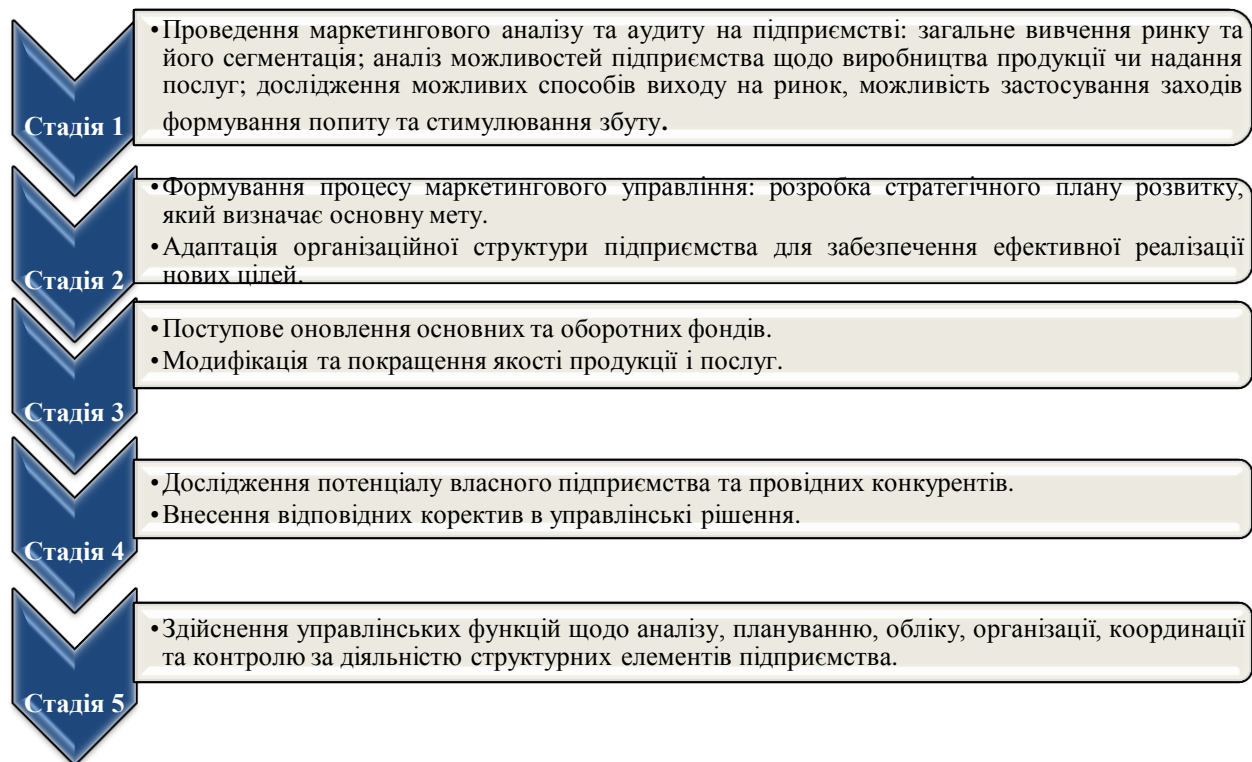

Рис. 4. Основні стадії процесу впровадження системи маркетингового управління на підприємстві

На першій стадії проводиться маркетинговий аналіз та аудит на підприємстві. На другій – реалізується функціональне забезпечення маркетингової діяльності, тобто створення певних відділів та служб. На третій

стадії здійснюються заходи щодо оновлення фондів підприємства. На четвертій – досліджується потенціал організації та конкурентів і вносяться відповідні корективи у вигляді управлінських рішень. На п'ятій стадії реалізуються основні управлінські функції.

ВИСНОВКИ

Необхідність розробки ефективної маркетингової системи управління підприємством в період трансформації економіки об'єктивно зростає внаслідок посилення конкурентної боротьби за нові ринки збуту. Такий стан вимагає від керівників підприємств зосередити увагу на таких аспектах: визначення реальних потреб і ринкового попиту; оцінка виробничих можливостей відреагувати на попит; формування маркетингової стратегії, планів і програм для здійснення діяльності підприємства; пристосування процесу виробництва до вимог ринку та нових цілей; організація виробничої та збутової політики відповідно до ринкових очікувань; ефективне управління всіма бізнес-процесами підприємства.

Ефективна система маркетингового управління діяльністю підприємства дозволяє практично реалізувати зазначені аспекти через комплекс прийнятих рішень та виконуваних у певній послідовності операцій, які скеровані на реалізацію обраної організацією стратегії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанова Л. В. Стратегическое маркетинговое управление конкурентоспособностью предприятий / Л. В. Балабанова, В. В. Холод. – К. : Професионал, 2006. – 363 с.
2. Бондаренко І. В. Сучасний маркетинг (у схемах, малюнках, таблицях, термінологічних поясненнях) / І. В. Бондаренко, В. І. Дубницький. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2002. – 326 с.
3. Войчак А. В. Маркетингові дослідження / А. В. Войчак. – К. : КНЕУ, 2001. – 119 с.
4. Зозулев А. В. Промышленный маркетинг: рыночная стратегия / А. В. Зозулев. – К. : Центр учебной литературы, 2010. – 576 с.
5. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Анализ, планирование, внедрение, контроль [Текст] / Ф. Котлер; пер. с англ. М. Бугаев [и др.]; гл. ред. В. Усманов. – 2 изд. испр. рус. – 9. изд., междунар. – СПб. : Питер, 1999. – 887 с.
6. Крамаренко В. І. Маркетинг / В. І. Крамаренко – К. : ЦНЛ, 2003. – 264 с.
7. Портер М. Э. Конкуренция : пер. с англ. / М. Э. Портер. – М. : Вильяме, 2005. – 495 с.
8. Розвиток управління маркетингом на підприємствах [Текст] : монографія / Г. О. Холодний, Г. М. Шумська. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 271 с.
9. Томсон А. А. Стратегический менеджмент : Искусство разработки и реализации стратегии / А. А. Томсон, А. Дж. Стрикленд / пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
10. Эванс Д. Р. Маркетинг / Д. Р. Эванс, Б. Берман. – М. : Сирин, МТ-пресс, 2004. – 278 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Сєребряк Ксенія Ігорівна

Державний університет телекомунікацій, кандидат економічних наук, доцент кафедри Управління інформаційною безпекою Державного університету телекомунікацій (Україна)
e-mail: eseniya.999@mail.ru

РЕЗЮМЕ

Досліджено особливості механізму реалізації національних економічних інтересів з урахуванням вимог, що висуваються до нього, як визначального чинника у забезпеченні економічної безпеки та виявленні можливих загроз і небезпек економічної безпеки в державі та визначено наслідки їхньої дії.

Ключові слова: національні економічні інтереси, економічна безпека, механізм реалізації, держава, суспільство, загрози, небезпека, захист.

РЕЗЮМЕ

Исследованы особенности механизма реализации национальных экономических интересов с учетом требований, которые предъявляются к нему, как решающего фактора в обеспечении экономической безопасности и выявлении возможных угроз и опасностей экономической безопасности в государстве, определены последствия их влияния.

Ключевые слова: национальные экономические интересы, экономическая безопасность, механизм реализации, государство, общество, угрозы, опасность, защита.

ABSTRACT

The features of the mechanism for the implementation of national economic interests, taking into account the requirements that apply to it, as a decisive factor in ensuring economic security and identify possible threats and dangers of economic security in the state, define the consequences of their influence.

Keywords: national economic interests, economic security, implementation mechanism, the state, society, threat, danger, protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нестабільний стан економіки України визначається процесами ринкової трансформації, що зумовлює складність та неоднозначність при формуванні економічної політики держави в тому числі її економічних інтересів. Аналіз стану економічного середовища країни доводить, що все більший пріоритет отримують питання економічної безпеки. Економічна ситуація в державі залежить від спроможності забезпечення органами державної влади економічної безпеки національних економічних інтересів як на макрорівні (держава), так і на мікрорівні (суб'єкти господарчої діяльності-підприємства).

Національні економічні інтереси – це сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, які виявляються в єдності різних економічних інтересів нації, що відображає суспільні потреби, задоволення яких забезпечує ефективний, стабільний соціально-економічний розвиток країни та формує конкурентоспроможну національну економіку. З цих причин вони розглядаються не просто як самостійний об'єкт аналізу, а як система, у якій взаємодіють інтереси всього суспільства, нації, держави, бізнесу, окремих громадян. Суперечності є глибинними економічними відносинами, тоді як загрози – поверховими виявами суперечностей, що діють в економічному житті у вигляді негативних чинників або явищ (системної сукупності чинників). У такому разі національні економічні інтереси слід розглядати, з одного боку, як поверхневі вияви дії об'єктивних економічних законів у економічному житті, з іншого – як об'єктивну потребу усунення (пом'якшення) загроз економічній безпеці [1, с. 7].

Необхідно зазначити, що проблемам економічних інтересів та економічної безпеки присвячено чимало праць таких вчених, як І. А. Бланк, Г. В. Козаченко, С. С. Ковальчук, І. В. Заблудська, Т. Т. Ковальчук, В. М. Геєц, А. В. Колосов, О. Г. Білорус та багато інших вчених. Разом із тим, аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що в сучасних дослідженнях теорії, методології та сутності національних економічних інтересів та економічної безпеки існує низка невіршених питань стосовно механізму використання і реалізації національних економічних інтересів та стратегії економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національні економічні інтереси як вища форма економічного інтересу створюють умови для реалізації інтересів усіх суб'єктів господарювання, яка пов'язується із взаємодією усупільнення та відособлення, єдністю економічної системи та відносною господарською самостійністю носіїв економічних інтересів. Така самостійність має бути базисом для реалізації економічних інтересів нації.

Механізм використання національних економічних інтересів виявляється в єдності його складових, серед них:

- нормативно-правове та інституціональне забезпечення переходу до нового технологічного способу виробництва;
- визначення форм державного регулювання узгодження загальнонаціональних, державних і регіональних інтересів;
- участь держави в кластерному характері корпоративних інтересів з метою економічного піднесення; сприяння становленню підприємства як засобу соціальної стабілізації суспільства (нації) в умовах фінансово-ресурсних обмежень і складного періоду ринкової трансформації.

Аналіз глобалізацій цих процесів у контексті нових загроз національному розвитку постає як вихідна позиція. Вона пов'язана з поетапним розглядом економічних інтересів, зокрема таких як:

- самовизначення економічних умов для формування національних економічних інтересів);
- становлення та розширення внутрішнього національного ринку;
- відведення країні належного місця в глобальному економічному середовищі [1].

Захист національних економічних інтересів є найважливішою функцією системи забезпечення безпеки економічної сфери. За своєю суттю реалізація (захист) економічних інтересів і є змістом забезпечення економічної безпеки, оскільки дуже тісно пов'язана із забезпеченням економічної безпеки держави та її регіонів – станом, за якого національні економічні інтереси захищені від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Стратегічним (головним) на перехідному етапі до ринкової економіки слід вважати такий стан (або системну сукупність характеристик стану) економічної сфери, до якого потрібно прямувати, тобто який повністю відповідає вимогам ринкової економіки. Досягнення економічної стабільності й перехід до фази стійкого економічного зростання на сучасному етапі є вирішальним для реалізації економічних інтересів [9].

Підтримка такого стану економічної сфери держави та її регіонів, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування економіки держави й економічне зростання, є метою реалізації національних економічних інтересів. На рис. 1 представлено механізм реалізації національних економічних інтересів.

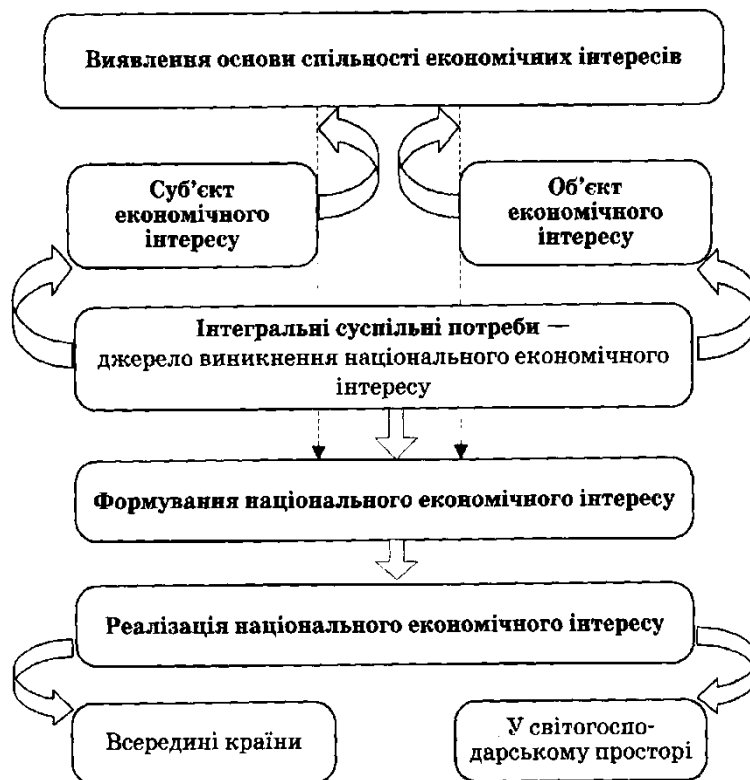

Рис. 1. Формування та реалізація національного економічного інтересу

Для більш ефективно організації процесу визначення і реалізації національних економічних інтересів доцільно користуватися таким алгоритмом [4, с. 14].

1. Аналіз світового досвіду організації визначення і реалізації національних економічних інтересів зарубіжних країн.
2. Аналіз з позиції дотримання економічної безпеки наявного стану економічної сфери, її якісних характеристик і кількісних значень індикаторів.
3. Визначення на основі зробленого аналізу загроз економічній безпеці.
4. Визначення сукупності національних економічних інтересів на певний період та їх прийняття на державному рівні.
5. Розроблення стратегії забезпечення економічної безпеки України і в її складі – інтересів, цілей і кількісних значень показників розвитку економічної сфери країни.
6. Розроблення пріоритетів державної політики (у складі державної програми забезпечення економічної безпеки) щодо ліквідації чи зниження негативного впливу загроз національним економічним інтересам.
7. Моніторинг загроз реалізації економічних інтересів держави.
8. Моніторинг здійснених заходів, спрямованих на ліквідацію чи зменшення впливу негативних чинників.

На сучасному етапі національні економічні інтереси потребують визначення, яке має ґрунтуватися, по-перше, на сукупності цілей економічного і соціального розвитку країни та конкретному його етапі; по-друге, на врахуванні наявного стану економічної сфери і переліку та змісту виявлених загроз щодо неї; по-третє, на системі визначених якісних і кількісних критеріїв стану економічної сфери, який відповідатиме вимогам сучасної ринкової економіки. Після етапу визначення національних економічних інтересів настає етап ефективної організації механізму своєї реалізації і захисту. З цих причин сукупність економічних інтересів на кожному етапі соціально-економічного розвитку країни не буде незмінною, а залежатиме від наведених вище чинників [8].

Головну роль у забезпеченні національних економічних інтересів відіграє консолідація зусиль держави, суспільства, політичних партій і рухів, суб'єктів економічної діяльності, брак якої слід розглядати як найголовнішу загрозу національній безпеці України. Для створення цілісної системи національних економічних інтересів, її ефективного функціонування та безпеки насамперед необхідно [3]:

- визначити єдину національну ідею та згуртувати суспільство навколо неї;
- розробити відповідну нормативну базу для вчасної та ефективної реалізації національних економічних інтересів;
- організувати регулярне проведення моніторингу національних економічних інтересів та їх моделювання;
- сформувати банк даних національних економічних інтересів;
- досягти балансу національних економічних інтересів та їхнього гармонійного поєднання.

Забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства. Поєднання особистих і колективних прагнень із добробутом і процвітанням України, усвідомлення найважливіших національно-державних інтересів є національним пріоритетом. Для певної частини населення характерною ознакою є втрата загальнонаціональних орієнтирів та ідеалів, що суперечить завданню відродження країни та її економіки. Відвернення загроз економічній безпеці, відродження здатності до саморозвитку та прогресу, конструктивна робота з формування всеукраїнського ринку, подальший розвиток всіх життєво необхідних інфраструктур, подолання замкненості й відокремленості виробництва та регіонів, впровадження активної інноваційної політики, підтримка вітчизняних товаровиробників при їх виході на світовий ринок потребують цілеспрямованих зусиль [2, с. 6].

Державна стратегія економічної безпеки України на сучасному етапі транзитивної економіки має бути орієнтована насамперед на підтримку соціально-політичної безпеки суспільства, створення умов для вирішення проблеми зайнятості, забезпечення достатнього рівня життя населення, збереження основ конституційного ладу в Україні і формування стійкої системи загальнодержавних цінностей та інтересів [7].

Економічна безпека уособлює такий стан, за якого досягається максимізація ефективності діяльності як окремих підприємств, об'єднань, так і держави в цілому з урахуванням, запобіганням і нейтралізацією реальних та потенційних загроз, небезпек та інших наслідків. Задля забезпечення економічної безпеки національних інтересів від впливу суб'єктивних та об'єктивних чинників керівництву необхідно забезпечити вчасне та адекватне прийняття рішень, можливість максимально адаптуватися під змінювані умови середовища. Але це неможливо без використання оцінок можливих негативних наслідків як у грошовому, так і у диспозиційному вимірі [10].

Для створення системи економічної безпеки країни першочергове значення має визначення національних економічних інтересів, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів їхньої реалізації та захисту. Безпека – категорія суспільної діяльності, однак стан безпеки може бути досягнутий лише тоді, коли турбота про це стане частиною світогляду всіх громадян. Національні інтереси країни та їхня пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами [11].

Найважливішими національними економічними інтересами, від реалізації яких залежить майбутнє Української держави, добробут і процвітання нації, є такі [1] :

- створення та розвиток потужної національної економіки складного типу самодостатньої, конкурентоспроможної;
- здійснення широкого комплексу інституційних змін з метою динамічного розвитку національної економіки;

- здійснення ефективної реформи податкової системи, посилення стимулюючого впливу податків на розвиток виробництва;
- боротьба з тіньовою економікою;
- розвиток внутрішнього ринку та внутрішнього попиту;
- пошук та залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів до розвитку національної економіки;
- підтримка державою соціальних програм: зменшення безробіття, боротьба із злочинністю та бідністю тощо);
- забезпечення розвитку альтернативних джерел надходження нафти і газу - пошук і освоєння нових родовищ нафти, газу і вугілля тощо;
- вдосконалення товарної структури експорту та імпорту і реформування агропромислового комплексу;
- збільшення експортного потенціалу, забезпечення позитивного сальдо зовнішньоторговельної діяльності;
- проведення широкого комплексу інституційних змін з метою динамічного розвитку національної економіки;
- відродження села.

Національні економічні інтереси за ступенем реалізації класифікуються на інтереси з високим, середнім та низьким потенціалами реалізації. Високий потенціал реалізації та найбільш практичне значення водночас мають: доступ на зарубіжні ринки товарів та послуг, гармонізація національних і корпоративних, контрнаціональних, наднаціональних, регіонально-континентальних, глобальних інтересів та конструктивна участь в інституціоналізації регулювання світової торгівлі. До базових національних економічних інтересів, які характеризуються середнім потенціалом реалізації, належать: задоволення потреб населення, ресурсне забезпечення економіки, розвиток та модернізація структури національної економіки, підвищення її ефективності, створення ефективного економічного механізму, вдосконалення державного управління економікою. Найменші можливості забезпечення характерні для критично важливих базових національних економічних інтересів: створення нових та використання наявних конкурентних переваг на світових ринках, зростання добробуту та багатства нації, гармонізація національних, внутрішньорегіональних економічних інтересів [13].

Національні економічні інтереси за часом дії поділяються на поточні (тактичні), пов'язані з вирішенням невідкладних проблем функціонування або розвитку економічної системи та усунення загроз, що призвели до кризових явищ в економічній сфері, і які в такому вигляді є пріоритетами державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на певний період, і довгострокові (стратегічні), що відображають цілі визначеної економічної політики держави в цілому на перспективу.

Поточні і довгострокові національні економічні інтереси мають визначитися і затверджуватися на державному рівні у складі «Стратегії забезпечення економічної безпеки України». Також слід додати, що за нинішніх умов нерозвиненості й нестабільності економічної сфери одноразова реалізація національних економічних інтересів неможлива. Їхня реалізація має бути послідовною, а її тривалість – зумовлюватися темпами розвитку економічної сфери, а також наявністю всіх потрібних для функціонування економіки ресурсів, що у свою чергу потребує визначення пріоритетних національних економічних інтересів, реалізація яких має стати першочерговою [12].

ВИСНОВКИ

Економічні інтереси є виявом економічних відносин і водночас суперечностей в економічній сфері, є носіями суперечностей і в цілому вигляді вони нерозривні, тому інтереси, як і суперечності, одночасно є джерелами та рушіями розвитку економічної сфери країни та результатом об'єктивної необхідності задоволення матеріальних і духовних потреб людей; відображення в свідомості людини її потреб, є формою руху цих потреб. Вони об'єднуються в системну сукупність національних економічних інтересів на рівні держави і стають вже відображенням суспільної думки, тобто виражають конкретні економічні інтереси людей.

Зміст економічного інтересу, окрім цілі, містить ще й засіб її досягнення. Між цими структурними елементами інтересу існує діалектична єдність.

Формування цілісної системи національних економічних інтересів та її ефективного функціонування насамперед потребує виокремлення єдиної національної ідеї та впровадження низки заходів із збалансування національних економічних інтересів, вдосконалення та відновлення відповідної нормативної бази, створення банку даних національних економічних інтересів тощо. Здатність цієї системи дасть змогу забезпечувати ефективне функціонування економіки держави й економічне зростання та такий стан, за якого інтереси будуть захищені від внутрішніх і зовнішніх загроз, що дало б можливість забезпечити сталий розвиток економіки шляхом використання форм і методів цілеспрямованого впливу на основні параметри економічної безпеки в напрямі реалізації сукупності пріоритетів державної політики. Це обумовлює мету реалізації національних економічних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальчук С. С. Національні економічні інтереси : монографія / С. С. Ковальчук. – К. : Київ. Ун-т, 2005. – 316 с.

2. Концепція економічної безпеки України /Ін-т екон. прогнозування, кер. Проекту В. М. Геєц. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
3. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
4. Економічна безпека підприємства: підручник / Ортинський В. П., Керницький І. С., Живко З. Б. та ін. – К. : Алерта, 2011. – 704 с.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV.
6. Економічна безпека України : сутність і напрями забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
7. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика : із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.
8. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
9. Кириченко О. А. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи (теоретико-методологічний аспект) / О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін. : монографія. – К. : ІМБ Університету «Крок», 2010. – 412 с.
10. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
11. Сенчагов В. Экономическая безопасность как основа обеспечения национальной безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 2001. – №8. – С. 64–79.
12. Экономическая безопасность хозяйственных систем / [под ред. А. В. Колосова]. – М. : Изд-во РАГС, 2001. – 446 с.
13. Єрмошенко М. М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист / М. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – №1– 2. – С. 18–22.
14. Гостева І. С. Втрата зиску як наслідок дії сукупності чинників небезпеки та загроз економічній безпеці інтегрованих підприємств / І. С. Гостева. – 2011. – № 3(157) ч. 2. – С. 50–55.

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОЇ РОБОТИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Капелюшна Татяна Вікторівна
Державний університет телекомунікацій, асистент (Україна)
e-mail: 270707@mail.ru

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано стан розвитку послуги фіксованої телефонії, котра не досягнувши свого насичення на ринку демонструє скорочення користування нею. На основі проведених досліджень запропоновано модель забезпечення розвитку послуги фіксованого телефонного зв'язку в умовах нестійкості задля коригування, згладжування скорочення доходів компанії та забезпечення ефективного сталого розвитку у майбутньому та здійснено економіко-математичне моделювання можливих варіантів розвитку підприємства.

Ключові слова: сталий розвиток, телекомунікаційні послуги, забезпечення сталого розвитку телекомунікаційних послуг в період стагнації.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано состояние развития услуги фиксированной телефонии, которая не достигнув своего насыщения на рынке демонстрирует сокращение пользования ею. На основе проведенных исследований предложена модель обеспечения развития услуги фиксированной телефонной связи в условиях неустойчивости для корректировки, сглаживания сокращения доходов компании и обеспечения эффективного устойчивого развития в будущем и осуществлено экономико-математическое моделирование возможных вариантов развития предприятия.

Ключевые слова: устойчивое развитие, телекоммуникационные услуги, обеспечение устойчивого развития телекоммуникационных услуг в период стагнации.

ABSTRACT

The article analyzes the development of fixed telephony services, which are not reaching their saturation in the market demonstrates its use reduction. Based on the research model proposed provision of fixed telephony services in conditions of instability for correction, smoothing reduction of revenue and effective sustainable development in the future and by economic modeling options of the company.

Keywords: sustainable development, telecommunications, sustainable development of telecommunication services in the period of stagnation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Впродовж останніх років ми все частіше стикаємося з проблемами нестійкості розвитку, невизначеності, спадів і, як наслідок, неефективності діяльності підприємств та суб'єктів господарювання. Звичайно, економіка розвивається циклічно, тому даних явищ важко уникнути, оскільки рано чи пізно будь-яке підприємство приходиться у своєму розвитку до того, що треба приймати рішення щодо подальших дій для підвищення ефективності економічних показників у разі виникнення погіршення роботи або відхилення від нормальних умов його функціонування. А в останні роки життєвий цикл товарів і послуг скорочується в силу появи нових технологій, які змінюють принципи роботи підприємств, відповідно прискорюючи хід подій і життєвий цикл. Дана тенденція несе як позитивний характер у вигляді кількісних збільшень та полегшення роботи працюючих, зростання ВВП, так і негативний - нестійкість роботи господарюючих суб'єктів, кризові явища. Особливо гостро стоїть питання для підприємств, що надають телекомунікаційні послуги, які мають орієнтуватися на вимоги споживачів, такі як можливість користування послугою в просторі і часі, мобільність, якість, надійність, сумісність, доступність, взаємодія. Виходячи із цього, одразу стає зрозумілим, що такі послуги як комп'ютерний зв'язок та мобільний зв'язок відповідають даним вимогам, а послуги телеграфного та дротового мовлення, фіксованої телефонії втрачають свою актуальність в силу відсутності характеристик, що висуваються споживачами. Розглядаючи екзогенні та ендогенні фактори впливу можливо досягти такого стану, що допоможе стабілізувати роботи підприємства, який зможе підтримуватися протягом тривалого часу та забезпечуватиме економічну ефективність роботи підприємства, такий стан має назву як сталий розвиток.

Проблематиці сталого розвитку підприємств приділено увагу у роботах вчених В. О. Василенка, В. І. Данилова-Данил'яна, З. В. Герасимчука, М. З. Згуровського, Б. М. Данилишина, Л. О. Лігоненко, проблемам розвитку галузі зв'язку присвячені роботи таких вчених, як В. М. Пригода, О. А. Князева, Н. О. Князева, В. М. Орлов, Д. І. Олійник, Л. Н. Беркман. Але більш детального аналізу потребує діяльність підприємств зв'язку, що надають послуги фіксованої телефонії. Необхідність полягає у тому, щоб запобігти скороченню доходів від надання даної послуги, виявити основні фактори впливу та стабілізувати роботу підприємства задля припинення стагнації послуги та виведення підприємств на заданий рівень роботи, розробивши алгоритм побудови моделі сталого розвитку підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Телекомунікаційні послуги стали невід’ємною частиною нашого існування, крім того Законом України «Про телекомунікації» визначено, що кожен громадянин України має право на отримання загальнодоступних телекомунікаційних послуг. Такою послугою є фіксований телефонний зв’язок, а її кількісний розвиток у нашій державі за щільністю основних телефонних апаратів знаходиться на низькому рівні, приблизно у 2 рази нижчий ніж у розвинутих країнах, у чому ми пересвідчимося далі. Крім того, послуга не досягла насичення, але демонструє падіння доходів, тобто необхідно використати резерви, що підвищать ефективність роботи компаній. Тим паче, що покриття мережею фіксованої телефонії є територіально нерівномірним, найбільша щільність мережі у містах-мільйонерах, а в сільській місцевості щільність іноді досягає декількох відсотків, деякі місцевості не телефонізовані взагалі. Забезпечення фіксованою телефонією та відповідно потрібною щільністю на території країни є проблемою, яку потрібно вирішувати.

Станом на 31 грудні 2012 року в Україні переоформлено та продовжено строк 691 ліцензію на надання послуг телефонії, з них на надання місцевого телефонного зв’язку – 647, міжміського телефонного зв’язку – 30, міжнародного 8, міжнародного та міжміського - 6. Доходи від послуг фіксованого телефонного зв’язку в Україні представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка доходів послуг фіксованої телефонії в Україні 2008-2012 рр.

Доходи, млн. грн.	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
	9463,4	8812,5	8206,1	7975,6	8339,2

В період 2008 – 2011 рр. відзначається тенденція зменшення доходів (табл. 1). У 2012 р. відбулося їх збільшення до 8339,2 млн. грн., що на 4,6 % більше, ніж у попередньому, але приріст доходу був досягнутий за рахунок збільшення тарифів, але це не найкращий спосіб досягнення зростання доходів.

Саме тому, потрібно шукати інші шляхи для виходу з положення, одним з яких є зміна внутрішніх параметрів роботи, які призведуть до переходу його до рівноважного стану, який буде відповідати даному параметру. Причому така тенденція повинна зберігатися і приводити до збереження стабільності і забезпечувати економічний розвиток у швидко мінливих умовах. Такого результату можна досягти за рахунок гнучкої політики підприємства та організаційних змін. Тобто, необхідно зберігати рівновагу основних параметрів шляхом виявлення тенденцій до сталого розвитку. Так як на зміни, викликані зовнішніми факторами впливати важко, необхідно виявити внутрішні важелі впливу, якими і є якість управління та швидкодія. У тому випадку, якщо не буде прийнято рішення щодо усунення негативних факторів впливу з боку господарюючого суб’єкта, то виникне стан хаотичного зміни функціонування підприємства і відбудеться почергова зміна його на місцевому, локальному і, в кінцевому підсумку, на глобальному рівні. Можливі тільки два варіанти існування підприємства, які показані на рис. 1, перше – подальше функціонування його, друге - виникнення кризових ситуацій.

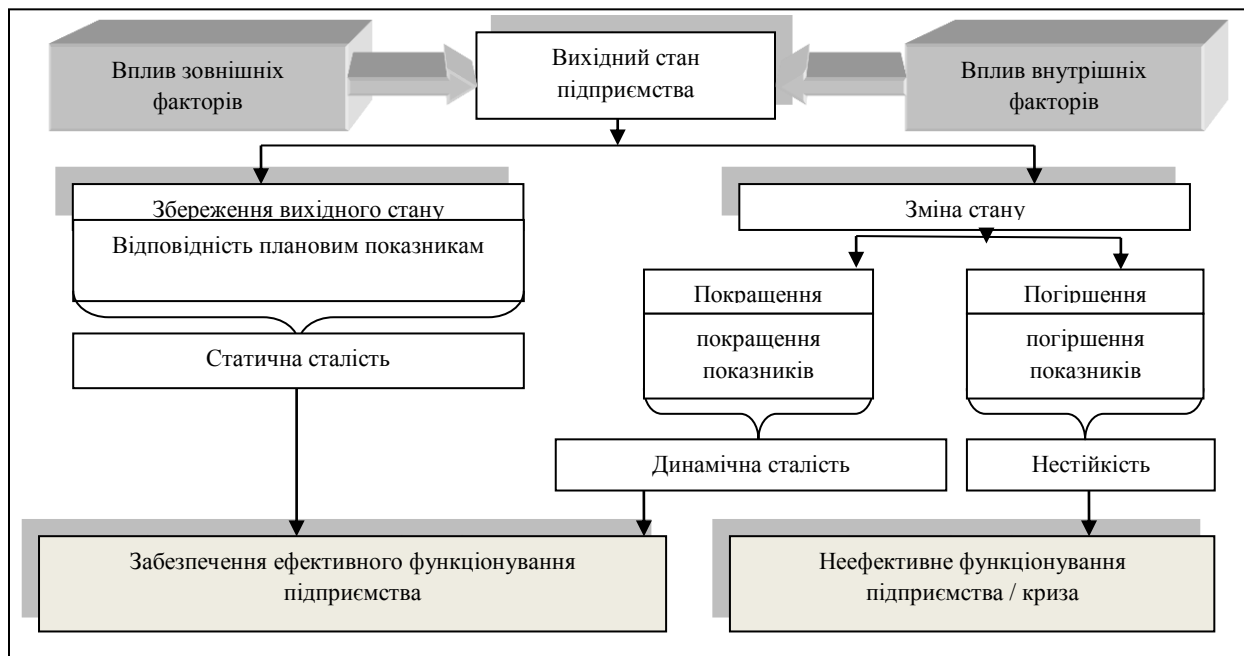

Рис. 1. Схема розвитку підприємства під дією факторів

Для того, щоб уберегти підприємство від такого роду явищ необхідно розглянути можливості стабілізації його роботи і визначити рівноважну ситуацію, яка призведе до сталого розвитку конкретне

підприємство. Інакше при збереженні відхилень одного показника відбудеться зміна кінцевих результатів всього підприємства. Звичайно ж, приймати рішення з приводу стійкості розвитку необхідно виходячи із специфіки галузі та її особливостей. Розглядаючи послуги надаються підприємствами телекомунікацій (ми зупинилися на послугу фіксованого зв'язку), необхідно знайти важелі впливу для припинення скорочення надання послуги і подання їй стійкості в розвитку.

Проаналізувавши учасників ринку, що надають послуги фіксованої телефонії в Україні, на сьогодні можна виділити наступні телекомунікаційні компанії: телекомунікаційна група «Vega», «Голден Телеком», «Датагруп», найкрупніший провайдер фіксованого зв'язку в Україні «Укртелеком» «Укртелеком» єдина компанія, яка турбується про соціально незахищені верстви населення країни та надає такі соціально важливі послуги, як сільський телефонний зв'язок, дротове радіомовлення та послуги таксофонного зв'язку. Товариство обслуговує 9,25 млн. телефонних ліній, кількість АТС становить 14,4 тис., монтована ємність мережі 10,9 млн. номерів, доступ до мережі Інтернет надає 1,54 млн. абонентів.

Враховуючи те, що ПАТ «Укртелеком» надає повний спектр телекомунікаційних послуг у всіх регіонах України та являється найбільшим провайдером послуг фіксованої телефонії в країні, подальші дослідження ми проводитимемо на основі показників роботи даної компанії, тому розглянемо роботу товариства більш детально.

Для виявлення тенденцій розвитку слід визначити від яких показників залежать доходи компанії «Укртелеком», тобто визначити ендогенні (є об'єктами пояснення) і екзогенні змінні (пояснюють ендогенну і входять в модель, як незалежні змінні). У нашому випадку ендогенної величиною будуть доходи компанії від надання телекомунікаційних послуг, а екзогенними доходи від надання послуг фіксованого зв'язку, які в свою чергу залежать від рівня цифрової мережі, інвестицій і кількості абонентів фіксованої мережі (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників роботи ПАТ «Укртелеком»

Роки	Доходи від фіксованої телефонії, млн. грн.	Доходи від телекомунікаційних послуг, млн. грн.	Кількість користувачів послугами фіксованої, млн. осіб	Рівень цифрової мережі, %
2007	7420	8009	10,3	47
2008	6904	7825	10,4	48
2009	6600	8062	10,3	49
2010	6102	7936	10,1	49
2011	5888	7962	9,7	49
2012	5788	7713	9,25	50

За допомогою кореляції з'ясуємо та виявимо ймовірний зв'язок між показниками. Для розрахунку скористаємося мастером функцій Excel. Результати представлено на рис. 2.

А	В	С	Д	Е	Ф	Г	Н	І	К	Л	М		
Роки	Доходи від телекомунікаційних послуг, млн. грн.	Доходи від послуг фіксованого зв'язку, млн. грн.	Рівень цифрової мережі, %	Кількість користувачів послугами фіксованого зв'язку, млн. осіб	Інвестиції у фіксовану телефонію, млн. грн.	Кількість економічно активного населення, млн. осіб	Середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	Абонплата, грн	Індекс споживчих цін (до попереднього періоду)	Індекс з/пл	Середньомісячна заробітна плата працівників пошти та зв'язку, грн	Показник щільності мережі фіксованого зв'язку	
1													
2	2007	8009	7420	47	10,3	625	22,322	1351	10,95	112,8	103,1	1485	26,31
3	2008	7825	6904	48	10,4	234	22,397	1806	13,13	125,2	106,3	1950	27,1
4	2009	8062	6600	49	10,3	26	22,15	1906	19,73	115,9	90,8	2390	28,3
5	2010	7936	6102	49	10,1	19	22,051	2239	24,67	109,4	110,2	2240	28,2
6	2011	7962	5888	49	9,7	18	22,056	2633	26,74	108	108,7	2709	26,7
7	2012	7713	5788	50	9,25	12	22,011	3026	27,26	100,6	114,4	2924	25,7
8													
9													
10	Фактор	Коефіцієнт кореляції											
11	рівень цифрової мережі	-0,923217113											
12	кількість користувачів послуг	0,801918338											
13	інвестиції у фіксований зв'язок	0,880595813											
14	щільність мережі	0,055053225											
15	кількість екон. активного населення	0,898230428											
16	дохід споживачів (збереження)	-0,957970204											
17	вартість послуги	-0,98380388											
18	індекс з/пл	-0,516435794											
19	середньомісячна з/пл працівників	-0,93637404											
20	індекс споживчих цін	0,68189663											

Рис. 2. Дані та розрахунок коефіцієнтів кореляції

У результаті отриманих даних зрозуміло, що існує зв'язок між досліджуваними показниками. Проаналізувавши коефіцієнти, можемо стверджувати, що тісний зв'язок між доходами від надання фіксованого

зв'язку від кількості абонентів (0,8019), а також високої залежності доходів від послуг фіксованої телефонії від інвестицій вкладених у даний напрямок (0,8806). Є слабка залежність доходів телекомунікаційних послуг від доходів фіксованої телефонії (0,0437), але враховуючи той факт, що в структурі доходів компанії доходи від даних послуг зв'язку становлять 68 %, і вказує, що з падінням доходів від даних послуг буде зберігатися тенденція скорочення загальних доходів компанії. Тому необхідно знайти спосіб забезпечення розвитку послуг фіксованого зв'язку, підтримки кількості користувачів хоча б на такому ж рівні для подальшого стійкої роботи компанії «Укртелеком». Необхідно вирішити завдання, яким чином сприяти збереженню динаміки розвитку послуг фіксованого зв'язку для чого потрібно зробити дії з боку підприємства для його сталого економічного розвитку. Для цього було проаналізовано основні показники економічного зростання (для найбільш вагомим було вироблено обчислення коефіцієнтів кореляції для виявлення і підтвердження тісноти зв'язку) та здійснено економіко-математичне моделювання варіантів розвитку підприємства, яке представлено у вигляді такої моделі:

$$= (1 - q) * Q * ARPU * i^{\text{спож.цін}} - (N * W * i^{\frac{3}{\text{пл}}} + I) \quad (1)$$

де: q – доля інших операторів, що надають послуги фіксованої телефонії;

$ARPU$ – середній дохід від одного абонента, грн.;

$i^{\text{спож.цін}}$ - індекс споживчих цін у поточному році;

I – інвестиції у фіксовану телефонію, грн.;

N – чисельність працівників, осіб;

W – номінальна середня заробітна плата одного працівника на підприємстві, грн.;

Q – кількість економічно активного населення в країні, осіб;

$i^{\frac{3}{\text{пл}}}$ – індекс реальної заробітної плати.

Частка споживання, яка не залежить від доходів населення являє собою витрати середньої української сім'ї на р. на телекомунікаційні послуги (на фіксований зв'язок припадає близько 25%)

Зміна обсягу надання послуги фіксованого зв'язку в залежності від величини попиту відбувається з деяким запізненням у часовому інтервалі, цю властивість можна описати таким рівнянням:

$$\frac{dQ}{dt} = -\alpha (Q - D), \quad (2)$$

при чому α - постійна величина, $\alpha > 0$

У тому випадку, якщо $Q - D > 0$ впливає, що $Q(t) < 0$, що вказує на те, що при наданні послуги в обсязі, що перевищує величину попиту, обсяг надання скорочується. Якщо ж $Q - D < 0$, $Q(t) > 0$ то обсяг надання послуги збільшується. Параметр α характеризує величину швидкості реакції у зміні обсягу надання послуги залежно від $Q - D$. Величина $1 / \alpha$ дорівнює середньому значенню часу запізнювання зміни надання послуги в залежності від попиту з плином часу.

Динаміка інвестиційних витрат описується таким рівнянням:

$$\frac{dI}{dt} = -a \left(I - \omega \frac{dQ}{dt} \right), \quad (3)$$

де a, ω - постійні величини, $a > 0, \omega > 0$.

Параметр a характеризує величину швидкості реакції у зміні обсягу витрат в залежності від $(I - \omega \frac{dQ}{dt})$.

Параметр ω - коефіцієнт пропорційності між величиною витрат і швидкості зміни, обсягу надання послуги і має розмірність часу. З формули динаміки витрат випливає, що:

якщо $\frac{dQ}{dt} > 0$ та $(I - \omega \frac{dQ}{dt}) > 0$, тоді $\frac{dI}{dt} < 0$, що свідчить про те, що раніше понесені інвестиційні витрати на даний момент забезпечили зростання випуску продукції ($\frac{dQ}{dt} > 0$), тобто наступні витрати повинні бути скорочені;

якщо $\frac{dQ}{dt} > 0$ та $(I - \omega \frac{dQ}{dt}) < 0$, тоді $\frac{dI}{dt} > 0$, тобто обсяг раніше понесених інвестиційних витрат недостатній і необхідно їх збільшити;

якщо $\frac{dQ}{dt} < 0$, тоді $\frac{dI}{dt} < 0$, що вказує (відповідно з твердженням за формулою (2)) на те, що обсяг надання послуги та інвестиції необхідно зменшувати.

Динаміку в рамках цієї моделі можна описати лінійним диференціальним рівнянням другого порядку:

$$\frac{d^2Q}{dt^2} + b \frac{dQ}{dt} + dQ = \alpha \left(\frac{dNW}{dt} + aN * W \right), \quad (4)$$

де $b = \alpha q + Q - \omega \alpha a$,

$$d = \alpha q a \quad (5)$$

Підставивши в формулу (2) вираз для D з формули (1) отримуємо наступне рівняння:

$$\frac{dQ}{dt} = -\alpha (Q - (1 - q)Q - I - N * W) = -\alpha (q * Q - I - N * W) \quad (6)$$

Далі продиференціюємо вираз (6), отримуємо:

$$\frac{d^2Q}{dt^2} = -\alpha \left(q \frac{dQ}{dt} - \frac{dI}{dt} - \frac{dNW}{dt} \right)$$

Динаміка інвестицій описується рівнянням (3), використавши його для $\frac{dI}{dt}$, отримуємо наступний вираз:

$$\frac{2Q}{t^2} - \alpha \left(q \frac{dQ}{dt} - a \left(I - \omega \frac{dQ}{dt} \right) - \frac{dNW}{dt} \right), \quad (7)$$

Підставивши вирази (2) та (3) та продиференціювавши, отримуємо:

$$D \frac{1}{\alpha} \left(\frac{dQ}{dt} + \alpha * Q \right) = \frac{1}{\alpha} \frac{dQ}{dt} + Q, \quad (8)$$

Наступним кроком буду здійснення підстановки у про диференційований вираз 6 виразу (8), після чого отримуємо наступну рівність:

$$I \frac{1}{\alpha} \frac{dQ}{dt} + q * Q - N * W, \quad (9)$$

Здійснивши підстановку в (7) замість I вираз 9 матимемо вираз:

$$\frac{d^2Q}{dt^2} - \alpha \left(q \frac{dQ}{dt} + a \left(\frac{1}{\alpha} \frac{dQ}{dt} + q * Q - N * W - \omega \frac{dQ}{dt} \right) - \frac{dNW}{dt} \right)$$

Врахувавши вираз (5) та попередній вираз, отримуємо наступне:

$$\frac{d^2Q}{dt^2} + b \frac{dQ}{dt} + d Q - \alpha \left(\frac{dNW}{dt} + aN * W \right)$$

Отже, здійснені нами прийоми доводять правильність виразу (4), що описує динаміку в рамках створеної моделі.

Узагальнене вирішення складається з суми часткового рішення даного рівняння та загального рішення відповідного однорідного рішення:

$$\frac{2Q}{t^2} + b \frac{dQ}{dt} + d Q = 0 \quad (10)$$

Рівняння (4) визначає рівноважну ситуацію для компанії, а загальне розв'язання (10) Q(t) визначає величину відхилення доходів послуг фіксованої телефонії від рівноважного. Компанія зацікавлена в тому, щоб сумарне за часом відхилення Q (t) від нуля було найменшим для того, щоб згладити тенденцію скорочення доходів від послуг фіксованого зв'язку.

Рівняння (4) визначає рівноважну ситуацію для компанії, а загальне розв'язання (6) Q (t) визначає величину відхилення доходів послуг фіксованої телефонії від рівноважного. Компанія зацікавлена в тому, щоб сумарна за часом відхилення Q (t) від нуля було б найменшим для того, щоб згладити тенденцію падіння доходів від послуг фіксованого зв'язку.

З часом неминучо буде цифрування для утримання компанією лідируючих позицій. З урахуванням того, що витрати на 1 стаціонарний телефон становлять у середньому 37 і 80 грн. для фізичних та юридичних осіб відповідно, то витрати на мобільний зв'язок на одну сім'ю складають в середньому 105-120 грн. А для юридичних осіб витрати на мобільний зв'язок в розрахунку на одного співробітника становлять близько 160 грн. на місяць, зрозуміло, що послуга буде залишатися затребуваною в силу відносної дешевизни. Слід врахувати, що фіксована телефонія наздоганяє мобільну в можливостях сервісу, а цифрові АТС надають ряд переваг:

- зменшення габаритних розмірів і підвищення надійності обладнання за рахунок використання елементарної бази високого рівня інтеграції;
- підвищення якості передачі та комутації, збільшення числа допоміжних і додаткових служб;
- можливість створення на базі цифрових АТС та цифрових систем комутації інтегральних мереж зв'язку, дозволяють впровадження різних видів і служб електрозв'язку на єдиній методологічній і технічній основі;
- зменшення обсягу робіт при монтажі і налаштуванні електронного обладнання в об'єктах зв'язку, скорочення обслуговуючого персоналу за рахунок повної автоматизації контролю функціонування обладнання та створення необслуговуваних станцій;
- значне зменшення металоемності конструкції станцій; скорочення площ, необхідних для встановлення цифрового комутаційного обладнання.

Фіксована телефонія наздоганяє мобільну в можливостях сервісу. Зараз набір сервісів, які доступні за фіксованою лінією, що не менше, ніж на мобільних телефонах: це і переадресація, і автоматичний визначник номера, а також другий виклик, виклик за паролем, конференція, скорочений набір номера, перехоплення дзвінка, утримання виклику, заборона вхідних дзвінків. Є ряд переваг, які надає нам фіксований зв'язок і їх потрібно правильно використовувати і організувати роботу, щоб не упустити вигоду.

ВИСНОВКИ

Проведений нами аналіз показав, що найближчим часом буде зберігатися тенденція падіння доходів від послуг фіксованої телефонії, що пояснюється скорочення попиту на дану послугу внаслідок появи нових телекомунікаційних послуг і можливостей, які вони надають. Крім того, існує поняття відносної дешевизни послуг мобільного зв'язку, так званих «нульових тарифів», які сприяють відтоку абонентів фіксованої телефонії. Але, очевидним є і той факт, що зі скороченням доходів від послуг фіксованого зв'язку відбувається одночасне зменшення доходів від телекомунікаційних послуг компанії. Проаналізувавши за допомогою кореляції зв'язок між величинами, можемо стверджувати, що найбільший вплив на обсяг попиту послуги надає рівень інфляції, інвестиції в розвиток послуги, кількість працівників, середня заробітна плата на одного працівника, витрати на надання певного обсягу послуг. Перелік екзогенних величин дав нам можливість надати їх у вигляді моделі, яка описує ендогенну величину (обсяг попиту на дану послуг) та є моделлю, яка дає можливість зберігати доходи

компанії на належному рівні, тобто забезпечувати стійкість роботи, а значить і стабільність доходів послуг фіксованого телефонії. Економіко-математична модель стійкості роботи підприємства особливо важлива для прогнозування показників роботи підприємства в майбутньому і можливості варіювати з показниками в залежності від обставин, що склалися. У тому випадку, якщо витрати забезпечили зростання надання послуги фіксованого зв'язку, то наступні витрати повинні бути скорочені, коли ж кількість раніше понесених витрат недостатньо, їх необхідно збільшити; існує ситуація, коли обсяг надання послуги та витрати необхідно зменшувати. Таким чином стає можливим визначати величину попиту на дану послугу в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гребенніков В. О. Аналіз розвитку телекомунікацій незалежної України / В. О. Гребенніков // Зв'язок. – 2010. – № 2.
2. Ібрагімов Е. Е. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку телекомунікаційної галузі в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 / Е. Е. Ібрагімов; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2008. – 21 с.
3. Капелюшна Т. В. Потенціал інформаційно-комунікаційних технологій в реалізації інтересів сталого розвитку / Т. В. Капелюшна // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2012. – № 1(5). – С. 48–53.
4. Капелюшна Т. В. Аналіз динаміки та основних тенденцій розвитку телекомунікаційної сфери в Україні / Т. В. Капелюшна // Проблеми системного підходу в економіці, збірник наукових праць. – 2013. – Випуск 45. – С. 25–30.
5. Капелюшна Т. В. Резерви забезпечення сталого розвитку підприємств телекомунікаційної сфери / Т. В. Капелюшна // Матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції «Світ інформації та телекомунікацій, 2013. – К., 2013. – С. 150.
6. Головень О. В. Економіко-математичний інструментарій оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства / О. В. Головень // Вісник СумДУ. Серія : Економіка. – 2011. – №1. – С. 59–65.
7. Стан і розвиток зв'язку в Україні за 2007–2012 роки / Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Трегуб И. В. Математические модели спроса и предложения на российском рынке дополнительных услуг сотовой связи [текст] / И. В. Трегуб // Обзорение прикладной и промышленной математики. Том 16. – М., 2009. – Выпуск 4. – С. 712–723.

ДІАГНОСТИКА ВІБРОАКУСТИЧНИХ СИГНАЛІВ ЕЛЕКТРИЧНИХ МАШИН

Марченко Надія Борисівна, Нечипорук Олена Петрівна

Національний авіаційний університет, к.т.н., доцент, докторант кафедри інформаційно-вимірjувальних систем
(Україна)

Національний авіаційний університет, к.т.н., доцент, докторант кафедри комп'ютеризованих систем управління
(Україна)

e-mail: nadmar@i.ua, styop_el@bigmir.net

РЕЗЮМЕ

Розглядається проблема дослідження та діагностування технічного стану вузлів електричних машин та устаткування з використанням комплексних діагностичних систем, що дозволяють по множині діагностичних сигналів з високою вірогідністю визначати поточний стан вузлів і деталей рухомого складу.

Ключові слова: технічна діагностика, складні системи, віброакустичні сигнали, інформаційні діагностичні параметри, залишковий ресурс, прогнозування технічного стану.

ABSTRACT

The problem of the study and diagnosis of the technical state of the nodes of electrical machinery and equipment using integrated diagnostic systems to the set of diagnostic signals with high probability to determine the current state of the parts and components of rolling stock.

Keywords: technical diagnostics, complex system of signal, information diagnostic parameters remaining resource forecasting technical condition.

РЕЗЮМЕ

Рассматривается проблема исследования и диагностирования технического состояния узлов электрических машин и оборудования с использованием комплексных диагностических систем, позволяющих по множеству диагностических сигналов с высокой вероятностью определять текущее состояние узлов и деталей подвижного состава.

Ключевые слова: техническая диагностика, сложные системы, виброакустические сигналы, информационные диагностические параметры, остаточный ресурс, прогнозирование технического состояния.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У нашій країні і в світі в цілому все більше уваги приділяється технічній діагностиці складних систем. Це пояснюється роллю технічної діагностики в зниженні витрат на ремонт і відновлення вузлів складних систем шляхом раннього виявлення дефектів, а також тільки достовірна діагностика може дозволити перейти з системи планово-попереджувальних ремонтів на організацію ремонтів за поточним станом. В даний час підвищення вартості нових запасних частин, з одного боку, і вимоги до зниження експлуатаційних витрат, з іншого боку, при збереженні рівня надійності та безпеки, змушує переглядати всі існуючі технологічні процеси ремонту.

Метою даної роботи є дослідження віброакустичних сигналів електричних машин і розробка способів виділення із загальної картини вібрації інформаційних діагностичних параметрів, що забезпечують оперативне і достовірне виявлення дефектів кулькоподшипникових опор електричних машин.

ВИКЛАД ОСНОВОНОГОМАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відомо, системи технічної діагностики складних систем будуються таким чином [1]. Об'єкт діагностики характеризується деякою сукупністю залежних від часу роботи параметрів стану $Z_i(t)$, $i = 1, 2, 3, \dots, n$. Функціонування об'єкта супроводжується виникненням вторинних процесів, параметри яких Y_j , $j = 1, 2, \dots, m$, що називаються діагностичними параметрами, пов'язані з $Z_i(t)$ деякою залежністю:

$$Z_i(t) = f(Y_1, Y_2, Y_3, \dots, Y_m);$$

Параметри Y_j , зобов'язані піддаватися безпосереднім вимірам без розбирання або руйнування об'єкта і їх сукупність повинна однозначно визначати параметри стану $Z_i(t)$.

Отримана таким чином інформація може бути використана для бракування об'єктів (за принципом придатний – не придатний), або для прогнозування технічного стану. Наприклад, визначивши, виходячи з

технічного стану експлуатації, граничне значення діагностичного параметра Y_{\max} , що відповідає моменту відмови об'єкта, що діагностується, і знаючи поточні значення $Y_j(t_1)$ та $Y_j(t_2)$, виміряні в моменти часу t_1 і t_2 , можна, використовуючи лінійну екстраполяцію, визначити залишковий ресурс роботи об'єкта до настання відмови:

$$T = (Y_{\max} - Y_j(t_2)) \cdot \left(\frac{t_2 - t_1}{Y_j(t_2) - Y_j(t_1)} \right);$$

Зв'язок між параметрами стану $Z_i(t)$ і діагностичними параметрами може бути як функціональним, так і ймовірнісним. Причому в останньому випадку збільшення кількості діагностичних параметрів при раціональному їх виборі, збільшує вірогідність діагностики.

Відзначимо характерні для складних систем пошкодження робочих поверхонь підшипників кочення [4] і розташуємо їх у порядку зростання ймовірності миттєвої втрати працездатності вузла:

1. Луцнення, виникає на початку на найбільш навантажених ділянках кілець і роликів, потім розвивається на інших робочих поверхнях деталей. Дане пошкодження, як правило, не призводить до втрати працездатності вузла і виявляється при капітальних ремонтах електричних машин.

2. Опіки – локальні термічні пошкодження, виникають при протіканні значного електричного струму через підшипник.

3. Наклеп – виникнення в процесі транспортування машини, локальних ушкоджень у вигляді впровадження роликів в поверхню кілець. У разі значного пошкодження може призвести до виникнення тріщини.

4. Відколи бортів – раковини діаметром більше 0,5 мм. Призводять до розриву кілець або руйнування тіл кочення і втрати працездатності підшипника.

5. Тріщини – виникають при порушеннях посадки кілець підшипника, призводять до розриву кілець і втраті працездатності.

Таким чином, завдання діагностики підшипникових вузлів складних систем – своєчасно виявити розвиваючі локальні пошкодження, наприклад, виду 2 і 3, не допустивши їх подальший розвиток.

Одним з напрямків вирішення поставленої задачі є використання комплексних діагностичних систем, що дозволяють по безлічі діагностичних сигналів з високою вірогідністю визначати поточний стан вузлів і деталей рухомого складу [2]. Основу подібних систем складає ЕОМ з відповідним програмним забезпеченням, що дозволяє визначати параметри діагностичних сигналів, зберігати отримані величини у вигляді банку даних для кожної одиниці експлуатуючого парку і шляхом аналізу їх зміни від одного циклу діагностики до іншого і порівняння з гранично допустимими величинами спостерігати за зміною технічного стану вузлів і деталей, а також прогнозувати їх працездатність і надійність. Застосування подібних систем дозволить значно скоротити обсяги ремонтно-відновлювальних робіт, збільшити надійність роботи складних систем і в цілому скоротити економічні витрати, пов'язані з підтриманням працездатного стану.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як показано в роботах [2], підшипники кочення вносять значний внесок у загальне віброакустичне поле електричних машин в широкому діапазоні частот.

Розглянемо більш докладно основні причини виникнення вібраційних хвиль в підшипниках кочення. Найбільш суттєві з них: радіальний і осьовий бій кілець; порушення геометрії тіл кочення; зазори в гніздах сепараторів; дефекти на поверхні бігових доріжок кочення [3].

Радіальний бій внутрішнього кільця викликає вібрацію подібно дисбалансу ротора. Радіальний бій зовнішнього кільця порушує осьову симетрію в підшипникових вузлах, що тягне за собою порушення симетричності магнітної системи машини і може викликати збільшення магнітного шуму [5].

Овальність і конусність кілець є причиною вібрації частоти, рівній подвоєній швидкості обертання ротора:

$$f_0 = 2 \cdot n / 60; \quad (1)$$

Вібрація, збурена рівномірністю кульок, залежить від кутової швидкості сепаратора і конкретного розподілу різновимірних кульок в підшипнику. Період коливання валу, викликаний перерозподілом навантаження з одного тіла кочення на інше, можна визначити, виходячи з геометрії підшипника [5]:

$$T_p = \frac{2(R_1 + R_2) 60}{R_1 Z n}; \quad (2)$$

де: T_p – період перерозподілу навантаження; R_1 та R_2 – відповідно радіуси доріжок кочення зовнішнього і внутрішнього кілець відповідно; Z – число тіл кочення.

Коли розкид діаметрів тіл кочення перевищує деформацію від робочих навантажень [4] перенесення тиску вала машини з одного тіла кочення на інше супроводжується різкою зміною положення вала в просторі і як наслідок появою ударно-руйнівних вібраційних хвиль, період повторення яких визначається згідно (2).

Порушення геометрії тіл кочення в загальному випадку викликає появу коливань положення вала в просторі, період коливань в цьому випадку визначається періодом обертання тіл кочення [5]:

$$T_{T_k} = \frac{120d_{uu}}{D_0 \left(1 - \frac{d_{uu}^2}{D_0^2}\right) Z \cdot n} ; \quad (3)$$

де: d_{uu} – діаметр тіл кочення, D_0 – діаметр по центрам тіл кочення.

У разі аномальності геометрії тіл обертання у вигляді плавної зміни форми поверхні, в підшипнику виникають безперервні силові збурення, перша гармоніка цих збурень відповідає частоті обертання тіл кочення, що і викликає появу безперервних вібраційних хвиль. Із збільшенням числа плавних нерівностей на поверхні тіл кочення відповідно зростає число гармонійних складових у спектрі створюваного вібраційного поля. Внаслідок можливого прослизання можуть спостерігатися деякі коливання в швидкостях обертання окремих роликів, таким чином, спектр віброакустичних хвиль перетворюється з лінійного в неперервний.

При локальних порушеннях поверхні тіл кочення силові взаємодії являють собою серії ударів. Частота повторення окремих імпульсів визначається швидкістю обертання тіл кочення, а період повторення серій залежить від частоти обертання сепаратора підшипника, що повинно мати відповідні відображення в картині вібраційних хвиль на поверхні машини.

Зазори в гніздах сепаратора є суттєвими джерелами виникнення силових збурень ударного характеру. Збільшені зазори в сепараторі призводять до зміщення сепаратора на величину зазору і появи ударів з періодом [5]:

$$T_c = \frac{120}{\left(1 - \frac{d_{uu}}{D_0}\right) n} . \quad (4)$$

Локальне порушення геометрії поверхні бігових доріжок призводить до появи динамічних імпульсів з періодом [5]:

$$T_d = \frac{120}{\left(1 \pm \frac{d_{uu}}{D_0}\right) Z \cdot n} ; \quad (5)$$

Знак "+" відповідає появі дефекту на внутрішньому кільці, "-" зовнішньому.

Як впливає з усього вище сказаного, вібраційні хвилі, викликані роботою справного підшипника кочення і пов'язані з протяжними відхиленнями форми його деталей від ідеальних тіл обертання, можна представити у вигляді суми гармонійних коливань. Амплітуди силових хвиль визначаються відносним відхиленням форми деталей, а їх частоти залежать від швидкості обертання вала машини і геометричних розмірів деталей підшипника. У загальному випадку вібрацію, пов'язану з дефектом конкретної деталі, описано співвідношенням:

$$A_i(t) = A_k \sin \left(\frac{2\pi}{T_k} t + \varphi_k \right) ; \quad (6)$$

де: $A_i(t)$ – часова реалізація вібраційної хвилі, пов'язана з дефектом i -тої деталі ; A_k – ступінь відхилення форми деталі від ідеального тіла обертання відповідно з першого по k -ту хвилю нерівності; T_k –

період повторення вібрації від i -тої деталі відповідно до виразів (1–4); φ_k – початкова фаза k -тої хвилі нерівності.

Результуюча вібраційна хвиля, що виникає при роботі справного підшипника з деталями, що мають дефект, буде мати наступний вигляд:

$$A_m = \sum A_i(t) .$$

Виникнення локального дефекту на будь-якій робочій поверхні підшипника в зоні навантаження деталей неминуче має проявитися у виникненні ударно-руйнівних віброакустичних хвиль з періодом повторення, що визначаються за вище наведеним співвідношенням, залежно від місця розташування локального дефекту.

Тривалість силового імпульсу при короточасній втраті механічного контакту між деталями підшипника (спостерігається при проходженні локального дефекту робочої поверхні деталей підшипника зони навантаження) можна представити як зіткнення двох тіл рухаються з відносною швидкістю V_0 , що мають

відповідно радіуси кривизни r_1 і r_2 , і наведені маси m_1 та m_2 . Подібна задача розглядається в [3] і виводиться наступне співвідношення:

$$t = \int_0^{\alpha} \frac{\partial \alpha}{\sqrt{V_0 - \frac{2}{m_0} \int_0^{\alpha} P(\alpha) \partial \alpha}} ; \quad (7)$$

де: α – узагальнене зближення тіл; $P(\alpha)$ – залежність контактної сили від зближення.

Інтегруючи даний вираз, отримують залежність часу співудару від маси тіл, швидкості і характеристик матеріалу:

$$t = 2.94 * \left(\frac{5 * m}{4 * k_0} \right)^{2/5} V_0^{-1/5} ; \quad (8)$$

де: $m = (m_1 + m_2) / (m_1 m_2)$ – приведена маса тіл; k_0 – коефіцієнт, залежить від властивостей матеріалу і кривизни тіл в точці зіткнення, що дорівнює:

$$k_0 = \frac{2 * E}{3(1 - \nu^2)} * \sqrt{\frac{r_1 r_2}{r_1 + r_2}} ; \quad (9)$$

де: E – модуль Юнга ; ν – коефіцієнт Пуассона.

Як показує аналіз формул (7–9), на час зіткнення роблять значний вплив характеристики матеріалу і радіуси кривизни тіл в точці контакту і меншою мірою швидкість руху тіл. Таким чином, розглядаючи роботу реального підшипника з робочими швидкостями, можна стверджувати, що час зіткнення тіла кочення з локальним дефектом залежить від матеріалів деталей і не залежить від швидкості руху елементів підшипника. Розрахунки цієї величини у разі зіткнення тіла кочення і площини, з використанням наведених співвідношень і їх експериментальне підтвердження показують, що тривалість силового імпульсу лежить в межах $(10 - 100) * 10^{-6}$ с.

На величину і період повторення ударних силових взаємодій в значній мірі впливає безліч не зв'язаних між собою коливаний локального розподілу навантаження по елементах підшипника і швидкостей їх взаємного переміщення, що пов'язано з великим числом ступенів свободи переміщень деталей. Розглянемо для прикладу рух пружного циліндричного тіла кочення зі швидкістю V по ідеально жорсткій площині при навантаженні рухомого тіла розподіленої зовнішньою силою F , спрямованої по нормалі до площини. Кінематична схема процесу наведена на рис. 1.

У цьому випадку тіло кочення в силу власних пружних властивостей може здійснювати автоколивальні руху в наступних незалежних напрямках:

Z – вздовж нормалі до площини кочення

Y – обертальні коливання навколо нормалі до площини кочення

W – уздовж осі, що збігається з напрямком руху
 X – обертальні коливання навколо власної осі обертання

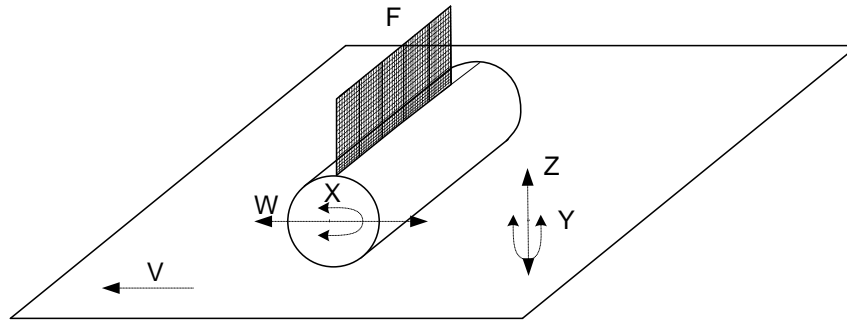

Рис. 1 Кінематична схема руху тіл кочення

При розташуванні локального дефекту на циліндричній поверхні тіла кочення, величина навантаження від зовнішньої сили на область локального дефекту в момент його проходження зони навантаження в загальному випадку можна виразити таким чином:

$$F = \frac{l}{L} F_{нав} (A_z \sin(\omega_z * t + \varphi_z) * \dots * (A_x \sin(\omega_x * t + \varphi_x))$$

де: F – навантаження в зоні дефекту; $F_{нав}$ – зовнішнє навантаження на тіло кочення; L – довжина тіла кочення; l – довжина дефекту в напрямку твірної тіла кочення; ω_i – частоти власних коливань тіла кочення в напрямку координат ступенів свободи; φ_i – початкові фази коливань; A_i – амплітуди коливань.

Для підшипника кочення навантаження на тіло кочення залежить від його місця розташування щодо направлення сили навантаження підшипника в цілому і описується рівнянням Штрибека [3]:

$$F_{нав} = \begin{cases} F_{max} (1 - 1/2 E_p (1 - \cos \theta))^k, & \theta < \theta_{max} \\ 0, & \theta > \theta_{max} \end{cases};$$

де: F_{max} – максимальне значення навантаження на тіло кочення; E_p – коефіцієнт розподілу навантаження; θ – кут повороту зони контакту щодо вектора сили; θ_{max} – максимальний кут контакту тіл кочення; k – коефіцієнт, що залежить від конструкції підшипника, $k = 3/2$ для кулькових підшипників, $k = 10/9$ для роликових підшипників.

В цілому векторна сума сил $F_{нав}$ визначається зовнішньою силою, що діє на підшипник:

$$\overline{F_{зовн}} = \sum_{i=1}^z \overline{F_{нав}};$$

Частоти коливань тіла кочення в напрямку незалежних осей ступенів свободи визначаються жорсткістю тіла і його моментом інерції в напрямку даної осі і не пов'язані один з одним, так само як не пов'язані і початкові фази коливань. Таким чином, можна говорити, що величина навантаження на область локального дефекту носить випадковий характер. Причому математичне сподівання величини навантаження пропонується представити у вигляді:

$$M(E) = \sum_{i=1}^z \frac{1}{Z} \frac{1}{L} F_{нав};$$

Розкид даної величини визначається миттєвим розподілом сил по тілах кочення:

$$D(F_{inac}) = \sum_{i=1}^Z \frac{1}{Z} (F_i - M(F))^2 ;$$

У розглянутому випадку тіло кочення має, принаймні, чотири ступені свободи можливих коливальних рухів. При ускладненні кінематичної схеми, припустимо при заміні площині, по якій відбувається кочення, на пружну поверхню, число ступенів свободи зростає. Картина значно ускладнюється при переході від безвідривного руху тіла кочення по площині до розгляду випадку, коли тіло кочення здійснює відрив від поверхні, або відбувається перехід від пружних коливань до коливань з проковзуванням по поверхні кочення. Слід зазначити, що поза зоною навантаження рух тіл кочення відбувається за інерцією у в'язкому середовищі з мінімальними контактними зусиллями між деталями, обумовленими силою тяжіння і відцентровими силами.

Якщо розглянути роботу деталей реального підшипника, то при проходженні роликів зони навантаження спостерігаються значні коливання реальної сили навантаження F тіла кочення аж до повного розвантаження, наприклад через зміну електромагнітних сил. В силу малості амплітуд власних коливань деталей підшипника (у порівнянні з взаємними переміщеннями деталей під час роботи) їх вплив на період виникнення ударних імпульсів так само незначний, якщо не брати до уваги можливість їх взаємного випадкового непружного проковзування. В іншому випадку виникають значні недетерміновані зміни періоду повторення ударних взаємодій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в процесі роботи підшипника кочення з локальним пошкодженням геометрії робочих поверхонь повинні виникати силові взаємодії у вигляді ударних імпульсів, амплітуда і період повторення яких має випадковий характер. Математичне сподівання амплітуди силового імпульсу визначається силою навантаження підшипника,

швидкістю взаємних переміщень деталей підшипника і розміром дефекту. Математичне сподівання періоду повторення імпульсів визначається, виходячи з геометрії підшипника і швидкості обертання залежно від місця розташування дефекту. Дисперсії зазначених величин залежать від розмірів і місця розташування дефекту, режиму роботи електричної машини і умов змащення підшипникового вузла і можуть змінюватися в широких межах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вибрация и вибродиагностика судового электрооборудования / Александров А. А., Барков А. В., Баркова Н. А. и др. – Л. : Судостроение, 1986. – 276 с.
2. Анализ взаимосвязи осреднённого сопротивления подшипниковой опоры и её постоянного напряжения, как диагностических параметров / С. Ф. Корндорф, В. Я. Варгашкин // 4-й Международный семинар «Инженерно-физические проблемы новой техники» Тезисы докладов. – М., 1996. – С. 24–25.
3. Вибрации в технике : Справочник. В 6-ти т. / ред. совет; В. Н. Челомей (пред.). – М. : Машиностроение, 1979. – Т. 2. Колебания нелинейных механических систем / Под ред. И. И. Блехмана, 1979. – 351 с.
4. Классификация и каталог дефектов и повреждений подшипников качения. М. : Транспорт, 1976. – 389 с.
5. Шубов И. Г. Шум и вибрация электрических машин. 2-е изд., перераб. и доп. – Л. : Энергоатомиздат, 1986. – 208 с.

©**Publisher:** Community of Azerbaijanis living in Georgia. Gulistan-bssjar.

©**Editorial office:** Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

©**Typography:** AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

**FENERCİOĞLU MARITIME INDUSTRY AND TRADE COMPANY LIMITED
AZCONCO INDUSTRIAL, CONSTRUCTION & CONSULTING LLC**

- Installation steel structural construction.
- Installation of central heating, air conditioning and fire-fighting systems
- Installation of reservoirs for water and fuel storage
- Construction of new ships
- Installation of equipment for sea water purification
- Posting and installation different pipelines (water, gas, sewage)
- Installation of purification equipment of drinking water
- Maintenance, repair, and supply with spare parts all type of vessels
- Installation of equipment for the purification of seawater
- Installation equipment of chemical cleaning